Vak 112

F. HEYNEN S. J.

LA SANTA CASA

276

HET HEILIG HUIS TE LORETO.

Vak 112.
276

LA SANTA CASA.

HET HEILIG HUIS VAN NAZARETH

THANS VEREERD TE

LORETO,

DOOR

F. HEYNEN, S. J.

(Overgedrukt uit „Maria's Heiligdommen.")

's-HERTOGENBOSCH,
MAATSCHAPPIJ DE KATHOLIEKE ILLUSTRATIE.
1882.

LA SANTA CASA.

HET HEILIG HUIS VAN NAZARETH,

THANS VEREERD TE

LORETO.

In het geheim der Menschwording ligt de diepste grond en oorzaak verborgen van Maria's verhevenheid. Al wat zij was en werd dat was en werd zij door dit geheim. Denk u de Menschwording weg en terstond verdwijnt de hoogste waardigheid, waartoe een schepsel kon worden verheven en die aan Maria ten deel viel, het goddelijk moederschap. Heeft echter het goddelijk moederschap geen reden van bestaan meer, dan kan er ook geen sprake zijn van een maagdelijk moederschap en evenmin van beider voorbereiding, de onbevlekte ontvangenis. Zonder het goddelijk moederschap ware Maria wijders niet meer de Moeder der goddelijke Barmhartigheid, noch mocht ze in en door haar goddelijken Zoon ons leven, onze verkwikking en onze hope heeten; ook zou de titel, haar terecht toegekend, van Koningin des hemels en der aarde, der engelen en der menschen, niet langer op waarheid steunen. Van onze lippen mocht niet meer vloeien het smeekend *Salve Regina, mater misericordiae, vita, dulcedo, et spes nostra, salve*, noch het blijde *Regina coeli, laetare, alleluia*. Dit smeeklied en deze jubelzang waren beide ten logen geworden.

Daarentegen, kniel neder en aanbid den menschgeworden God en terstond

schittert Maria voor uwen geest in al den bovennatuurlijken luister, die door haar innige betrekking tot Gods Zoon wordt geëischt. Tegen de erfsmet bewaard ontluikt zij als een smettelooze, zilverblanke lelie te midden der bezoedelde aarde; verrijkt en versierd met Gods mildste en edelste genaden treedt zij op als de naar lichaam en ziel door God bereide en geheiligde woontente des eeuwigen Woords; de maagdelijke ongeschondenheid vereenigt zich in haar met het goddelijk moederschap, en de wondervol teedere banden, die haar verbinden met den God des hemels en den Verlosser der wereld, dwingen de engelen tot eerbiedige hulde en stemmen de gemoederen der Christenen tot vertrouwen en liefde jegens hun aller hoogverheven Koningin.

Aan het heiligdom nu, dat meer dan eenig ander in betrekking staat met het geheim der Menschwording, met het geheim, waarin de diepste oorzaak ligt van Maria's verhevenheid, moet ongetwijfeld de voorrang worden toegekend boven alle andere heiligdommen aan Maria toegewijd. Dit heiligdom ontmoeten wij in het *Heilig Huis van Nazareth, thans te Loreto vereerd.* En inderdaad, al waren de wonderen van genade en barmhartigheid, eeuwenlang door God gewrocht ten bate dergenen, die hier Maria's voorspraak kwamen inroepen, minder talrijk, de steenen zelven, waaruit de wanden van deze woning bestaan, zouden de onvergelijkelijke en onovertroffen waarde vermelden, waardoor dit heiligdom zich boven alle andere heiligdommen van Maria onderscheidt. Hier geldt, in eenigermate gewijzigden zin, het woord des goddelijken Verlossers: *Dico vobis, quia si hi tacuerint, lapides clamabunt*, Luc. XIX: 40. Ja waarlijk, laat de jubelende scharen zwijgen, die van de vroegste tijden tot heden de gunsten hebben vermeld, binnen deze wanden in de ruimste mate van God op Maria's voorbede verkregen, de steenen, waaruit deze wanden bestaan, verkondigen luide roepend het geheim der geheimen, het wonder van matelooze ontferming, waarbij God, al de schatten zijner liefde ontsluitend, zich schier tot zelfvernietiging toe heeft vernederd, om de menschelijke natuur uit het slijk, waarin zij verzonken lag, op te beuren en tot hooger eere te verheffen dan zij ooit bezat.

Wie alzoo in het H. Huis te Loreto Maria's woning erkent en de innige betrekking beseft, die er is tusschen de Menschwording van Gods Zoon, en de onbegrijpelijke verhevenheid van Maria's goddelijk moederschap, hij zal met ons de overtuiging deelen dat Loreto's heiligdom in waarde en belangrijkheid alle overige heiligdommen der Allerzaligste Maagd overtreft; gereedelijk zal hij instemmen met het gezagvolle woord van Paus Leo X: »Onder

alle plaatsen, den naam der roemrijke Maagd en Moeder Gods Maria toegewijd, wordt terecht aan Loreto de voorrang toegekend." *Inter loca gloriosissimae Virginis Matris Dei Mariae nomini dicata locus ille Lauretanus merito habetur primus.*

Uit deze overtuiging welt vanzelf het verlangen naar een, zoo mogelijk, nauwkeurige en volledige kennismaking met dat onschatbaar kleinood. Hoe gaarne we in de volgende bladzijden trachten willen aan dit billijk verlangen naar ons vermogen te voldoen, zoo meenen wij van den aanvang af te moeten wijzen op de eigenaardige moeilijkheden, die met de taak, door ons blijmoedig doch niet zonder schroom aanvaard, verbonden gaan.

Het H. Huis van Loreto en de H. Grot van Nazareth, waartegen het oorspronkelijk was gebouwd, vormden eenmaal, al zijn beiden thans door verren afstand van elkander gescheiden, één geheel. Willen wij ons dus een juist denkbeeld vormen van het H. Huis en zijn wondervolle lotgevallen, dan behooren wij den pelgrimsstaf op te nemen en onze schreden te richten naar het Heilige Land, naar Nazareth, om vandaar de arke des Nieuwen Verbonds, waarin het goddelijk manna heeft gerust en ons ten heil werd bewaard, gedragen als zij werd over landen en zeeën, op haren zegevierenden tocht te volgen, totdat zij rusten bleef ter plaatse waar zij thans staat. Te Loreto moet daarna de heilige woning in hare bijzonderheden worden beschouwd. Vervolgens behoort de zinrijke en prachtvolle luister te worden vermeld, waarmede zij door de beeldende kunst en den offerzin der geloovigen werd versierd; in vluchtige trekken moet de tempel geschetst die het H. Huis bewaart, de trezoor moet bezocht en de naaste omgeving der kerk althans even aangewezen en eindelijk moeten wij, alvorens de dierbare plek te verlaten, ons oog laten weiden over de vallei, die zich uitspreidt aan den voet van Loreto's heiligen berg.

Ziedaar het plan van onzen pelgrimstocht. Het moge omslachtig schijnen, na rijp beraad echter vermocht ik geen ander te vormen dat meer kansen bood tot vermijding van herhaling en dat ons beter in de gelegenheid stelt om geleidelijk, te midden van het vele en velerhande, dat zich van alle zijden aan ons ter beschouwing zal opdringen, zonder gevaar van de hoofdzaak uit het oog te verliezen, onzen tocht te kunnen vervolgen en met voldoeninig ten einde te brengen. Grijpen wij dan welgemoed den staf en spreken wij met het kerkelijk reisgebed: Procedamus in pace, in nomine Domini!

I. HET H. HUIS TE NAZARETH.

Te midden van Beneden-Galilaea ligt het nederig Nazareth in het gebergte, dat het dal van Esdrelon begrenst. Onregelmatig gebouwd is het aangelegd op een heuvel, die zich in een hooggelegen, nagenoeg geheel van bergen omsloten dalbekken, ongeveer 1030 voeten boven de oppervlakte der zee, verheft (1). Bestijgt men niet verre van de stad een der bergkruinen dan ontwaart men ten westen de edele lijnen van den Carmel, die zich met zijn voorgebergte in de zee schijnt te baden; ten oosten rijst de Hermon en beurt de prachtige Thabor, alle overige bergen in bevalligheid van gestalte en weelderigen plantentooi overtreffend, zijne kruin ten hemel en vertoont zich daar als een hoog verheven altaar, of liever als een regelmatig, eenigszins ovaal koepelvormig heiligdom (2); naar het noorden heen openen zich de bergen van Safed en vergunnen een vrijen blik op de golf van Khaifa. De eenvoudige en kunsteloos gebouwde huizen, die de landelijke stad vormen, rusten, veelal van kleine tuinen omgeven, trapsgewijs tegen de helling des bergs, aan welks voet zich vruchtbare en lachende velden uitspreiden. Het schilderachtige zijner ligging en de weelderige natuur, die het omgaf, schonken aan Nazareth zijn naam, die volgens Hieronymus *bloem* beteekent. «Wij gaan naar Nazareth," dus schrijft de Heilige, «en gelijk de naam van dat stedeken ons zegt, zullen wij Galilaea's bloem aanschouwen" (3). Een reiziger, die Nazareth in de zesde eeuw bezocht en zich Antoninus Martyr noemde, achtte het niet overdreven de kleine stad met haar verrukkelijke omgeving een paradijs te heeten (4).

Hoe bevallig en aantrekkelijk overigens Galilaea's bloem en Palestina's paradijs ooit geweest zij, zoo is het nochtans zeker dat Nazareth den Israëlieten, die niet tot Zabulons stam behoorden, schier geheel onbekend was. De

(1) Volgens Dr. Schubert, *Reise in das Morgenland*, ligt Nazareth op eene hoogte slechts van 861 voeten.

(2) „Est autem Thabor mons in Galilaea, situs in campestribus, rotundus atque sublimis, et ex omni parte finitur aequaliter." *S. Hieronymus.* Hij is 1755 voeten boven de Middellandsche Zee, en 594 voeten boven Nazareth, en van kalkachtigen aard.

(3) „Ibimus ad Nazareth, et iuxta interpretationem nominis eius, videbimus florem Galilaeae." S. Hieronym. ad Marcell. Cfr. Comm. in c. XI Isaiae et Ep. 46.

(4) *Itinerarium*, § 5. Deze Antoninus, in tegenstelling met den H. Antoninus van Florence, veelal Antoninus van Piacenza geheeten, bezocht het H. Land omstreeks 600. Al zij de tijdsopgave juist, de naam is een pseudoniem en vele der berichten hebben op lange na het gezag niet daaraan door sommigen toegeschreven. De beroemde Papebrochius aarzelt niet dit *Itinerarium* te noemen: „inconcinna Placentini scriptoris balbuties."

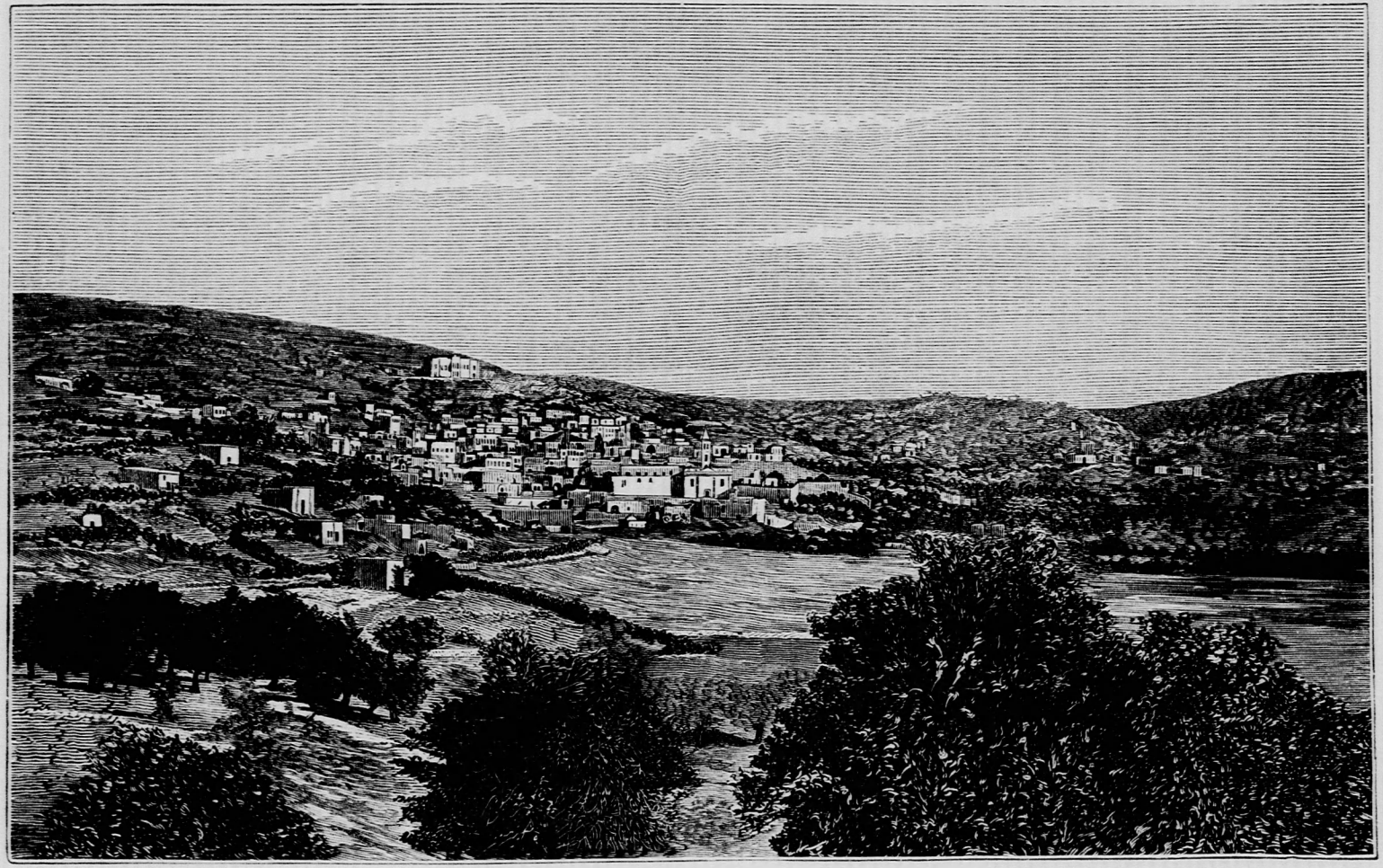

GEZICHT OP NAZARETH.

lastige paden, die derwaarts leidden, noodigden niet zeer tot bezoek uit; bovendien bezat men weinig sympathie voor een gewest, waarin zich allengs talrijke familiën van vreemde herkomst hadden gevestigd. Vandaar dat men van dit bergstedeken nergens in de H. Schrift des Ouden Verbonds den naam ontmoet en zelfs Flavius Josephus het der vermelding niet waardig oordeelt. De sluier echter der onbekendheid en verborgenheid, waarin het gehuld lag, maakte Nazareth juist bijzonder geschikt om door de Voorzienigheid te worden uitgekozen tot het tooneel der teederste en verhevenste geheimen.

Toen de Israëlieten uit de Babylonische gevangenschap terugkeerden naar het land hunner vaderen, vestigden zich de afstammelingen uit Davids koningshuis bij voorkeur te Bethlehem, de stad Davids. De Ascaloniet Herodes had intusschen zich de heerschappij weten te verwerven over geheel Judaea. Achterdochtig als hij was, gelijk alle tirannen het zijn, achtte hij zijn troon niet veilig, al kon hij steunen op de gunst en de macht der Romeinen, zoolang er leden van Davids huis in Israël en vooral in Jerusalems nabijheid waren. De godvreezende Joachim of Eliacim bevroedde het gevaar dat hem, Davids naasten bloedverwant, bedreigde; hij besloot derhalve met zijne gade, de vrome Anna, eene afstammelinge uit Aärons geslacht, eene wijkplaats te zoeken in het verafgelegen en aan de oogen zijns bespieders onttrokken Galilaea. Het aanvallige Nazareth was de plaats zijner keuze (1). Het heilig echtpaar liet er een huis bouwen naar den eenvoudigen, daar gebruikelijken trant, of betrok er een reeds bestaande woning.

Het ligt voor de hand dat de bewoners van Nazareth de voordeelen, hun door de natuurlijke gesteltenis van den berg, tegen welks helling zij zich vestigden, aangeboden, niet ongebruikt lieten. Daar toch, gelijk elders in de nabijheid en in den omtrek van Nazareth, vond men talrijke grotten, die, volkomen veilig en droog, daarenboven warm in den winter en koel in den zomer, uitstekend tot bewoning geschikt waren (2). Wilde men de grot zelve niet betrekken, gelijk echter door geheel onbemiddelden menigwerf geschiedde, dan bouwde men een huis van de steenen, die er in overvloed te vinden waren, aan den ingang der grot en verzekerde men zich alzoo het genot eener zelfstandige woning en tevens het gebruik der belendende verblijven, door de natuur gevormd. Nog immer volgt men, naar het eenstemmig ge-

(1) Vgl. Nicephorus Callistus lib. I.

(2) In de beroemde grot het *Labyrinth* geheeten, die bij Bethlehem ligt, daalt de thermometer gedurende de koudste dagen zelden beneden + 20° Réaumur.

tuigenis van oordeelkundige reizigers, dezelfde wijze van bouwen in Palestina en met name in Galilaea. Vernemen wij slechts eenen; Dr. Schubert, van Munchen, toch zegt van het H. Land gewagend : «In dat land waar zoovele en zoo ruime grotten gevonden worden, zagen we vooral in Galilaea tal van huizen, die tegen de rotsen steunden en in gemeenschap stonden met een aangrenzende grot, zoodat een rotsgewelf, vaak door menschenhand vergroot, de voortzetting der woning vormde (1).

Niet anders was de woning door het vliedend echtpaar te Nazareth gebouwd of tot verblijf gekozen ; en al onderging zij in den loop der tijden velerhande wijziging, zoo bleef evenwel haar oorspronkelijke inrichting toereikend herkenbaar.

Door de zorgen toch van de H. keizerin Helena rees hier weldra een prachtige tempel boven het heilig huis en de grotten, waarmede het in betrekking stond, tot schutse en tevens tot verheerlijking van een verblijf, dat door de verhevenste geheimen werd geheiligd en boven alle paleizen der wereld het voorrecht genoot den Koning der heerlijkheid te huisvesten. De veiligheid en de regelmatigheid van den weidschen tempel eischten vanzelf dat men boven het heilig huis en zijn grotten den grond ophoogde en gelijkmaakte, en alzoo geschiedde het dat men langs een trap moest afdalen tot de toen onder den vloer der kerk verborgen heiligdommen. Later woedde de gruwel der verwoesting te dezer plaatse; de Muzelmannen maakten Helena's tempel met den grond gelijk en al stonden zij den Christenen soms vroeger voor geld de oprichting eener nieuwe kerk te dezer plaatse toe, weldra noodzaakte een nieuwe vervolging de geloovigen deze kerk aan haar lot over te laten, die alzoo vanzelf verviel (2). Eerst in 1620 werd het den Paters Franciscanen vergund op de puinhoopen der basiliek van de H. Helena, of ter plaatse waar een later opgetrokken doch weer vervallen heiligdom stond, eene nieuwe kerk te bouwen, met de gegronde hoop dat er van nu af duurzaam voor haar bediening en instandhouding zou kunnen gezorgd worden. In weerwil der wijziging, die het terrein door dit alles herhaaldelijk

(1) Dr. Schubert, *Reise in das Morgenland*, 3, 17. — Mgr. Bartolini, die in 1856 Nazareth bezocht, vond daar eene woning met hare grotten volkomen gelijk aan die der H. Familie.

(2) Quaresmius deelt een bericht mee van Joannes Franciscus Alcarotus, canonicus van Novara, die in zijn *Itinerarium*, lib. II c. 19, verhaalt dat de Christenen van Nazareth terstond na het verdwijnen van het H. Huis, daar ter plaatse eene kerk hebben gebouwd Quaresmius acht dit niet onmogelijk, want al beletten de Turken het oprichten van nieuwe kerken, den herbouw stonden zij echter voor geld toe; doch om bovenvermelde redenen moest deze kerk weldra deerlijk in verval geraken. Aldus de beroemde schrijverin zijn *Elucidatio. Peregrinatio* III, *lib.* VIII, 4.

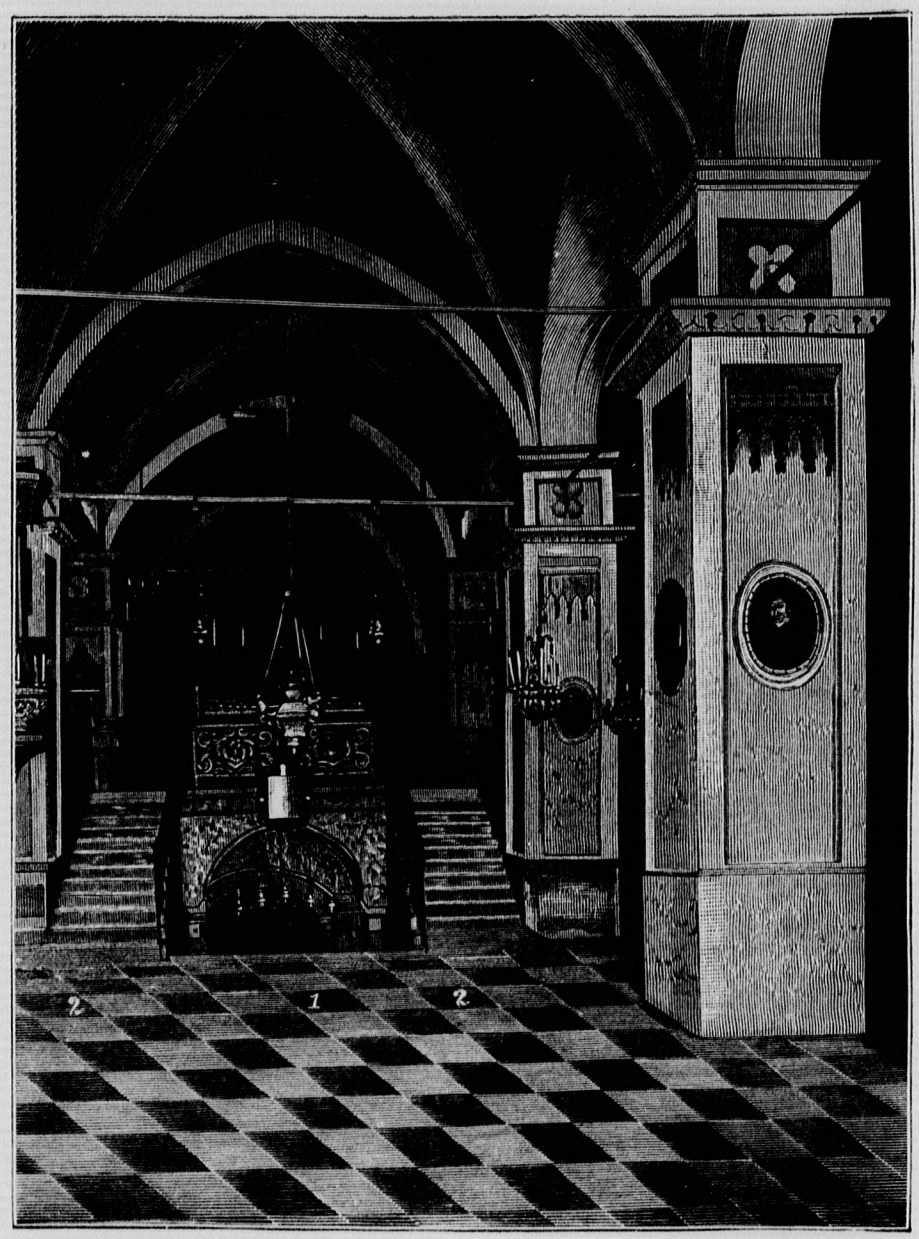

HET INWENDIGE VAN DE KERK DER ANNUNCIATIE TE NAZARETH.

onderging, valt het evenwel nog immer licht met eenige oplettendheid zich een denkbeeld te vormen van de verschillende verblijven, waaruit de heilige woning was samengesteld.

Immers bezoekt gij de tegenwoordige kerk der Annunciatie te Nazareth, die een gedeelte inneemt van het terrein, waar de basiliek der H. Helena verrees en met hare wanden de plaats van het H. Huis en de daaraan grenzende grotten omsluit, dan ontmoet gij ter zijde van den hoofdingang een marmeren trap van vijftien treden, die u onder den vloer der kerk leidt.

Daar deze kerk der Annunciatie zich niet uitstrekt van het westen naar het oosten, maar van het zuiden naar het noorden, alzoo liggen de hoofdingang der kerk en de bedoelde marmeren trap in het zuiden.

Daalt gij nu de trap af dan bereikt gij eene smalle, zich in hare lengte voor u uitbreidende kapel; men noemt haar de *kapel des Engels*, zij is met wit marmer gevloerd en heeft een gewelf in den zoogenaamd Gothischen stijl. Tegenover u bevinden zich aan hare lange zijde twee altaren, waarvan het eene, aan uw linkerhand, is toegewijd aan den aartsengel Gabriël en het andere, rechts, aan de HH. Joachim en Anna. Deze kapel heeft een hoogte van nagenoeg twintig voet en grenst aan eene grot in de rots (1). Ofschoon de kapel niet juist dezelfde afmetingen heeft, zoo wijst zij nochtans de plaats en de richting aan door het H. Huis van Loreto hier vroeger ingenomen ; wij hebben hier dus de plek waar het H. Huis eenmaal heeft gestaan.

Gaat gij deze kapel door en daalt gij tusschen de beide voormelde altaren twee treden lager, dan komt gij in de *kapel der Annunciatie*, die in de grot gelegen is. De wanden en de vloer zijn met marmer bekleed, doch het gewelf is de natuurlijke rots. Blijkbaar heeft men echter, om plaats te maken voor het altaar en zijn baldakijn, de rots een weinig uitgehouwen en daaraan een tamelijk regelmatigen vorm gegeven, zoodat men een ruw bewerkt gewelf waant te zien. Vlak tegenover den ingang der grot staat het *altaar der Annunciatie*. Dit is van wit marmer en aan de voorzijde open. De vloer onder het altaar is met marmer bij wijze van mozaïek ingelegd en te midden van dit mozaïek vertoont zich een kleine verhevenheid ; daarboven, tegen het

(1) Ten einde alle misvatting te voorkomen merken wij reeds terstond op dat wij in het vervolg vooral tweeërlei soort van maat zullen vermelden, namelijk de Engelsche en de Romeinsche, en dat wij de herleiding daarvan den lezer overlaten. De volgende herinnering moge deze vergemakkelijken. De *Engelsche voet* heeft 12 inches, en de inche is iets meer dan 2 1/2 cm.; de Engelsche voet heeft dus ten naastenbij 30 1/2 cm. De *Romeinsche architectonische palmo* bedraagt 2 decim. 2 cm. 3,42 mm. De Rom. canna heeft 10 palmi (bedraagt dus 2 met. 234,22) de palmo heeft 12 once, en de oncia 5 minuti. Een *meter* = 4 Rom. palmi, 5 once, 3,55 minuti.

benedenste gedeelte des altaars, dus onder de altaartafel, staan de woorden geschreven : *Verbum caro hic factum est.* «Het Woord is hier vleesch geworden." Aan de evangeliezijde bevindt zich of liever hangt *de gebroken kolom*, eene zuil van rood graniet. De Mohammedanen meenden dat hier een schat verborgen was, zij sloegen dus in het begin der 17de eeuw (1) het benedengedeelte der zuil weg en hoogst opmerkelijk mag het heeten, zoo niet wonderdadig, dat het bovenste gedeelte der zuil, metende eene lengte van tien voet met een diameter van meer dan twee voet, ruim twee en een halve eeuw lang tot heden is blijven hangen aan het gewelf der grot, waarin zij was vastgemaakt, zeker niet met het inzicht om haar zonder voetstuk in de lucht te laten zweven. In het koor der kerk, hetwelk juist boven de grot ligt, ziet men het eind van de zuil met den kerkvloer gelijk, eene omstandigheid, waardoor het nog onverklaarbaarder wordt hoe het zware graniet met zijn gewicht in de opening van het gewelf, dat uit zachten kalksteen bestaat, kan blijven hangen. Tegenover «de gebroken zuil" bevindt zich een dergelijke kolom doch buiten de grot; deze staat dus *binnen* de plaats, die weleer door het H. Huis van Loreto werd ingenomen, en zou volgens zekere traditie bestemd zijn geweest om de plaats aan te wijzen waar de engel stond, toen hij de H. Maagd begroette. Hetgeen er echter van de bestemming dier beide zuilen verhaald wordt is, gelijk later blijken zal, zoo onzeker en dermate in tegenspraak met andere beweringen dat het geraden schijnt, daaraan geen gewicht te hechten. De bestemming dier zuilen in het midden latend, mogen wij ons de ligging van het H. Huis in betrekking tot de grot in dier voege voorstellen, dat het, meer ruimte beslaande dan de tegenwoordige *kapel des Engels*, ook nog de eene zuil in zich besloot, die buiten de grot staat. De deur alzoo aan de noordzijde van het H. Huis te Loreto gaf toegang tot de grot, zoodat de engel zijn groet tot de H. Maagd door die deur zal hebben gericht. — Doch gaan wij verder, en dringen wij de grot dieper binnen. Onmiddellijk achter het altaar der Annunciatie heeft men een muur opgetrokken, zoodat de grot, die oorspronkelijk één ruimte vormde, op een later tijdstip kunstmatig in *tweeën* is verdeeld geworden. De deur aan de epistelzijde van het altaar der Annunciatie geeft u toegang tot het afgescheiden deel der grot of gelijk men dat noemt tot de *capella obscura*,

(1) Thomas a Novara toch zegt bij Quaresmius, gewagend van 1620: „Non multis abhinc annis ex inferiori parte ad quinque palmos super basin detruncata est." Volgens hem wijst die kolom de plaats der Menschwording aan.

HET HEILIGDOM DER ANNUNCIATIE TE NAZARETH.

I. Plattegrond.

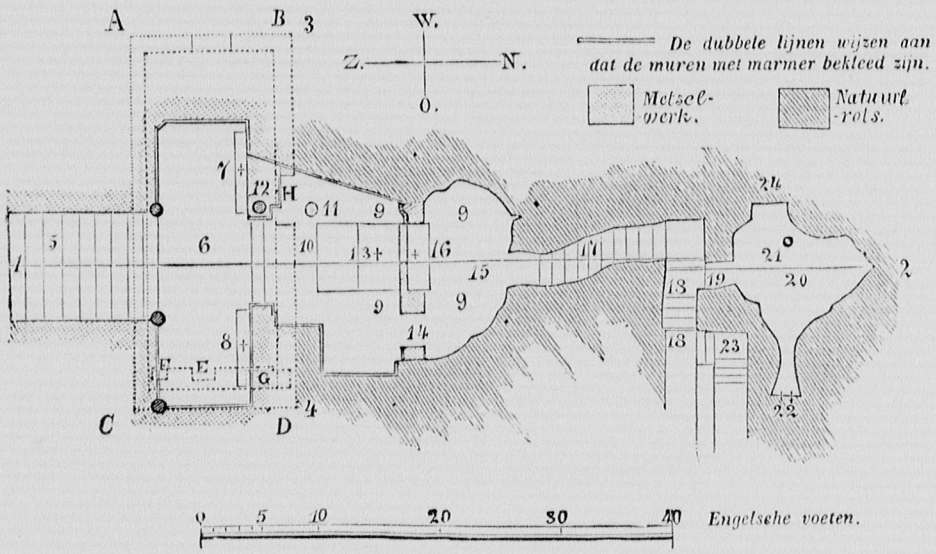

1—2. Lijn der doorsnede zie fig. II.
3—4. Zijde van het H. Huis van Loreto, steunend tegen de grot en einde der rots.
5. Trap van 15 treden. *
6. Kapel des engels.
7. Altaar van den aartsengel Gabriël.
8. Altaar der HH. Joachim en Anna.
A B C D. Het H. Huis van Loreto. E. De S. Camino. F. G. Kasten of open ruimten in den muur. H. De deur.
9. Groote grot met de kapel der Annunciatie en capella oscura.
10. Kapel der Annunciatie.
11. De gebroken kolom.
12. Graniet kolom in den muur.
13. Altaar der Annunciatie.
14. Deur der capella oscura.
15. Capella oscura.
16. Altaar der vlucht naar Egypte.
17. Trappen naar sacristie en oppergrot.
18. Trappen leidend naar de sacristie.
19. Gewelfde ingang der oppergrot.
20. Oppergrot, cucina of keuken.
21. Thans gesloten opening voor licht of rook.
22. Vroegere ingang der grot.
23. Open ruimte.
24. Gang uitkomende in het koor der kerk.

* Met de 5 hier ontbrekende treden is de geheele lijn der doorsnede = 82½ Eng. voet.

II. Doorsnede.

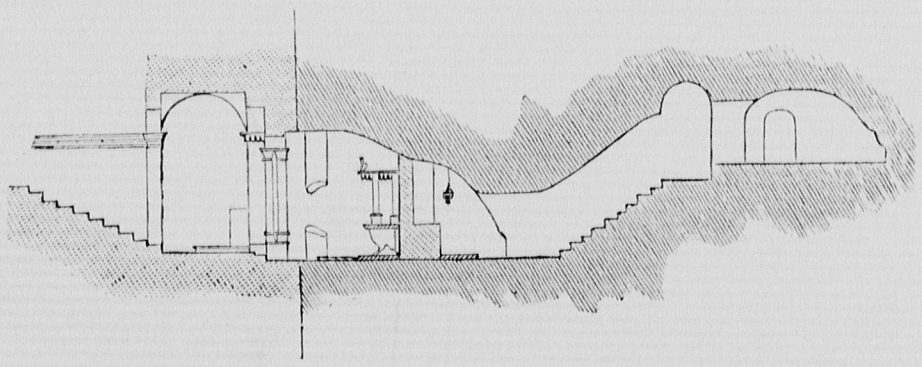

de donkere kapel. Deze kapel bevat *het altaar van de vlucht naar Egypte*, hetwelk met zijn rug staat tegen den rug van het altaar der Annunciatie. De muren en het gewelf zijn in den oorspronkelijken toestand gebleven en vertoonen dus de ruwe rots. De grot heeft in haar middelpunt eene hoogte van ongeveer acht voet tien duim, terwijl de zijden niet hooger zijn dan vier voet zes duim. De «donkere kapel" zou van alle licht verstoken zijn, indien er niet één lamp brandde voor het altaar.

Aan het einde der grot, tegenover het altaar van de vlucht naar Egypte, dus ten noorden, bevindt zich een lage gewelfde gang in de rots, ongeveer drie en een halven voet breed en zes voet hoog; hij geleidt tot een reeks van nauwe in de rots uitgehouwen trappen, die volkomen duister zijn. Zijt gij tien treden gestegen dan bereikt gij een traprust; wendt gij u rechts dan kunt ge verder stijgen; twee treden hooger bereikt gij aan uwe linkerhand een lagen gewelfden gang, die eene hoogte heeft van ongeveer vijf voet zes duim en u brengt in eene kleine grot. Eenigen noemen deze grot de *cucina della Madonna, de keuken der H. Maagd*, en anderen willen dat zij tot verborgen schuilplaats zou hebben gediend voor den Zaligmaker na zijn terugkeer uit Egypte. De trap loopt echter nog verder door; stijgt gij drie treden dan komt gij aan eene deur, langs welke gij een gang kunt bereiken die u naar de sacristie der kerk geleidt.

Deze grot, die men in tegenstelling met de straks vermelde *benedengrot*, gevoegelijk de *oppergrot* zou kunnen heeten, heeft een hoogte van zes voet in haar middelpunt en van vier voet negen duim aan hare zijden; zij is ten naastenbij elf of twaalf voet lang en breed. In de welving der grot bevindt zich eene ronde opening, welke men echter later gesloten heeft. De bevolking van Nazareth verhaalt dat zij ten tijde der H. Familie diende om den rook door te laten, het schijnt echter dat zij geen ander doel had dan om de donkere grot van licht te voorzien. Wendt men zich, de grot binnengetreden zijnde, rechts dan ontwaart men daar een gang, die in vroegeren tijd aan zijn einde met eene deur gesloten was. Van het klooster of de kerk uit leidde oudtijds een weg naar dezen gang. Toen hier nog geen kerk stond en er alles zich nog in den oorspronkelijken toestand bevond, trad men door die deur onmiddellijk buiten de grot in de open lucht: eene oude traditie te Nazareth bewaard wil dat de H. Maagd, en later ook het Goddelijk Kind Jezus, van hieruit naar de bron placht te gaan om water te halen.

Buiten het H. Huis en de daarbij behorende grotten bezat de H. Familie

nog eene andere woning te Nazareth, die men *de werkplaats van den H. Joseph* heet. Zij ligt in de richting der oppergrot en bevindt zich volgens Quaresmius niet verder dan een steenworp van deze verwijderd. Vroeger heeft hier een zeer prachtige kerk gestaan, die later door eene kapel vervangen werd, waarin men nog eenige overblijfselen van den fraaien tempel en van de zoogenaamde werkplaats ziet. Die werkplaats was hoogstwaarschijnlijk het huis door den H. Joseph bewoond vóór zijn huwelijk met de H. Maagd. Gaat men van hier tien minuten verder dan bereikt men de bron der H. Maagd of de *fons Jesu et Mariae.*

Doch verwijderen wij ons niet van de plaats waar het H. Huis heeft gestaan en keeren wij terug binnen het heiligdom der Annunciatie. Wij twijfelen er

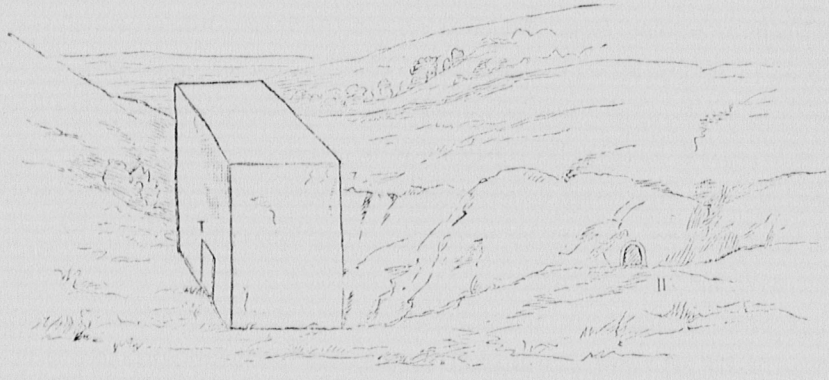

LIGGING VAN HET H. HUIS TEGEN DE GROT.

I. Vermoedelijke deur aan de zuidzijde. II. Uitgang der oppergrot.

niet aan of het medegedeelde zal toereikend wezen om den lezer een genoegzaam duidelijk denkbeeld te geven omtrent de onderlinge verhouding der plaats van het H. Huis, der grotten en der tegenwoordige kerk. Een blik op nevenstaande schets der reeks van heiligdommen, welke de crypte of onderaardsche kerk bevat, waarin men binnen de kerk der Annunciatie te Nazareth afdaalt, zal elke verdere verklaring, die men redelijkerwijs nog wenschen mocht, overbodig maken. Met een enkel woord echter worde de waarde dier schets in het licht gesteld. Zij is het resultaat van waarneming en nasporing ter plaatse zelve. Oordeelkundige en gezagvolle bezoekers van Nazareth aarzelen niet haar te beschouwen als de meest juiste uitdrukking der werkelijkheid. Aldus de heer W. A. Hutchison, de te vroeg aan de wetenschap ontvallen

schrijver van: *Loreto and Nazareth. Two lectures, containing the results of personal investigation of the two sanctuaries* 1863; waarmede hij in weinige bladzijden verslag gaf van een tweemaal door hem te Nazareth en te Loreto ingesteld onderzoek en zegevierend de bedenkingen wederlegde, door doctor Stanley in zijn werk over Sinaï en Palestina te berde gebracht. Aldus Mgr., thans kardinaal, Bartolini, die eveneens naar Nazareth toog om daar doctor Stanley en anderen te wederleggen. Aldus de schrijver van den *Guide indicateur des sanctuaires de la Terre Sainte*, laatste editie. Aldus onze geleerde landgenoot, de zeer eerw. pater Joseph van Ham, die meermalen van Beyrouth uit, alwaar hij ter katholieke universiteit werkzaam is, Nazareth's heiligdommen heeft bezocht en grondig bestudeerd. De door ZEerw. mij welwillend gezonden schets, de vrucht van eigen onderzoek en vergelijking, stemt volkomen met de hier gegevene overeen. Hare juistheid kan dus voldoend gewaarborgd worden geacht.

II. BERICHTEN VAN PHOCAS EN DEN ARCHIMANDRIET DANIËL, IN 1185 EN 1114, OVER DE BASILIEK DER H. HELENA EN DE PLAATS DER MENSCHWORDING.

Wij mogen echter de topographie, de onderlinge verhouding der heiligdommen ter kerke van de Annunciatie te Nazareth, nog niet verlaten. Eene vraag toch rijst hier, wier belangrijkheid niet ontkend kan worden. Zij luidt: is het wellicht mogelijk met eenige waarschijnlijkheid na te sporen, in welke verhouding het H. Huis, de grotten en de basiliek der H. Helena zich onderling hebben bevonden, toen laatstgenoemde nog in ongedeerden toestand verkeerde? Wij meenen de beantwoording dezer vraag te moeten beproeven, dewijl sommigen uit de wijze, waarop oude schrijvers, die de basiliek hebben gezien, ons de h. woning schetsten, zich tot het besluit gerechtigd achten, dat het geheim der Menschwording niet in het H. Huis, maar in de daaraan grenzende grot zou hebben plaats gevonden.

Vernemen wij den eersten van bedoelde ooggetuigen. Het is de terecht door den vermaarden Papebrochius hooggeschatte Joannes Phocas. Hij werd geboren op het eiland Creta; op rijpen leeftijd volgde hij het voorbeeld zijns vromen vaders en wijdde zich, als kloosterling het eiland Patmos tot verblijf kiezend, aan godvruchtige bespiegeling en overweging. Vandaar

uit bezocht hij in 1185 het H. Land en kwam toen ook te Nazareth, alwaar hij de basiliek der H. Helena zag, 78 jaren vóór hare verwoesting; want deze geschiedde door de horden van Bibars I in 1263. Leo Allatius ontving het manuscript van zijn *Itinerarium* of *Compendiaria descriptio* uit een klooster op het eiland Chio en publiceerde het in zijne *Symmicta*, waarvan onze geleerde landgenoot Bartoldus Nihusius eene Latijnsche vertaling gaf. Papebrochius achtte deze door Nihusius, «een Hollandsch priester van algemeen bekende eruditie en godsvrucht" bewerkte vertaling zoo hoog, dat hij haar geheel overnam in de Acta Sanctorum Bolland. t. II Maii.

Het rechtmatig verlangen, hetwelk ons bezielt en ongetwijfeld door onze lezers wordt gedeeld, om het H. Huis van Loreto gehandhaafd te zien in het bezit van den edelsten titel, dien het op onze vereering kan doen gelden, maakt het noodig dat we alles, wat Phocas ons omtrent Nazareth mededeelt, zoo volledig en letterlijk getrouw mogelijk mededeelen.

Phocas bezocht dan van Cana in Galilea uit, dus van het noorden naar het zuiden reizend, de stad Nazareth. Hij beschrijft hare ligging en wat hij daar zag aldus:

„Te midden van onderscheiden heuvelen ligt Nazareth op den bodem van een door die heuvelen gevormd dal. Daar werd door den aartsengel Gabriël aan de maagdelijke Moeder Gods het ontzaglijk geheim aangekondigd, krachtens de groote en overvloedige barmhartigheid van Christus onzen God, die om onze zaligheid mensch is geworden.

„Terstond als gij de eerste poort dezer uitgestrekte stad zijt binnengetreden, ontmoet gij de *kerk van den aartsengel Gabriel*; (1) in eene kleine grot, welke zich daar aan de linkerzijde des altaars binnen de kerk bevindt, ontspringt eene bron, die zeer heldere wateren uitstort. Naar deze bron begaf zich de alleronbevlektste Moeder Gods dagelijks om water te putten, toen zij door de priesters aan den rechtvaardigen Joseph was toevertrouwd, en onder zijne hoede leefde. Middelerwijl zij zich, in de zesde maand na de ontvangenis des Voorloopers, volgens gewoonte naar deze bron begaf, ontving zij van den aartsengel Gabriël den eersten groet; ontsteld en vol vreeze keerde zij terug naar Joseph's huis; daar hoorde zij het: *Ave gratia plena*, van den engel, en antwoordde zij hem: *Ecce ancilla Domini, fiat mihi secundum verbum tuum*; en toen heeft zij het Woord Gods in haren allerreinsten schoot ontvangen.

„Het *huis van Joseph* is later in een *zeer prachtigen tempel* veranderd. (2) In het linkergedeelte dier kerk is bij het altaar eene grot, die niet diep onder den bodem daalt, maar zich aan zijne oppervlakte opent. De ingang der grot is met wit marmer versierd; bovendien verschijnt er door de kunst des schilders een engel op zijne vleugelen zwevend en nederdalend tot de maagdelijke Moeder; hij brengt den blijden groet aan haar die hij ernstig bezig vindt met den ernstigen arbeid der wolbewerking. De engel wordt er zoo voorgesteld alsof hij met haar sprak; de Maagd echter is dermate buiten zich zelve door den onverwachten aanblik des engels, dat zij

(1) Aldus heet thans nog de Grieksche kerk, waar de *bron der H. Maagd* of *de bron van Jesus en Maria* zich bevindt. Men heeft haar aldus genoemd naar den aartsengel wegens de boven meegedeelde volks-legende.

(2) Niet ten onrechte noemt hij het H. Huis van Maria *het huis van Joseph*, want het behoorde hem als het hoofd der H. Familie. *De prachtige basiliek* lag van het westen naar het oosten. Twee rijen zuilen van grijs marmer verdeelden het weidsche gebouw als in drie schepen. Aldus besluit men uit hetgeen bij opdelving en nader onderzoek gevonden werd.

plotseling wegens ontsteltenis het gelaat afwendt en schier de purperen wol aan hare hand laat ontglippen. Bevend van aandoening, begeeft zij zich haastig buiten haar woonvertrek; zij ontmoet een haar aanverwante vriendin en omhelst deze met oprechte en teedere liefde. (1)

„Zijt gij door den ingang de grot binnengetreden, dan daalt gij eenige trappen af; daarop ziet gij de *aloude woning van Joseph*, waar de aartsengel aan de Maagd, toen zij, gelijk ik straks zeide, van de bron was teruggekeerd, de blijde boodschap heeft gebracht.

„Te dier plaatse nu waar de groet (de annunciatie) geschiedde, is *een kruis van zwarten steen in wit marmer gevat* en daarboven een altaar; en rechts van het altaar is *de kleine woning* waarin de maagdelijke Moeder Gods *altijd* verwijlde.

„In het linkergedeelte der Annuntiatie ziet men een ander verblijf, dat geheel zonder licht is, hetwelk onze Heer Christus, na zijn terugkeer uit Egypte tot de onthoofding des Voorloopers, naar men verhaalt, zou bewoond hebben. Toen toch, gelijk de goddelijke schriften melden, heeft Jesus, *vernemend* dat *Joannes was overgeleverd*, Nazareth verlaten en zich metterwoon te Capharnaum gevestigd.

„Wijders volgt een bergrug, door verschillende heuvelen gevormd, en daar is een vooruitspringende rotswand vanwaar de Joden den Heer wilden nederwerpen: *doch Hij ging midden door hen heen, en toog naar Capharnaum.*"

Ziedaar alles wat Phocas ons meldt.

Hieruit blijkt nu duidelijk dat men den ingang der h. woning, bij het binnentreden der basiliek, had aan zijne linkerhand en wel naast het altaar. Wij hebben ons dus de h. woning, dat is het H. Huis en de grotten, in betrekking tot de basiliek zóó te denken dat, middelerwijl zij zich uitstrekken van het zuiden naar het noorden, de basiliek daarentegen van het westen naar het oosten lag. Het altaar der basiliek toch stond in het oosten en daartegenover was de deur in het westen. Dit eischte het bestendig gebruik, waarvan men, gelijk de opdelvingen bevestigd hebben, te Nazareth bij den bouw der basiliek niet is afgeweken. De toegang tot de h. woning lag dan naast het altaar, aan de linkerhand als men de kerk binnentrad, dus in het noorden, of indien men wil in het noorderschip der basiliek. Langs de trappen afdalend, bereikte Phocas den gang, die hem, ter linkerhand afslaande, tot de groote grot en door deze heen tot het H. Huis bracht. Het punt waar de trappen dien gang bereikten, was gelegen tusschen de groote benedengrot en de kleine oppergrot of de zoogenaamde *Cucina*; want toen hij terugkeerde had hij deze laatste aan zijn linkerhand.

Doch waar heeft nu volgens Phocas de Menschwording plaats gevonden?

Hij zegt het ons nergens met de gewenschte bepaaldheid. Hoezeer hij als ooggetuige getracht hebbe getrouw te schetsen wat hij zag, zoo gaat hij evenwel zeer ras en vlug voort; schier in eenen adem gewaagt hij van de kerk des aartsengels, die boven de fontein was gebouwd en tien minuten

(1) Phocas beschrijft hier enkel wat de kunstenaar heeft voorgesteld, zonder daaraan historische waarde toe te kennen. Het taf reel dat Maria eene *aanverwante vriendin* doet ontmoeten beteekende waarschijnlijk niets anders dan Maria's bezoek aan Elisabeth.

ver van de h. woning verwijderd lag, en van den rotswand, het *supercilium montis*, vanwaar de Nazareners den Zaligmaker in de diepte wilden nederstorten. Hetzelfde gemis aan scherpe onderscheiding van verre uit elkander liggende en geheel verschillende punten ontmoet men in zijn beschrijving van de deelen der h. woning. Zoo noemt hij het H. Huis en zijne grotten nu eens *Joseph's huis* of *de aloude woning van Joseph*, dan eens wederom noemt hij alles te zamen de *annunciatie* of *o euaggelismos*, waarvan hij de kleine grot, evenals de groote grot en het kleine huis een deel noemt.

Het eenige wat iets bepaalds schijnt aan te wijzen en ter gunste der groote grot te pleiten, is zijn vermelding van het in wit marmer gevatte zwarte kruis, ter plaatse waar de annunciatie is geschied en het daarboven opgericht altaar. Doch beschouwt men hetgene hij zegt met eenige oplettendheid, dan verdwijnt weldra zelfs de schijn. Immers hij zegt enkel dat het kruis de plaats aanwees der *annunciatie*, der *boodschap*, derhalve de plaats waar de *groet des engels* geschiedde (*o euaggelismos*) en dus zegt hij niets van de *Menschwording*. Hij meldt ook niet dat hij daar geschreven vond: *Hic Verbum caro factum est*. De blijkbare zorg, waarmede hij het kruis beschrijft, en de voorliefde, die hij telkens toont voor schriftuurplaatsen, hadden hem al licht moeten bewegen tot het opteekenen dier woorden, indien zij daar toen werkelijk geweest waren. Ook maakt hij met geen enkel woord gewag van de zuilen, waarin men de aanwijzing heeft willen zien van de plaatsen, door de H. Maagd en door den engel ingenomen. Phocas heeft dus van de traditiën aan die zuilen gehecht niets geweten. Ofschoon wij het aannemelijk achten dat één dier zuilen de plaats aanwijze waar de H. Maagd zich bevond toen zij den groet des engels ontving, zoo is het, gelijk vanzelf blijkt, onmogelijk dat men aan het kruis en aan een dier zuilen dezelfde bestemming kunne toekennen; men ziet hieruit hoe behoedzaam men wezen moet ten opzichte van plaatselijke, door sommigen verdedigde traditiën.

Letten wij echter op eenige uitdrukkingen van Phocas, dan ontmoeten wij een inderdaad zeer te waardeeren heenwijzing naar het *H. Huis* als de plaats der Menschwording.

Immers als hij spreekt van het kleine huis (*o mikros oikiskos*) dat zich bevond ter rechterzijde van het altaar in de groote grot, namelijk indien men van de basiliek kwam, dan kan hij daarmede niets anders hebben bedoeld dan het H. Huis, hetwelk zich thans te Loreto bevindt. Hij stelt dit H. Huis aan de uiterste zuidelijke grens van de verschillende deelen, waaruit

hij de *Annunciatie* laat bestaan, gelijk hij aan de uiterste noordelijke grens dier deelen de kleine oppergrot of *Cucina* plaatst, welke hij, naar de basiliek terugkeerend, volkomen juist, als aan zijn linkerhand liggend, vermeldt. Van het H. Huis nu zegt hij *dat de H. Maagd daar altijd verwijlde;* maar dan bevond zij zich ook ongetwijfeld aldaar toen de engel haar begroette. Dat dit werkelijk zijn meening was, wordt bevestigd door het tafereel, hetwelk hij aan den ingang der grot zag en dat hij buitengemeene oplettendheid waardig oordeelde. Maria werd daar voorgesteld als bezig zijnde met het bewerken van purperkleurige wol. De meest geschikte plaats voor dergelijke bezigheid zal wel haar gewoon en geliefkoosd verblijf geweest zijn, te meer daar de groote grot haar licht ontving uit het H. Huis, dat slechts van een klein venster voorzien was.

Vernemen we nu een anderen ooggetuige.

Een zeventigtal jaren vóór Phocas, namelijk in 1114, had de Hegumeen of Archimandriet Daniël, die aan het hoofd stond van een klooster dat gelegen was binnen het gebied van het tegenwoordige Rusland, Nazareth en zijne heiligdommen bezocht. Hetgene hij daar zag en hoorde heeft hij opgeteekend en zijne aanteekeningen zijn bewaard gebleven. Ziehier hoe hij rekenschap geeft van zijn bevinding:

„Een groote en schoone basiliek, zegt hij, rijst er te midden der stad. Die basiliek heeft drie altaren. Treedt men haar binnen, dan ontwaart men aan zijne linkerhand eene grot. De grot heeft twee deuren en men gaat er in langs trappen. Daalt men de trappen af, dan ziet men aan zijn rechterhand de cel, waar de H. Maagd met het Kind Jezus, onzen God, heeft gewoond en het heeft gevoed; ook toont men daar nog de legerstede van het goddelijk Kind op den vloer.

„In dezelfde grot ziet men, de westelijke deur ingaande, ter linkerhand het graf van den H. Joseph, den Bruidegom van Maria; hij werd daar begraven door de handen des Zaligmakers.

„Men toont ook in dezelfde grot bij de deur de plaats waar de H. Maagd bezig was met het weven eener purperen stoffe, toen de aartsengel Gabriël van God gezonden zich aan haar vertoonde. Die plaats is drie sagenen verwijderd van de plek, waar de aartsengel zich bevond toen hij de woorden sprak: *Verheug u Gij in genade ontvangene!*

„Een altaar is daar opgericht voor de H. Misofferande.

„Boven deze grot nu rijst de kerk toegewijd aan de Annunciatie.

„Deze plaats was verwoest geworden, doch de Franken hebben het gebouw met de meeste zorg hersteld. Een bisschop, die rijke inkomsten heeft, zetelt hier thans en heeft deze plaats onder zijn gez g."

Wij ontmoeten hier een treffende overeenkomst met het bericht van Phocas, maar ook dezelfde spoed, dien wij bij Phocas opmerkten, heeft den Archimandriet Daniël belet de verschillende deelen der h. woning behoorlijk te vermelden. Immers hij noemt de kleine grot, de groote grot en de plaats, waar

de H. Maagd verwijlde, toen zij den groet ontving, steeds met een enkel woord *de grot; »de grot, waarboven de kerk rijst aan de Annunciatie toegewijd."* Hij doet zelfs nog minder dan Phocas, hij noemt niet eens het kleine huis, waar Maria placht te verwijlen, al wijst hij het echter zijdelings aan. Wegens die overhaasting is het eveneens onzeker of hij, van drie altaren sprekend, bedoeld hebbe dat zij in de basiliek stonden, of dat zij verspreid waren in de kerk en daar beneden. In het laatste geval, wat wel het waarschijnlijkst is, zou hij het altaar der basiliek, dat der grot en eindelijk ook dat van het H. Huis hebben vermeld.

Evenals Phocas laat hij ons links van het altaar, dus ten noorden, de trappen afdalen. Hij wijst ons daar nu twee deuren aan, de ééne voert rechts naar de kleine noordelijk gelegen bovengrot, de *Cucina*, de andere deur ziet naar het westen en leidt ons den gang binnen die ons zuidwaarts voert naar de groote grot. (1) Zich om de relatieve afstanden weinig of niet bekommerend, heeft hij ons alras, eer wij het vermoeden, de groote grot binnen en door geleid en ons bij de deur der grot gebracht, ter plaatse waar de H. Maagd de purperkleurige stoffe weefde; hij voert ons dus Maria's behoorlijk van licht voorzien gewoon verblijf binnen, en dit kan, gelijk uit de vergelijking met Phocas' bericht blijkt, niets anders wezen dan *het H. Huis*. Indien hij zegt dat hem die plaats *in de grot* werd aangewezen, dan heeft dit geen bezwaar, want geheel de verzameling der heiligdommen onder de basiliek noemt hij steeds met een enkel woord *de grot*. Overigens met aldaar van eene deur te gewagen wijst hij ons Maria's geliefkoosd verblijf aan, want deze deur kan geen andere wezen dan die, welke uit de groote grot toegang gaf tot het kleine, door Phocas vermelde huis, in een woord: dan die van het *H. Huis*.

Daniël gewaagt niet van het zwarte in wit marmer gevatte kruis, maar enkel van het altaar; hij zegt echter evenmin als Phocas dat dit altaar de plaats aanwees der *Menschwording*. Uit den gang van zijn verhaal mag men daarentegen besluiten dat hij het er voor hield als ware het altaar opgericht geworden ter plaatse, waar de Engel stond toen hij den groet sprak. Want *vooreerst* wijst hij het altaar aan, terstond na de woorden des engels: «Verheug u" enz. te hebben vermeld; en *vervolgens* kon hij van de plek,die het altaar met het door Phocas beschreven kruis daaronder thans inneemt, moeilijk zeggen

(1) Men vergelijke den plattegrond van het heiligdom der Annunciatie te Nazareth, en men zal er de eerste deur moeten zoeken bij n. 19 en de tweede tegenover n. 18.

dat zij *bij de deur* lag; en toch juist *bij de deur*, dus verklaarde hij vroeger, was Maria bezig met haar purperkleurig weefsel toen de engel verscheen. Zal het altaar derhalve eene plaats aanduiden, dan kan deze, volgens den Archimandriet Daniël, geen andere geweest zijn dan die des engels. Hij meldt ons echter een omstandigheid die door Phocas niet werd meegedeeld, namelijk dat de afstand die er was tusschen de plaats des engels en die der H. Maagd *drie sagenen* bedroeg. Eene sagene is gelijk aan 1 meter 13. Vergelijkt men deze opgave met den afstand des altaars van de *niet* gebroken kolom, dan ontwaart men inderdaad eene verrassende overeenkomst tusschen deze opgave en dien afstand. Al zwijgt hij nu evenals Phocas van beide zuilen (»de gebrokene en nietgebrokene") waaraan men traditiën heeft willen verbinden, zoo is er niets in hetgeen hij zegt wat ons verbieden zou de niet gebroken kolom te houden voor eene aanwijzing der plaats, waar de H. Maagd den groet des engels ontving en waar dus het geheim der Menschwording plaats vond. Die kolom nu stond *in het H. Huis* dicht bij de deur en drie sagenen verwijderd van het altaar.

De verdiensten, door hem aan de Franken toegekend, wijzen heen naar hetgene de vermaarde Tancred († 1112), die met zijn kruisvaarders Galilaea veroverde en zich ten vorstendom verwierf, voor de verheerlijking dezer heilige plaats heeft verricht.

Wij mogen na dit alles ons tot het besluit gerechtigd achten, dat Phocas en de Archimandriet Daniël in stede van de overtuiging, die de plaats der *Menschwording* stelt *in het H. Huis* en niet in de grot, te weerspreken, daaraan veeleer steun bieden. Doch al waren hunne berichten met die overtuiging in strijd, wat niet het geval is, dan zou die overtuiging daarom nog geenszins moeten opgeofferd worden. Zij toch hebben niets anders gedaan dan met oprechte trouw verhaald wat zij zagen en wat hun ter plaatse werd aangewezen, zonder in eenig onderzoek te treden naar de wijzigingen, die er van de tijden der H. Helena af tot de twaalfde eeuw, het tijdstip van hun bezoek, konden hebben plaats gevonden. Zoo laat Phocas, om slechts iets te noemen, het volkomen ononderzocht of het *zwarte kruis*, — waaraan, ofschoon ten onrechte, door onze tegenstanders een beslissend gewicht wordt gehecht, — wel immer de plaats hebbe ingenomen, waar hij het vond. Wij zullen later gelegenheid vinden op te merken hoe men zich te Nazareth van de vijfde tot de twaalfde eeuw niet immer in ongestoorde rust verheugde, en er vaak in bange en treurige omstandigheden verkeerde, die

allicht eenigen invloed konden uitoefenen op den toestand en de inrichting der onder de basiliek aanwezige heiligdommen.

Dan, eindigen wij onze topologische beschouwingen, en herinneren wij ons, alvorens onze aandacht op iets anders te vestigen, beknoptelijk de hoofdbestanddeelen van Joachim's woning te Nazareth. Denk u een langwerpig vierkant, van natuurlijke steenen gebouwd huis, dat in zijne lengte gelegen is tegen eene grot, welke door een nauwen gang in betrekking staat met een hooger gelegen kleinere grot, wier deur toegang geeft tot de buitenzijde der rots, en gij zult u in de hoofdzaken een tamelijk juiste voorstelling hebben gevormd van het merkwaardig verblijf, waar de naaste voorbereiding tot het verlossingswerk heeft plaats gevonden; waar het heil der wereld door de beslissende daden Gods en eener Maagd werd verzekerd en bespoedigd; waar het Woord des Levens het sterfelijk vleesch heeft aangenomen, in knechtsgestalte wandelend, zwijgend heeft gepredikt, en het leven eens rechtvaardigen, in zijne school gevormd, met het zaligst einde heeft gekroond.

III. DE WONDERVOLLE GEHEIMEN WAARDOOR HET H. HUIS TE NAZARETH VERHEERLIJKT WERD.

In Nazareth's heilige woning nu geschiedde het, dat door een wonder van Gods goedheid en liefde aan de hoogbejaarde en kinderlooze Joachim en Anna eene dochter werd geschonken, wier geboorte den hemel met blijdschap vervulde en der aarde tot teeken en onderpand verstrekte van het naderend heil. Het dochtertje toch, dat daar het levenslicht aanschouwde, was de smetteloos Reine, in het paradijs door God zelf aangekondigd, wier goddelijke Zoon den kop van het helsch serpent zou verpletteren; zij was de Maagd door Isaïas van uit de verte begroet, die der wereld den Emmanuel, den «God met ons" zou schenken. Maria was het, de Koningin en de Ster der Zee! Want beide beteekenissen sluit de zinrijke naam, door Joachim en Anna aan hun dochtertje gegeven, in zich. Koninginne was zij des hemels en der aarde, door den overvloed en den adel der genaden, waarmede God haar van den aanvang af heeft overstelpt en meer nog door het goddelijk moederschap, dat haar ten deel zou worden. Sterre ook was zij der zee; want de stille glans harer liefelijke verschijning spelde heil aan de in duisternis en zonde schier reddeloos verzonken wereld.

Wij zullen het niet beproeven de blijdschap te schetsen van het gelukkig ouderenpaar, dat zich verheugen mocht in het bezit der edelste dochter, die ooit op aarde verschenen was of daar ooit verschijnen zou, noch ook de weelde trachten weer te geven door hen genoten, middelerwijl zij bespeurden, hoe de engelachtige Maria den rijkdom des bovennatuurlijken levens, door Gods hand in hare ziel verborgen, allengs gelijk eene bloem hare kleurenpracht, begon te ontvouwen en ten toon te spreiden. Slechts ter loops ook mag het worden aangestipt dat de vrome Joachim en Anna, de wondervolle wijze gedachtig waarop dat kostbaar kleinood hun was geschonken, de jeugdige Maria, toen zij den leeftijd van drie jaren had bereikt, krachtens eene gelofte, gelijk de H. Gregorius Nyssenus, de H. Epiphanius en andere Kerkvaders uitdrukkelijk te kennen geven, tempelwaarts brachten en haar daar toewijdden aan den dienst des heiligdoms. Te midden van andere godvruchtige dochteren Israëls en onder de leiding van vrome weduwen zou zij daar verblijven tot haren huwbaren leeftijd en zich onledig houden met gebed en overweging en met velerlei werkzaamheden, die den luister van 's Heeren huis ten doel hadden.

Aan dit alles mag slechts even worden herinnerd, maar iets langer moeten wij verwijlen bij de gewis hier zeer belangrijke vraag of Maria werkelijk te Nazareth en niet elders geboren zij.

De H. Schrift zwijgt over Maria's geboorteplaats. Verschillende heiligdommen, die men ter eere der ten allen tijde in Palestina hoogvereerde H. Anna vond opgericht, gaven aanleiding tot de meening dat men vooral op drie plaatsen het huis behoorde te zoeken waar de H. Maagd het levenslicht zou hebben aanschouwd. Die plaatsen waren Sephoris, eene stad van Galilaea, in Nazareth's nabijheid gelegen, Jerusalem en Nazareth.

Het gevoelen, hetwelk dit voorrecht aan Sephoris toekende, vindt geen verdedigers meer, steeds echter zijn er die, steunende op het gezag van den H. Sophronius en van den H. Joannes Damascenus, meenen dat de H. Maagd in het huis der H. Anna te Jerusalem geboren werd.

De H. Sophronius, Patriarch van Jerusalem gedurende de eerste helft der VII^de^ eeuw, zingt in een zijner hymnen: In probaticam sanctam ingrediar, ubi Anna praeclara peperit Mariam. «Ik zal ingaan tot het heilig schapenverblijf, waar de doorluchtige Anna Maria heeft gebaard." En Joannes Damascenus schreef in de VIII^ste^ eeuw: In lucem autem editur Maria in domo probatica Joachim. «Maria ziet het levenslicht in het huis van Joachim,

aan de Schaaps-poort van Jerusalem," dus niet verre van den vijver van Bethsaïda. (1)

Welk een hoog en rechtmatig gezag men aan deze heiligen behoort toe te kennen, waar zij optreden als getuigen van de leer der Kerk in betrekking tot het geloof en de zeden, zoo moet men echter de waarde der vermelde uitspraken niet overschatten. Zij berichten ons daarmede niets anders dan de meening hunner tijdgenooten, der Christenen van de zevende en achtste eeuw, omtrent eene woning van de H. Anna en den H. Joachim, die door een gevierd heiligdom was vervangen geworden en waar dus, naar men meende, de H. Maagd moest geboren zijn. Tevergeefs zoekt men eenig getuigenis ter gunste dezer bewering bij de kerkelijke schrijvers van vroegere eeuwen. Wellicht ontstond zij uit de omstandigheid dat Joachim en Anna, die aanvankelijk niet onbemiddeld waren, te Jerusalem, waarheen zij zich eerst van Bethlehem en later van Nazareth begaven ter bijwoning van het Paaschfeest, een eigen huis ter hunner beschikking hadden. (2)

Hoe dit overigens wezen moge, zeker is het dat de gevestigde en standvastige plaatselijke traditie te Nazareth het heiligdom der Annunciatie aanwijst als de geboorteplaats van Maria; dat de openbaringen, door godvruchtige lieden bij de verplaatsing van het H. Huis ontvangen, uitdrukkelijk daaraan het voorrecht van Maria's geboorte toekennen, en eindelijk dat de Pausen, na ijverig onderzoek der plaatselijke tradities en der bedoelde openbaringen, niet hebben geaarzeld met de meeste stelligheid in openbare, door hen uitgevaardigde stukken, hun zegel te hechten aan het algemeen gehuldigd gevoelen, dat Maria niet te Sephoris of Eleutheropolis, noch te Bethlehem, noch te Jerusalem of elders, maar te Nazareth geboren is. (3)

Ziehier eenige getuigenissen der Pausen: Julius II noemt het Huis van Loreto, dat vroeger te Nazareth stond, «de kamer of het verblijf waar de Allerzaligste Maagd werd ontvangen en opgevoed." (4) Sixtus V noemt

(1) S. Joan Damasc. De fide orthodoxa; cf. Oratio I de Natali Virginis.

(2) De Bollandisten zien in d.t huis te Jerusalem slechts een tijdelijk gehuurd verblijf: „Potius conductum diversorium fuisse credimus." Cf. S. Joachim, 20 Mart. *Acta Sanctorum.*

(3) Mgr. Mislin heeft in zijne grondige wederlegging van een gelegenheidsbrochure, door den Franschen consul onder Napoleon III geïnspireerd, zegevierend betoogd, dat Nazareth Maria's geboorteplaats is. Het geschrift, waarbij beoogd werd zoo hoog mogelijk te doen gelden wat de keizer gedaan had in het belang der H. Plaatsen, had tot titel: *L'Ancienne Eglise de Sainte-Anne à Jérusalem, devenue propriété de la France sous l'Empereur Napoléon III. Etude historique.* De wederlegging daarvan door Mgr. Mislin heette: *La Très-Sainte Vierge est-elle née à Nazareth ou à Jérusalem?* 1863.

(4) „Camera sive thalamus ubi educata, ubi ipsa Beatissima Virgo concepta, ubi ab angelo salutata Salvatorem saeculorum verbo concepit," Julius II, Nov. 1501.

het H. Huis als «het heilig woonvertrek door goddelijke Geheimen verheerlijkt, waarin de Maagd Maria geboren werd." (1) Clemens VIII liet op den achterwand van het marmeren monument dat het H. Huis te Loreto omgeeft, de inscriptie plaatsen: «Christiane Hospes. . . . Hic Sanctissima Dei Genitrix in lucem edita est," en vermeldt dus als een der titels, die dit H. Huis eerbiedwaardig doen zijn in de oogen zijner vrome bezoekers, «dat de H. Maagd daar het levenslicht heeft aanschouwd." Dezelfde Paus bestempelt de H. Woning, in het officium van hare verplaatsing naar Loreto, vlakweg met den naam van het geboortehuis der Allerzaligste Maagd. (2) Innocentius XII stelde opnieuw een onderzoek in naar de wondervolle overbrenging en schreef in zijne bulle, waarmede hij een eigen Mis verordende voor het feest der Translatie, «dat in deze H. Woning de glorievolle Moeder Gods en altijd Maagd Maria als de rijzende dageraad met hare roemrijke geboorte blijdschap heeft aangekondigd aan geheel de wereld." (3) Pius IX eindelijk verklaarde in zijn Apostolischen brief waarmede hij aan het heiligdom te Loreto het recht van aggregatie toekende: «Hier toch vereert men het Gode zoo dierbare Huis van Nazareth, dat eertijds in Galilaea gebouwd van zijne grondslagen werd losgemaakt en op wonderdadige wijze over eene groote uitgestrektheid van land en zee werd heengevoerd, eerst naar Dalmatië en vervolgens naar Italië; het Huis, waar de Allerzaligste, van eeuwigheid voorbestemde en tegen de erfsmet volkomen vrij bewaarde Maagd is ontvangen, geboren en opgevoed, en waar zij door den hemelbode als de genadevolle en de gezegende onder de vrouwen werd begroet." (4)

Volgen wij thans — nu een beknopt onderzoek, waaraan we te dezer plaatse liever dan later eenige oogenblikken wijdden, ons tot de overtuiging heeft geleid dat we Joachim's huis te Nazareth veilig mogen houden voor het gezegend verblijf, binnen welks wanden de H. Maagd werd geboren en hare

(1) „Sacrum cubiculum, divinis mysteriis consecratum, in quo Virgo Maria nata fuit. Sixt. V."

(2) „Ipsius autem Virginis natalis domus divinis mysteriis consecrata." Off. Translat. almae Domus Lauretanae. Clemens VIII.

(3) „Sacrum illud cubiculum . . . ubi primum gloriosissima Dei Genitrix ac Semper Virgo Maria, quasi aurora consurgens praeclara Nativitate sua gaudium annunciavit universo mundo." Const. *Sacrosancta redemptionis humanae mysteria*, Innoc. XII.

(4) „Ubi enim colitur illa tantopere dilecta Deo Domus Nazareth, in Galilaea olim condita, dein a fundamentis avulsa . . . ubi Sanctissima Virgo ab aeterno praeordinata, ac primaevae labis omnino nescia, est concepta, nata, educata, atque a coelesti nuncio veluti gratia plena et benedicta inter mulieres salutata." Litt. Apost. *Inter omnia* 26 Aug. 1852. Cf. Pii IX Acta.

eerste opvoeding ontving, — de ontwikkeling der gebeurtenissen, die van Nazareth's heilige woning uitgingen of haar ten tooneele hadden.

Verborgen voor het oog der wereld leefde Maria dan voort in de schaduw van Jerusalems heiligdom; de vriendinne Gods bij uitnemendheid geurde er te midden harer jeugdige, minder bevoorrechte gezellinnen, als eene lelie onder de doornen; der roos gelijk aan den zoom eener waterbeek geplant, prijkte zij er in den glans van haar bovennatuurlijke schoonheid. (1) Door hare engelachtige zedigheid en teedere godsvrucht stichtte en verblijdde Zij allen die Haar zagen en niet het minst, gelijk we veronderstellen mogen, de hoogbejaarde profetesse Anna, die dag en nacht vastend en biddend den Heer in zijne voorhoven diende. (2) Aldus bereikte zij den leeftijd, waarop men in Israël de dochters placht uit te huwelijken. Dewijl Joachim en Anna hunne dochter aan den dienst des heiligdoms hadden verbonden, kwam het niet hun toe, maar den priesters, die belast waren met de zorg voor al wat Gode was toegewijd, den levensgezel der H. Maagd te kiezen. De keuze viel op den godminnenden Joseph. Evenals Maria, zoo was ook hij van Davids geslacht en kon krachtens de wet een heilig recht op de hand der jeugdige erfdochter van Joachim, wier naaste bloedverwant hij was, doen gelden. Hij bevond zich in meer dan rijpen, doch nog steeds krachtvollen leeftijd en was alleszins geschikt der teedere Maagd de vereischte bescherming te schenken en door de uitoefening van zijn nederig bedrijf in haar onderhoud te voorzien. De opvattingen aangaande bedrijf en verrichtingen waren in Israël, dat steeds patriarchale tradities bewaarde en liefhad, geheel anders dan die onzer dagen. Niet rijkdommen of eerambten, maar de stam of de familie was de maatstaf, waarnaar de keuze zich richtte. Wie het naast stond aan de familie, waaruit de Verlosser zou geboren worden, die was de edelste in het oog der Israëlieten; en den adel, waarop God boven alles prijs stelt, heiligheid en deugd, bezat Joseph, die door den H. Geest in de Schrift als de rechtvaardige wordt geprezen, gewis in hooger mate dan eenige andere onder de toen levende zonen Israëls. (3)

(1) Cantic. II: 2. — Eccli. XXXIX: 17. — Dat er jeugdige maagden in den tempel waren blijkt o. a. uit II Machab. III: 19

(2 Luc. II: 38. „Quae non discedebat de templo ieiuniis et obsecrationibus serviens nocte ac die."

(3) De Israëliet beschouwde de uitoefening van een handwerk niet als vernederend, maar veeleer als ieders plicht. De meest beroemde meesters in Israël waren dan ook timmerlieden, slotenmakers, tentbereiders, enz. Deze edele herkomstige zienswijze werd echter steeds meer door den veldwinnenden heidenschen en wereldschen geest verdrongen.

Na de verloving, waaraan de Israëliet bijna gelijke waarde hechtte als aan het huwelijk, werd de bruid aan hare ouders of bloedverwanten teruggeschonken, die haar naar de ouderlijke woning geleidden en intusschen zorg droegen voor de toebereidselen tot het huwelijk. Hetzij men met Cedrenus aanneme dat de ouders der H. Maagd reeds ten grave waren gedaald, toen zij den leeftijd van elf jaren bereikt had, of dat Maria zich nog eenige jaren in hun bezit mocht verheugen, altijd blijft het zeker dat zij na hare verloving naar de ouderlijke woning te Nazareth terugkeerde. In stille ingetogenheid leefde zij daar voort, hare oogenblikken binnen de veilige muren van haar zedig verblijf verdeelend tusschen gebed en bespiegeling en huiselijke werkzaamheden, nu en dan hare schreden richtend naar de dichtbij gelegen bron, waar Nazareth's dochteren gewoon waren het water te putten, of naar de synagoge, waar zij voedsel zocht voor haar godvruchtige overweging.

Aldus verbeidde zij het tijdstip, waarop haar vlekkelooze reinheid in het maagdelijk huwelijk met den voor haar bestemden bruidegom een veilige bescherming vinden zou. Blakende van liefde jegens de teederste der deugden toch, had zij reeds op zeer vroegen leeftijd de lelie harer maagdelijkheid Gode ten offer gewijd, en de H. Joseph, zij was er uit goddelijke ingeving of door wederzijdsche mededeeling zeker van, deelde hare gezindheid. (1)

God bereidde zich intusschen tot de voltrekking van het wonder der wonderen, dat der Maagd een haar waardigen zoon en den Zoon Gods een Zijner waardige moeder schenken zou, want volgens het treffend woord eens kerkvaders behoorde eene maagd slechts een God tot zoon te ontvangen en mocht Gods Zoon slechts eene maagd tot moeder hebben. Der maagdelijke spruit van Joseph's stam moest thans de goddelijke bloem worden geschonken, waardoor Nazareth's nederige woning zou worden verheerlijkt boven alle paleizen der wereld en de naam der bloem van Galilaea's steden een geheel nieuwe beteekenis zou erlangen.

„In de zesde maand" — namelijk van Elisabeth's wonderdadige ontvangenis, — dus luidt in edelen eenvoud het treffend verhaal der H. Schrift, „in de zesde maand nu werd de engel Gabriel door God gezonden naar eene stad van Galilaea met name Nazareth, tot eene maagd, die verloofd

(1) Aldus de H. Hieronymus, de H. Augustinus, de H. Petrus Damianus, enz. Hieronymus roept den goddeloozen bestrijder van Maria's maagdelijkheid Helvidius toe: dat niet enkel Maria, maar ook de H. Joseph immer maagdelijk gebleven is, opdat de maagdelijke Verlosser uit een volkomen maagdelijk huwelijk zou geboren worden. „Tu dicis Mariam virginem non permansisse: ego mihi plus vindico, etiam ipsum Joseph virginem fuisse per Mariam, ut ex virginali coniugio virgo Filius nasceretur."

was aan een man van het huis van David, Joseph geheeten, en de naam der maagd was Maria.

„En tot haar binnengetreden, zeide de engel : Wees gegroet, genadevolle; de Heer is met u; de gezegende zijt gij onder de vrouwen.

„Toen zij dit gehoord had, werd zij ontsteld door zijne tale en dacht hoedanig die groet wezen mocht.

„En de engel zeide tot haar : Vrees niet, Maria, want gij hebt genade gevonden bij God; zie, gij zult ontvangen in uwen schoot en een zoon baren en zijn naam zult gij Jesus heeten. Deze zal groot zijn en de Zoon des Allerhoogsten genoemd worden en God de Heer zal Hem den troon schenken van zijn vader David, en heerschen zal Hij in Jacob's huis in eeuwigheid. En zijns rijks zal geen einde wezen.

„Maria zeide echter tot den engel: Hoe zal dat geschieden daar ik geen man kenne?

„En de engel antwoordde en sprak tot haar: de H. Geest zal over u komen en de kracht des Allerhoogsten zal u overschaduwen. Daarom ook zal het Heilige, dat uit u geboren zal worden, de Zoon Gods genoemd worden. En zie uwe bloedverwante Elisabeth, ook zij heeft een zoon ontvangen in haren ouderdom, en deze is de zesde maand van haar die onvruchtbaar werd geheeten. Want bij God is geen woord onmogelijk.

„Maria nu zeide: Ziehier de dienstmaagd des Heeren, mij geschiede naar uw woord. En de engel verliet haar." Luc. I : 26—38.

Nauwelijks was het beslissend woord van de lippen der gezegende gevloeid of het geheim der Menschwording werd voltrokken. De teederste liefde jegens de zuiverheid en de onkreukbaarste trouw aan de gelofte, waarmede zij haar Gode ten offer had gewijd, spreken er uit de aanvankelijke aarzeling van de voorzichtigste der maagden. Het scheen een wijle als had zij de hoogste waardigheid, waartoe eene stervelinge kon worden verheven, willen weigeren, indien zij niet kon worden aanvaard tenzij ten koste van eenig verlies harer zedelijke volmaaktheid. Treffend bleek dus uit die aarzeling hoezeer zij den lof verdiende haar door de eeuwige Waarheid zelve gegeven, die haar openlijk zalig prees, niet enkel omdat zij den Zoon Gods in haren schoot, maar bovenal omdat zij Hem steeds in haar harte had gedragen! «Kuische geheimen des Christendoms!" roept terecht de beroemde Bossuet hier uit, «hoe zuiver moet men zijn om u te kunnen verstaan! Maar hoeveel te meer behoort men het te wezen om u te doen leven in zijn wandel door de oprechte beoefening der christelijke waarheden!" (1)

Het woord der toestemming door God van haar gevraagd en verwacht, die Hij had voorbestemd en uitgelezen tot zijne medehelpster in het hoogste gewrocht der zedelijke orde, in het verlossingswerk, heeft geklonken, de Hemelen hebben zich geopend, de wolken hebben neergedauwd den Rechtvaardige; de Maagd door Isaïas voorspeld heeft ontvangen, en de aarde verblijdt zich in het bezit eener nieuwe Eva, in wier reinen schoot de Schepper des levens zich met het gewaad onzer sterfelijkheid omkleedt. Van den opgang der zon tot haren ondergang zal weldra tijdens de heiligste

(1) *Elévations.* La Virginité de Marie.

handeling, die er op aarde kan worden verricht, telkens worden beleden en verkondigd het geheim der diepste vernedering, der zelfvernietiging van Gods Zoon, en tevens dat der hoogste verhefling, die aan een sterveling kon worden verleend. *Ik geloof*, dus belijdt telkens, op den dag des Heeren, Christus' Kerk alom de geheimen van matelooze vernedering en van wondervolle verhefling, die Nazareth's stil verblijf hebben geheiligd. «Ik geloof in éénen Heer Jezus Christus, den eeniggeboren Zoon Gods, en uit den Vader voor alle eeuwen geboren: God van God, licht van licht, waarachtigen God van waarachtigen God, geboren en niet gemaakt, medezelfstandig met den Vader, door Wien alle dingen gemaakt zijn, die om ons menschen en om ons heil is nedergedaald uit den Hemel en het vleesch heeft aangenomen door den Heiligen Geest uit de Maagd Maria en die is mensch geworden."

ET INCARNATUS EST DE SPIRITU SANCTO EX MARIA VIRGINE ET HOMO FACTUS EST.

Het verwonderlijk rijke weefsel van feiten en verrichtingen, waaruit van nu af Maria's leven zal bestaan en waarvan de gouden grond werd gevormd door het goddelijk moederschap, mag ons niet verleiden om ons van Nazareth's huis te verwijderen.

Herinneren we ons dus slechts hoe Maria van hier op de vleugelen harer liefde tot God en harer liefde tot den naaste naar Judaea's gebergte spoedt om er in het priesterlijke Hebron, niet lettend op de verworven waardigheid en den oneindigen afstand, die den Voorlooper van den Verlosser scheidt, hare nicht Elisabeth te dienen. Weldra keerde zij weer naar het geliefd Nazareth, doch andermaal moest er eene reize worden aanvaard. Het zij genoeg BETHLEHEM te hebben genoemd. Davids Zoon, het Heil der wereld, was geboren. Herders en heidenen hebben Hem aangebeden, maar de machtigen Israëls staan Hem naar het leven. De teedere voeten der reine Moeder-Maagd betreden het harde pad der ballingschap en zij zoekt een gastvrij oord voor haar goddelijk pand in het bijgeloovig Egypte. Dan steeds zijn de schijnbare zegepralen der goddeloozen slechts kort van duur. «Sta op, neem het Kind en Zijn Moeder en ga naar het land van Israël, want zij, die het Kind naar het leven stonden, zijn niet meer," dus klonk het blijde bevel van de lippen des engels Joseph te gemoet. (1) En met het goddelijk Kind, dat thans zijn negende levensjaar was ingetreden, mogen Maria en Joseph zich wederom vestigen binnen de geliefde woning.

Doch ook nu vermaant de overvloed der stoffe, die ons wacht, dringend

(1) Matth. II: 20.

tot spaarzaamheid. Men vergunne ons dus dat we slechts aanstippen, niet verhalen. Van Nazareth uit toog het heilig gezin met het goddelijk Kind, toen het den leeftijd van twaalf jaren had bereikt, tempelwaarts. De smart toen geleden verlevendigde voor Maria's geest de profetie van den grijzen Simeon, die spoedig na Jezus' geboorte ter heilige plaatse had gewaagd van het zwaard dat hare ziel zou doorboren, en wees haar heen naar de zware offers, die van haar moederhart zouden worden geëischt; maar ook de weelde bij de blijde wedervinding genoten, deed haar, door de donkere nevelen der toekomst heen, de glorie des Verrezenen ontwaren. Teruggekeerd binnen de veilige wanden van Nazareth's huis werden daar jaren en jaren doorgebracht van zoete rust en hemelsch genot.

Tot den leeftijd van dertig jaren wilde de goddelijke Zaligmaker dat nederig verblijf heiligen met zijne tegenwoordigheid en het tot leerschool wijden der les van waarachtige levenswijsheid, die de wereld meer behoefde dan eenige andere. Die les luidde: Et erat subditus illis; «En hij was hun onderdanig." Luc. II: 51.

Den diepen zin dier les erkent de Christen, al zal hij dien nimmer ten volle begrijpen, die geloovig de knieën buigt telkens als hij ter kerke het *Incarnatus est, et homo factus est* verneemt. Een menschgeworden God is onderdanig aan zijne moeder en aan zijn pleegvader, en dat is het eenige, wat het Evangelie ons van het onvergelijkbaar langdurigst tijdperk zijns levens te melden heeft. En waarin bestond de beoefening dier langdurige onderdanigheid? In de meest gewone verrichtingen van het dagelijksche, naar der menschen opvatting hoogst onbeduidende leven. Wat toch is er in het gewone huiselijk verkeer, in het nederig bedrijf van den handwerksman dat de aandacht verdient? (1) Uitwendig beschouwd hadden de handelingen daar verricht luttel waarde, maar de volmaakte, de goddelijke gezindheid, die dat schijnbaar onbeduidende bezielde, schonk aan elk dier handelingen oneindige waarde.

Welk eene leering voor ieder van ons! Niet het uitwendige, niet het lichaam mijner werken, maar hunne ziel, dat is de gezindheid waarmede men ze verricht, adelt ze. Gij, die meent meer dan anderen uw leven te wijden aan gewichtige bezigheden, tel uwe uren en bereken hoevele er onder die uren zijn, welke gij genoodzaakt wordt aan uwe bezigheden te onttrekken. Zoek met Jezus Gods wil in alles en altijd en de volmaakte gezindheid uwer

(1) Nonne hic est fabri filius? Matth. XIII: 54. Nonne hic est faber, filius Mariæ? Marc. VI: 3.

ziel zal evenzeer de uren uwer rust als die uwer inspanning kunnen heiligen. Of zou het dertigjarig verborgen leven van Gods Zoon soms minder volmaakt, minder heilig, minder Gode welgevallig en verdienstelijk zijn geweest dan de weinige jaren, die Hij wijdde aan zijn openlijk optreden? Ware dat zoo, dan had de eeuwige Wijsheid ongetwijfeld haar aardschen wandel anders geregeld.

Doch in Nazareth's woning ontspringt niet slechts de bron die vruchtbaarheid en verkwikking uitstort over het leven der enkelen, er werd ook een geneesmiddel bereid voor de diepe wonde, die de alle orde verstorende zonde aan de maatschappij veroorzaakt. De twee groote zaken zonder welke alle ordelijke maatschappij, zoo huiselijke als openbare, onbestaanbaar is, het *gezag* en de *onderdanigheid*, moesten beiden hersteld, geregeld en geheiligd worden. Een oneindig meerdere, de menschgeworden Zoon Gods, onderwerpt zich aan oneindig minderen, en Hij stelt zich met de geringsten onder de geringen op ééne lijn. Aldus voert Hij het gezag terug tot zijn goddelijken oorsprong en schenkt Hij aan de onderdanigheid eene waarde, welke zij nooit te voren bezat.

Hoe diep die wonde was en welke zorg hare genezing eischte, blijkt uit het geneesmiddel zelf. Eene enkele opmerking lichte dat nader toe. Hoovaardij is het groote euvel der zondige menschheid. Daar nu verreweg het grootste deel der menschen zich tegen wil en dank gedwongen ziet zijn leven in den toestand van onderworpenheid en gering geschatten handenarbeid door te brengen, zoo heeft de Zoon Gods verreweg het grootste deel zijner jaren in gelijken nederigen toestand willen doorleven. Hij, die de aangeboden koningskroon weigerde, Hij greep het gereedschap des werkmans en adelde met zijn handenarbeid en met zijn zweet den werkenden stand en predikte met een jaren lange daad van hoe luttel beteekenis het is voor God en voor wie God zoekt, of men handwerksman zij of koning, onderdaan of heerscher. Waarlijk! zullen de gevaren worden geweerd, waarmede duizenden en duizenden in hun gestadig toenemende en door booze raadslieden listig geprikkelde ontevredenheid met het lot der afhankelijkheid en onderdanigheid, des harden arbeids en der gering geschatte werkzaamheid hun toebedeeld, de openbare maatschappij bedreigen, dan moet er door allen heil gezocht in het nederig huis van Nazareth. Wie iets meent te wezen in de maatschappij, hij leere Jezus eerbiedigen en beminnen in zijne minderen, en wie minder zij, hij achte zich niet beter dan zijn goddelijken Meester

en beruste met Jezus' onderwerping en tevredenheid in Gods beschikking.

Maar begeven wij ons niet verder in de peillooze diepten van Jezus' verborgen leven, dat ten allen tijde der godvruchtige overweging onuitputtelijke stof heeft geschonken en Nazareth's nederig verblijf tot een lustoord heeft gemaakt voor de godminnende zielen. Wagen wij het ook niet de heiligheid te schetsen die daar bloeide en geurde in het heiligst gezin dat ooit de aarde bezat; hoe elken dag de goddelijke Verlosser daar met het toenemen zijner jaren steeds meer zijne goddelijke volmaaktheden openbaarde, en hoe Maria en Joseph zich in gestadig toenemende mate vormden naar zijn goddelijk beeld en gelijkenis. Herinneren we ons liever, hoe de engel des doods den drempel der heilige woning overschreed en het hoofd van het verheven gezin ter eeuwige ruste nitnoodigde.

Joseph, de man naar Gods hart, het waarachtig toonbeeld des mans op elk, zoo huiselijk als maatschappelijk, gebied, had zijne levenstaak volbracht en vleide zich neder op het sterfbed. Eenvoudig en oprecht, niets beoogend dan zijn plicht, altijd getrouw en volhardend, hetzij hij met de vruchten zijns arbeids het brood des levens voedde, of het heil der wereld tegen zijn belagers beschermde, had hij gestadig zijne verdiensten vermeerderd, en mocht hij welgemoed terugblikken op een leven, even arm aan woorden als rijk aan daden, en uitwendig onbeduidend, maar van onschatbare innerlijke waarde. Dat verdienstvolle leven werd thans in Nazareth's woning bekroond met den benijdenswaardigsten dood, die ooit aan eenig sterveling ten deel viel. Of wien werd het vergund om als hij, door de teederste zorgen van de Moeder des Heeren omringd, in de omhelzing zijns Verlossers, dien hij zijn Zoon mocht heeten, den geest te geven? Wel hem, wiens einde, al zij het minder bevoorrecht, ten minste hierin naar den dood van dezen rechtvaardige gelijkt, dat zijne ziel in de liefde des Verlossers en zijner H. Moeder het stoffelijk leven mag verlaten! (1)

Deze scheiding moest later van eene andere worden gevolgd. Allengs toch genaakte het tijdstip, waarop de Verlosser zijn openbare loopbaan zou aanvaarden en de ouderlijke woning verlaten.

Nog slechts eenmaal vinden wij door de Evangelisten, na 's Heeren verblijf in de woestijn en zijn eerste wonder op Maria's bede verricht, melding

(1) Het tijdstip van Joseph's dood is onzeker. De H. Epiphanius stelt het kort na de wedervinding in den tempel en laat hem den leeftijd bereiken van 82 jaren. Zonder eenigen twijfel echter stierf de heilige vóór Jezus' openbaar optreden, en gelijk de H. Epiphanius uitdrukkelijk vermeldt te Nazareth. S. Epiph. Haer. 79, n. 10.

gemaakt van Nazareth en hetgene zij ons verhalen verklaart volkomen het diepe stilzwijgen, later door hen omtrent Nazareth bewaard. In den aanvang toch zijner prediking richtte de Heer zijne schreden naar de stad, waaraan de teederste banden en de zoetste herinneringen Hem verbonden en die Hij gelukkig wenschte te zien boven alle steden Israëls. In den bijzonderen nadruk, waarmede de Evangelisten telkens Nazareth kenschetsen als de *patria*, de vaderstad des Heeren, of als *de plaats waar Hij werd opgevoed*, weerklinkt Jezus' liefde. (1)

Vernemen wij inzonderheid van den H. Lucas hoe Jezus' liefde met ondankbaarheid werd beantwoord en zijne inzichten door de verblindheid en den onwil van Nazareth's bevolking verijdeld werden. (2)

«Jezus kwam dan te Nazareth, waar hij werd opgevoed, en trad er, gelijk Hij gewoon was te doen, op den Sabbathdag de synagoge binnen en stond op om te lezen. Hem werd het boek toegereikt van den profeet Isaïas. Hij rolde het open en vond de plaats, waar geschreven staat: De Geest des Heeren rust op mij, want Hij heeft mij gezalfd; Hij heeft mij gezonden om den armen de blijde boodschap te brengen en de vermorzelden van harte te genezen; om den gevangenen verlossing te schenken en den blinden het gezicht; om de verdrukten in vrijheid te stellen; om des Heeren welgevallig jaar en den dag der wedervergelding aan te kondigen. — En toen hij het boek wederom had opgerold gaf hij het aan den dienaar en zette hij zich neder. En aller oogen waren in de synagoge op hem gevestigd." De Verlosser verklaarde nu dat de profetie van Isaïas heden in vervulling was gegaan en dat Hij zelf de Messias was door den profeet in de voorgelezen woorden geschetst. En allen gaven Hem aanvankelijk getuigenis en waren verwonderd over de woorden van gratie, die er vloeiden van zijne lippen. Doch toen de Verlosser de geheime gedachten van sommigen beantwoordde, die meenden dat zijn nederige stand en schijnbaar geringe afkomst niet strookten met den aardschen luister, waarvan men den Messias omgeven wenschte, en dat men overigens wel reeds veel van zijne wonderen had gehoord, maar daarvan tot dusverre weinig of niets te Nazareth had gezien; toen Jezus wees op hunne ongeloovige gezindheid, die hen belette zich een juist denkbeeld te vormen aangaande den waren aard en de strekking van

(1) Veniens in patriam suam. Matth. XIII: 54. — Abiit in patriam suam. Marc. VI: 1. — Et venit Nazareth, ubi erat nutritus. Luc. IV: 16. — Vgl. Nemo propheta acceptus est in patria sua, Luc. IV: 24.

(2) Vgl. Lucas, IV: 16—31.

het rijk des Messias, eene gezindheid bovendien, waardoor Hij weerhouden werd daar dezelfde wonderen te werkên als elders, toen achtten Nazareth's aanzienlijken en verlichten zich beleedigd en in hun wrevel ruiden zij de altijd onbestendige menigte tegen Hem op. «En allen ter synagoge werden dit hoorende van gramschap vervuld. En zij stonden op en zij voerden hem buiten de stad tot den steilen rand van den berg, waarop hunne stad gebouwd was, om hem vandaar in de diepte neer te storten." De Heer verijdelde echter hun boos opzet; midden door de onstuimig dringende schaar heengaande, verwijderde Hij zich. «En hij begaf zich naar Capharnaum, eene stad van Galilaea."

Naar het schijnt is Maria niet terstond den Heer gevolgd. Wellicht verbleef zij nog geruimen tijd, althans doorgaans, te Nazareth tot troost en opbeuring van 's Heeren getrouwe volgelingen, die er ongetwijfeld waren onder hare verwanten en onder de overige inwoners dier stad. Aldus was dan intusschen ook te Nazareth het treurige woord bewaarheid: «Hij kwam in het zijne en de zijnen hebben Hem niet ontvangen." *In propria venit et sui eum non receperunt.* Voor weinigen een teeken van opstanding en heiliging, was Hij voor velen een teeken van val, een steen des aanstoots en der ergernis. (1)

IV. LOTGEVALLEN VAN HET H. HUIS TE NAZARETH.

De ongeloovige gezindheid, waardoor de bewoners van Nazareth zich de gunsten en wonderen, hun door Jezus' liefde toegedacht, onwaardig maakten, hebben zij na 's Heeren heengaan niet afgelegd. (2) Uit niets toch blijkt dat zij later eenig leedwezen hebben betoond over de gruweldaad, die zij aan den Heer zouden voltrokken hebben, had Hij zelf hun boozen aanleg niet verijdeld. Hun afkeer van den Zaligmaker schijnt gestadig nieuwen prikkel te hebben gevonden in de weldaden, die Hij te Capharnaum en overal elders

(1) Joes I: 11. — Lucas II: 34. — Isaias VIII: 14.

Men wijst op drie kilometers afstand ten zuiden van Nazareth de plaats aan, waarheen de Nazareners den Verlosser voortstuwden, om Hem langs de steile rotsen die daar zijn in de diepte neer te werpen, en noemt die plek den *Saltus Domini*; in de Middeleeuwen heette men haar *Saut Nostre Seigneur*. Dichter bij de stad, eveneens ten zuiden, heeft men eene kerk toegewijd aan de H. Maagd onder den naam van *Santa Maria del Timor*, O. L. V. der Vreeze. De traditie wil dat de H. Maagd, op het bericht van den aanslag tegen haren goddelijken Zoon toesnellend, niet verder vermocht te gaan dan tot deze plaats.

(2) Et non fecit ibi virtutes multas propter incredulitatem illorum. Matth. XIV: 58.

in Galilaea verspreidde; allengs nam deze het karakter aan van gevestigden haat tegen Christus en het Christendom. Wij mogen dit besluiten uit hetgene de H. Epiphanius ons meldt. Hij zegt namelijk dat Nazareth tot de tijden van Constantijn den Groote uitsluitend door Joden werd bewoond, die geen anderen dan den Israëlitischen eeredienst duldend steeds de oprichting van een christelijk heiligdom hadden belet. (1)

Al verhinderde deze onverdraagzaamheid de openbare verheerlijking der h. woning, zij behoedde haar van de andere zijde tevens tegen de smadelijke onteering door de Heidenen aan de heilige plaatsen te Jerusalem en te Bethlehem gepleegd. Te Jerusalem toch liet keizer Hadrianus, toen de Joden na de verwoesting der heilige stad gepoogd hadden zich te hereenigen en tegen de Romeinen op te staan, zooveel mogelijk alles, wat den Jood en den Christen dierbaar was, ontheiligen. Ter plaatse, waar het Sanctum Sanctorum des tempels stond, werd het standbeeld des keizers opgericht. De grot van het H. Graf werd volgeworpen en daarboven plantte men de beelden van Jupiter en Venus. Te Bethlehem werd boven de grot een heilig woud aangelegd ter eere van Adonis en in de grot, waar de Zaligmaker geboren werd, vierde men treurplechtigheden rondom het beeld van Venus' minnaar. Tegen dergelijke heiligschennende gruwelen bleef Nazareth's heilige woning bewaard. (2)

Hoe afkeerig Nazareth's bevolking zich hebbe betoond van het Christendom, altijd waren er evenwel eenigen, die de heilsleer in stilte beleden. Het H. Huis, dat nog eenigen tijd door de H. Maagd werd bewoond en later hoogstwaarschijnlijk in het bezit harer verwanten bleef, bood den Apostelen die, naar de traditie verhaalt, meermalen derwaarts kwamen, een gereed verblijf. Zoo geschiedde het, gelijk Tursellinus terecht opmerkt, dat de heiligheid dezer plaats steeds den geloovigen bekend bleef en nimmer geheel verwaarloosd werd. (3) De hooge vereering, welke de Apostelen des Heeren jegens de h. woning koesterden, bewoog hen er een altaar op te richten en haar door de viering der goddelijke geheimen tot een verborgen heiligdom te wijden. Hierdoor werd de belangstelling der Christenen in de dierbare plek niet weinig verlevendigd en bestendigd.

(1) S. Epiph. Haeres. 30, n. 11.

(2) Ab Adriani temporibus usque ad imperium Constantini, per annos circiter centum octoginta, in loco resurrectionis simulacrum Jovis, in crucis rupe statua ex marmore Veneris a gentibus posita colebatur; Bethlehem augustissimum locum lucus inumbrabat Adonidis; et in specu ubi quondam Christus parvulus vagiit, Veneris amasius plangebatur. S. Hieronym. Ep. 49 ad Paulinum.

(3) Horatii Tursellini Romani e Societate Jesu Historia Lauretana. Lib. I, c. I.

Dan, weldra zou er een tijdstip aanbreken, waarop hooge luister en openbare verheerlijking aan deze heilige plaats zouden ten deele worden.

De H. Helena toch, de moeder van Constantijn den Groote, den eersten christen keizer, begaf zich in 325 naar het H. Land. Eerst bezocht zij Bethlehem en Jerusalem en vervolgens richtte zij hare schreden naar het nederig Nazareth. Daar Galilaea meermalen door aardbevingen geteisterd was geworden, zoo vond zij de stad verwoest en de heilige woning van puinhoopen omringd. Deze werden weggeruimd en weldra mocht de vrome vorstin het ongeschonden gebleven huis der H. Familie binnentreden. Diep ontroerd aanschouwde zij de eenvoudige muren, het aarden vaatwerk en nederig huisraad van het gezegend verblijf en aanbiddend knielde zij neer, hare lippen drukkend tegen den grond, dien de Verlosser der wereld had betreden. Aanvankelijk meende zij alles in denzelfden toestand te laten, waarin zij het gevonden had en er slechts het altaar, welks steenen daar verspreid lagen, weer op te richten. Het verlangen echter om de heilige plaats zooveel mogelijk tegen den verwoestenden invloed der elementen te beschutten, deed haar van besluit veranderen. Zij liet dan een luisterrijken en prachtvollen tempel bouwen boven het H. Huis en zijne grotten, en gelastte dat aan den marmeren gevel der basiliek het beknopte, doch beteekenisvolle opschrift zou prijken : HAEC EST ARA IN QUA PRIMO JACTUM EST HUMANAE SALUTIS FUNDAMENTUM, «dit is het heiligdom, waar de eerste grondsteen werd gelegd van het heil der wereld." (1)

Van nu af vooral stroomde, niet slechts uit Azië en Afrika, maar ook uit Europa een tal van vermaarde of aanzienlijke bezoekers herwaarts.

Wij noemen bij voorkeur slechts den H. Hieronymus, die, van zijn jongeren broeder Paulinianus en andere kloosterlingen vergezeld, in 386 de h. woning bezocht. De H. Paula, Scipio's edele afstammelinge, volgde, in het gezelschap van haar heilige dochter Eustochium en van eenige godgewijde maagden, haren heiligen leermeester, of liever zij snelde hem van het vurigst verlangen bezield vooruit. *Inde*, dus schrijft de H. Kerkvader, *cito itinere percucurrit Nazareth, nutriculam Domini.* «Vandaar," namelijk uit de vlakte van Esdrelon, «snelde zij haastig voort naar de stad Nazareth, de nederige voedster des Heeren." (2) De H. Hieronymus beschrijft ons den toestand, waarin hij het Galilaeisch bergstadje vond in dezer voege: «Nazareth," zegt hij, «waar

(1) Vgl. Nicephorus.
(2) S. Hieron. *Epitaphium Paulae.*

Christus heeft gewoond is een vlek in Galilaea; het heeft eene kerk ter plaatse waar de engel tot de H. Maagd binnentrad om haar de blijde boodschap te brengen; maar ook heeft het nog eene andere kerk, waar de Heer is opgevoed." (1) Hoe stellig en bepaald Hieronymus' getuigenis zij aangaande Nazareth's voornaamste heiligdom, even onzeker is het wat hij bedoelt met het andere heiligdom. Wellicht was dit laatste de zoogenaamde werkplaats van den H. Joseph, die men later in eene kapel herschapen heeft; oudtijds stond daar een prachtige kerk, waarvan slechts een enkele muur is overgebleven. Wat er omgegaan zij in het gemoed van Bethlehem's kluizenaar toen hij de h. woning betrad, laat ons zijn stelregel vermoeden: *Adorasse ubi steterunt pedes Domini pars fidei est*; «Aanbiddend neer te knielen waar de voeten des Heeren hebben gestaan, is oefening en versterking tevens des geloofs." (2)

Hoe de H. Paula zich daar in godvruchtige overwegingen zal hebben verdiept, zeggen ons de uitdrukkingen door Hieronymus bewaard, waarmede zij haar gemoed uitstortte in Bethlehem's grot: «Ellendige en zondige, die ik ben," dus riep zij uit, «ik werd waardig gekeurd de kribbe te mogen kussen waarin de Heer in kinderlijke gestalte heeft geweend; en bidden mag ik ter heilige grot waar de H. Moeder-Maagd den Heer het sterfelijk leven heeft geschonken!" (3) Ook Nazareth's heilige woning, die vervuld was van de zoetste herinneringen aan Jezus' jeugd en verborgen leven, moet zij zonder twijfel met de tranen der teederste aandoening hebben besproeid, van wier reize door het H. Land de H. Hieronymus, dien de overvloed van hetgene hij te vermelden had tot beperking dwong, verzekerde: «Eerder zou mij tijd dan stoffe ontbreken, wilde ik schrede voor schrede alles beschrijven wat de eerbiedwaardige Paula met een *ongemeen geloof* heeft bezocht. (4)

Omstreeks 600 werd de h. woning bezocht door den Italiaanschen pelgrim Antoninus van Piacenza en door Arculf in 668. Adanmanus bood Alfred, den koning van Northumberland, de beschrijving aan van hetgene Arculf in het H. Land gezien had. Uitdrukkelijk maakt hij, over Nazareth sprekend, mel-

(1) Est Nazareth, ubi Christus egit, viculus in Galilaea, habetque ecclesiam in loco quo angelus ad beatam Mariam evangelisaturus intravit, sed et aliam, ubi Dominus est nutritus. Hieron. *De locis Hebr.*

(2) Hieron. *Epist.* 48 *ad Desiderium.*

(3) Et ego, misera atque peccatrix, digna sum iudicata deosculari praesepe, in quo Dominus parvulus vagiit, orare in spelunca, in qua Virgo puerpera Dominum fudit infantem! Hieron. *Epitaph. Paulae.*

(4) Dies me prius quam sermo deficeret, si voluero cuncta percurrere quae Paula venerabilis fide incredibili pervagata est. Hieron. *Epitaph. Paulae.*

ding van het H. Huis in deze kerk, als hij zegt: «*Ecclesia est in eo loco, ubi illa fuerat constructa domus, in qua Gabriël archangelus ad Mariam ingressus est.*" Ruim een halve eeuw later verhaalt ons de H. Willibald, die in 728 derwaarts toog, dat het dierbaar heiligdom meermalen in gevaar verkeerde van door de ongeloovigen verwoest te worden; de Christenen redden het echter telkens door het aanbieden van een aanzienlijke geldsom. (1)

De Oostersche keizer Joannes I Zemiscès toog in 972 naar Syrië en verscheen toen ook met zijn zegevierend leger te Nazareth; hij heroverde het en spaarde zijn inwoners uit eerbied «voor den heiligen groet dien de engel daar aan Maria heeft gebracht." Steeds meer werd Nazareth bedreigd en verontrust door zwervende horden, totdat het op het einde der 11de eeuw in de handen der Saracenen viel, die het deerlijk teisterden. Vandaar dat de Angelsaks Sanculf, door wien het heiligdom in het begin der 12de eeuw bezocht werd (1102), kon melden dat hij de prachtige kerk in een toestand van verwoesting had gevonden.

Weldra echter gaf een der roemrijkste en edelste helden van het Westen blijmoedig gehoor aan de vermanende stem van Paus Urbanus II, die de Christenen in 1096 aanspoorde dat zij hulp zouden brengen aan hunne verdrukte geloofsgenooten in het Oosten en de heilige plaatsen ontweldigen aan de ongeloovigen. Tancred, de dapperste onder de dapperen, plantte den standaard des kruises te Bethlehem, verrichtte wonderen van beleid en moed bij Jerusalem's verovering, toog zegevierend voort en rustte niet alvorens hij geheel Galilaea had veroverd. De edele kruisridder trachtte, zoodra hij tot vorst over dit gewest was verheven, Nazareth op te beuren uit zijne vernedering, het met eere en luister te omringen en er een tot dusverre ongekende welvaart te doen heerschen. Het geschonden heiligdom, Helena's tempel, werd hersteld en de aartsbisschop van Scythopolis, het tegenwoordig Beisan, werd uitgenoodigd hier zijn zetel te vestigen.

Dit tijdperk van voorspoed werd echter weldra wederom door zeer zorgwekkende gebeurtenissen gevolgd. Eenige tientallen jaren na Tancred's dood (+ 1112) werd Nazareth met algeheelen ondergang bedreigd, toen in 1187, op een mijl afstands slechts van de stad, het leger der kruisvaarders dermate in de vlakte van Hittin door Saladin (2) geslagen werd, dat de Chris-

(1) In Actis SS. Ordinis S. Benedicti t. IV. „Illam Christiani homines," zegt hij, „saepe comparabant a paganis quando eam volebant destruere."

(2) Saladin, eigenlijk Salah Eddin, d. i. Heil der religie, was Jusuf, de zoon van Eyub den stamvader der Egyptische dynastie van de Eyubieten.

tenen tegelijkertijd het H. Kruis, hun koning, de H. Stad en verreweg het grootste gedeelte van Palestina verloren. Door eene bijzondere beschikking der Voorzienigheid bleef Nazareth echter gespaard.

Een dertigtal jaren later, namelijk in 1219, ontmoeten wij te Nazareth den roemrijken Patriarch der Orde, aan wier hoede de heiligdommen van Palestina zouden worden toevertrouwd, den H. Franciscus van Assisi. En eindelijk verschijnt er in 1252 de edelste van Franrijks koningen, de H. Lodewijk.

De sultan van Egypte Malek-el-Saleh Nodschmeddin Eyub beraamde omstreeks 1238 het plan om het rijk van den machtigen Jussuf Saladin, den overwinnaar van Hittin, te herstellen. Hij nam tot dat einde de Turksche horden van Chowaresm in soldij; verwoestend trok hij met deze benden door Galilaea en veroverde in 't laatst, omstreeks 1244, Jerusalem. Lodewijk lag op het ziekbed ter neder toen hij deze droevige mare vernam. Hij deed de gelofte den moord aan de Christenen gepleegd te zullen wreken en het H. Graf aan de handen der ongeloovigen te ontrukken. In 1248 toog hij ter kruisvaart en in het volgend jaar heroverde hij Damiate. Door de omstandigheden werd hij genoodzaakt, om tegen zijn plan in, op te rukken naar Caïro. Hongersnood en ziekte dunden zijne scharen en de H. Koning viel met zijn dapperen in de handen der ongeloovigen. De sultan stierf en werd opgevolgd door Moattam, die met den koning een billijken vrede wilde sluiten. Deze werd door de Mamelukken, zijne lijfwacht vermoord; de vredesvoorwaarden werden echter door den nieuwen sultan Malek-el-Moez aangenomen en na eenig dralen ten uitvoer gelegd; daardoor verkreeg de H. Lodewijk zijne vrijheid terug en mocht hij zich inscheepen om naar St.-Jean d'Acre of Ptolomaïs te stevenen. Nog vier jaren verbleef hij in het H. Land, totdat de dood zijner moeder hem den 1ᵉⁿ Dec. 1253 naar Frankrijk riep. Hoe vurig de vrome koning ook wenschte als eenvoudig pelgrim de H. Stad te bezoeken en er neer te knielen bij het Graf des Verlossers, terecht begreep hij dat een vorst, die naar Palestina kwam niet om het H. Graf te bezoeken maar om het te bevrijden, Jerusalem slechts mocht binnentreden als overwinnaar. Hij besloot dus voedsel te zoeken voor zijne godsvrucht in de vereering van Galilaea's heilige plaatsen. Meermalen toog hij alzoo naar den Thabor, naar Cana en eveneens bezocht hij Nazareth. Ziehier hoe Geoffroy de Beaulieu ons de intrede des H. Lodewijks op den 24ᵉⁿ Maart van het jaar 1252 binnen Nazareth verhaalt.

»Op den vooravond der Annuntiatie", «zegt hij, begaf de koning zich van

den Thabor in boetgewaad gehuld naar Nazareth. Toen hij de heilige plaats in de verte ontwaarde, steeg hij van het paard en, na zich op de knieën te hebben geworpen, toog hij verder te voet voort tot daar, waar het heiligdom stond. Hij vastte dien dag op water en brood, ofschoon hij een zeer vermoeienden tocht had gedaan. Zij die hem vergezelden kunnen het getuigen, met hoe groote plechtigheid en godsvrucht de Vespers en de Metten werden gezongen en de H. Mis opgedragen. Sedert de Menschwording van Gods Zoon heeft Nazareth nimmer zulk een godsvrucht aanschouwd." Aldus de vrome geschiedschrijver Geoffroy de Beaulieu. Een andere gezagvolle berichtgever, Jodocus Clitoveus, verhaalt uitvoeriger hoe de H. Lodewijk van de teederste aandoeningen overstelpt en tranen stortend van godsvrucht het H. Huis der Allerzaligste Maagd vereerde, daar in de heilige woning zelve de H. Mis bijwoonde en het Brood der engelen ontving. Daarna begaf hij zich naar de basiliek door de H. Helena boven het H. Huis gebouwd en was daar tegenwoordig bij de plechtige H. Mis, die door den Pauselijken Legaat, Odo van Tusculum, werd opgedragen. Aldus werd in de tegenwoordigheid des vromen konings het blijde mysterie van ons geloof, dat dien dag werd herdacht, ter plaatse zelve daartoe door God uitgekozen met al den luister van den eeredienst gevierd.

De h. woning bewaart nog immer, in den toestand waarin zij zich thans te Loreto bevindt, op eene harer wanden de herinnering aan deze heuglijke gebeurtenis. Men ziet er namelijk onderscheidene beelden in drie rijen, of bij wijze van drie banden, boven elkander geschilderd. In den oppersten band ontwaart men eene afbeelding der Allerheiligste Maagd, die daar gezeten is en het goddelijk Kind op hare knieën houdt; ter zijde van haar verschijnt de H. Lodewijk, in vorstelijke talaar over een onderkleed met roode en witte streepen, en omhangen met een purperen mantel; aan zijn rechterhand hangt een ijzeren keten tot teeken zijner gevangenschap de linker omklemt een rechtstaanden staf bij wijze van schepter. Deze schildering draagt niet slechts in haar teekening en bewerking de kenmerken van haar oude herkomst, maar ook is het onbetwijfelbaar dat zij reeds bestond toen het H. Huis uit Palestina naar Dalmatië werd overgebracht. (1)

Eenige jaren later werd het weinige wat de Christenen nog in Syrië bezaten met ernstige gevaren bedreigd. Tartaren of Mongolen en Saracenen ver-

(1) De voorstelling van den H. Lodewijk bevindt zich aan den zuidermuur bij den westerhoek. Vgl. Martorelli, Teatro istorico della S. Casa di Loreto.

woestten allerwegen het H. Land. Bibars I Bondokhar, de sultan van Babylon, verscheen in April 1263 met 30,000 man voor Acre, brandde de omstreken plat, kwam al ras naar het nabijgelegen Nazareth en vernielde er den prachtigen tempel, door de H. Helena boven het H. Huis en zijne grotten gesticht. Urbanus IV riep voor Palestina's Christenen de hulp van den H. Lodewijk in, doch de toestanden waren in het Westen dermate verward en de gevaren, waarmede de tiran van Sicilië, de snoode Manfred, de Kerk bedreigde, waren zóó groot, dat er toen aan een kruistocht niet te denken viel. Gelukkig hielden de kruisridders, die Acre verdedigden, stand en zag de sultan, die op zijne beurt door de Mongolen bedreigd werd, zich tot den aftocht genoodzaakt. Nazareth herademde dus weer en werd tegen verdere verwoesting bewaard. De volkomen redding die men hoopte werd echter niet geschonken. Wel toog de H. Lodewijk, toen hij de handen vrij had, andermaal in 1270 ten kruistocht; doch God hield zich met den goeden wil des heldhaftigen konings tevreden en riep hem den 25sten Augustus ter belooning tot zich.

Nog verliep er een twintigtal jaren, en toen trof de Christenheid in Syrië de zwaarste slag die haar treffen kon.

Middelerwijl de christen vorsten en staten van het Westen onderling krijg voerden en de steden van Italië door bloedige twisten verscheurd werden, en men alzoo allerwegen in heillooze veeten zijn krachten verspilde, was men doof voor de waarschuwende stem des Pausen; nauwelijks beproefde men na den H. Lodewijk nog een enkele poging, die de beste gevolgen beloofde, maar door het goud des vijands verijdeld werd, om de steeds toenemende macht des sultans van Egypte te fnuiken. Acre, de sleutel van het H. Land en het krachtigst bolwerk der overige christen bezittingen in Syrië, was tot dusverre manhaftig door de Tempeliers verdedigd geworden en had immer zegevierend aan de herhaalde aanvallen het hoofd geboden. Men leefde daar echter thans op eene wijze, die niet geschikt was eerbied in te boezemen voor den christen naam. Allertreurigst is het tafereel door geloofwaardige geschiedschrijvers opgehangen van het zedenbederf en de verzonkenheid, waarin de zeer gemengde bevolking van Acre, uit aanmatigende edelen, rijke kooplieden, losbandige huurtroepen en fortuinzoekers van alle natiën bestaande, verkeerde. Giovanni Villani en na hem Rinaldi aarzelen niet het volgend harde vonnis te vellen over de Christenen van het H. Land en inzonderheid over die van Acre: «Het ontzettend wangedrag der Christenen had zoozeer

Gods gramschap jegens hen verwekt, dat Hij het een geringer euvel oordeelde het land, door 's Heeren bloed geheiligd, den Saracenen prijs te geven, dan te duiden, dat het dermate door de Christenen met hunne misdaden onteerd en bezoedeld werd; de stad Acre, oudtijds Ptolomaïs geheeten, die tot dusverre te midden van zoovele verwoestingen had stand gehouden, volgde de boosheid der overige reeds verdelgde steden en zij bevatte grooter menigte van slecht volk en van losbandige vrouwen dan er ooit in eenig christen land elders gevonden werd." (1) Daarna de aandacht vestigend op hetgene de allernaaste aanleiding was van Acre's ondergang, verhalen zij ons hoe er binnen die veste niet minder dan zeventien vorsten of aanzienlijken waren, die met elkander twistten om het opperbewind, en hoe 18,000 ter kruisvaart getogen pelgrims, aan wie de soldij niet werd uitbetaald, naar tucht noch gezag luisterend, moedwillig den tusschen de Christenen en de Saracenen gesloten wapenstilstand schonden en de Saraceensche kooplieden, die met hunne waren te Acre ter markt kwamen, plunderden en vermoordden. Tevergeefs drong de sultan Chalil van Egypte op voldoening en schadevergoeding aan. (2) Hij trok dus ter kastijding op en sloeg met een ontzaglijk leger het beleg voor de stad. De heldenmoed der kruisvaarders van betere dagen scheen op eens allen wederom te bezielen. Men deed wonderen van dapperheid zoolang de manhafte Gulielmus van Belgiu, de grootmeester der Tempeliers en kapitein-generaal der troepen, het opperbevel voerde. Door een vergiftigden pijl getroffen, bezweek deze bevelhebber en Acre met hem. Er was niemand die hem vervangen kon en naar wien men luisteren wilde; elk was bedacht op eigen behoud en trachtte met hetgene hij redden kon de vloot te bereiken en te ontvluchten. De vijand richtte onder de vluchtenden een ontzettend bloedbad aan, verzamelde een onmetelijken buit en toog den 18den Mei 1291 zegevierend de stad binnen. Toen de mare van Acre's val de overige christen steden had bereikt, verliet men ze en de Saracenen bezetten alzoo zonder slag of stoot Tyrus, Sidon en Beyrouth.

Thans was de toegang tot Nazareth meer dan ooit gesloten en zijn heiligdom voor de Christenen schier ongenaakbaar geworden. Van 1291 tot 1620, dus ruim drie eeuwen lang, zou de treurigste verwoesting en verlatenheid heerschen ter plaatse, waar het lustoord Gods en der engelen en het Eden der reine zielen bloeide.

(1) Continuazione degli Annali Ecclesiastici. Odorico Rinaldi, ad ann. 1291.
(2) Chalil was de zoon van sultan Kilawun en noemde zich zelf Almelik-Alaschraf.

Altijd schijnen er echter eenige Christenen gebleven te zijn, die er de herinneringen aan de gebeurtenissen, waardoor de heilige plek verheerlijkt werd, bewaarden. Zoo meldt ons de Duitsche pelgrim Stephanus von Gumpenberg, die Nazareth in 1449 bezocht: «Wij hebben den nacht doorgebracht ter plaatse waar de engel Maria begroette. Er stond hier eenmaal eene zeer prachtige kerk, maar zij ligt in puinen, wij vonden er nog slechts een priester en twee Christenen." Eerst den 19den December 1620 werd, gelijk Quaresmius ons verhaalt, door den vorst van Sidon, die den titel voerde van Emir Fakreddin, aan P. Thomas van Novara het H. Huis van Nazareth geschonken en den Paters Franciscanen toegestaan eene nieuwe kerk te bouwen. Deze beslaat echter nauwelijks het derde gedeelte van de ruimte, weleer door den tempel der H. Helena ingenomen, waarvan slechts een paar bogen en een gedeelte van de bevloering zijn bewaard gebleven. In welken treurigen toestand de vaders der Orde van den H. Franciscus Nazareth vonden, toen zij den bouw der nieuwe kerk begonnen, blijkt overvloedig uit de beknopte schets, welke we vinden opgeteekend bij den even vermelden Quaresmius van Lodi, die in 1630 Custos was van het H. Land en Commissarius Apostolicus: «Deze stad," zegt hij, «is zonder muren en bijna geheel vervallen; binnen haren omtrek liggen eenige weinige huizen even ellendig en armoedig als hun bewoners." (1) Het thans bestaand klooster werd er gebouwd in 1730. Na den dood des Emirs volgden er weer eenige jaren van verdrukking, doch in 1750 kwam zich de Cheik Daher, die den Christenen genegen was, te Nazareth vestigen; van nu af begonnen zich steeds meer Christenen in dit verlaten oord neer te zetten en ging Nazareth een tijdperk van herlevenden bloei te gemoet. (2)

De straks vermelde val van Acre moest vanzelf noodlottiger gevolgen na zich sleepen voor Nazareth's heiligdom, dan voor de heilige plaatsen van Jerusalem en zijn omgeving. Jerusalem toch bezat voordeelen, die Nazareth miste. Steeds was de H. Stad met het H. Graf des Verlossers, de oogappel der Christenen; daarheen strekte zich bij voorkeur, gedurende den heldhaftigen tweehonderdjarigen worstelstrijd der Kruisvaarders, het geestdriftvol

(1) Civitas haec est absque muro et fere tota collapsa: in ejus situ paucae et pauperculae domus, tales dicas, quales et habitantes in ipsis. *Quaresmius.*

(2) Te Nazareth is thans een Franciscanen-klooster met afzonderlijk hospitium voor de pelgrims. Er zijn 10 priesters, 7 leekebroeders, 600 Latijnsche Katholieken, 400 Maronieten en eene school met 80 jongens. Sedert 1855 onderwijzen er de Zusters van Nazareth, wier moederhuis zich te Oullins bij Lyon bevindt, 210 meisjes, voeden er 12 weezen op en verzorgen er eene spezieria voor de zieken.

verlangen van het Westen uit en daarheen zou men immer het eerst, als de kansen gunstig bleken, een bedevaart ondernemen. Het roemrijk Jerusalem, dat immer, ook na de zegepraal der Saracenen, een aanzienlijke stad bleef, werd, al zij het vaak tiranniek, dan toch doorgaans op min of meer ordelijke wijze bestuurd; voor geld en geschenken en door de tusschenkomst van invloedrijken was er veelal zekere bescherming en veiligheid te vinden en kon men zich den toegang tot de heilige plaatsen verschaffen. Het eigenbelang ontried den Saracenen den stroom der vreedzame bezoekers van Jerusalem's heiligdommen te keeren. Was men eenmaal te Jerusalem, dan lag Bethlehem in de nabijheid; op de reize derwaarts en gedurende het verblijf aldaar mocht men eveneens genoegzame veiligheid hopen. Geheel anders echter was het met Nazareth gesteld. De reis van Jerusalem uit was zeer verre en leidde door een bergachtige, hoogst onveilige streek. Wie Jeruzalem en Bethlehem had bezocht moest weinig lust gevoelen om vandaar door de wildernissen en de bergpassen van Galilaea een gevaarlijken tocht te wagen naar Nazareth. Men kon wel is waar beproeven om van de zeezijde langs Acre derwaarts te komen, maar dat was dan wederom een geheel nieuwe reis en men mocht te Acre, het gedurende eene eeuw (1191—1291) door de Christenen gehandhaafde, door de Saracenen begeerde en in het lest na hardnekkigen strijd veroverde bolwerk van Palestina, terecht een hooger mate van fanatisme en van wantrouwen vreezen dan te Jerusalem. (1)

Aan de zeezijde door het Turksch fanatisme en aan de landzijde door den verren afstand en de bergen, die Nazareth van Jerusalem scheiden, afgesloten, ware alzoo de h. woning, binnen wier gezegende wanden *de grondsteen des heils werd gelegd*, schier geheel verstoken geweest van alle vereering der Christenen uit het Westen en zou deze bron van zegening voor hen gedurende drie eeuwen nagenoeg ontoegankelijk zijn gebleven, indien God niet op wondervolle wijze voor de eer van het H. Huis en voor de belangen der Christenen had gezorgd.

(1) Wij zien dan ook dat zij, die later Nazareth bezochten, steeds hun weg kozen over Jerusalem. Hoe er overigens sedert de verovering van Acre veelal betrekkelijk weinig bezwaar was tegen een reis naar Jerusalem blijkt uit de langdurige en zeer wisselvallige geschiedenis van Chalil's jongeren broeder Mohammed en diens opvolger onder den titel van Almelik Alnaszir, gemeenlijk enkel sultan Naszir geheeten (1293—1341). Hij ontving in 1327 de gezanten des Pausen zeer minzaam en beloofde bescherming aan de Christenen in Syrië en in Egypte. Ook gaf hij vele kerken, die den Christenen ontnomen waren, terug. Bij voorkeur benoemde hij soms Christenen tot hooge staatsambten. Zelfs zijn opperschatmeester, Alnaschwu, die in 1332 den grootvizier verving, was en bleef in 't geheim christen en begunstigde in stilte de Christenen, al had hij zich met apostasie bezoedeld. Dit strekke tot verklaring van de ondersteuning welke de vaak naar Nazareth gezonden commissien van onderzoek te Jerusalem vonden.

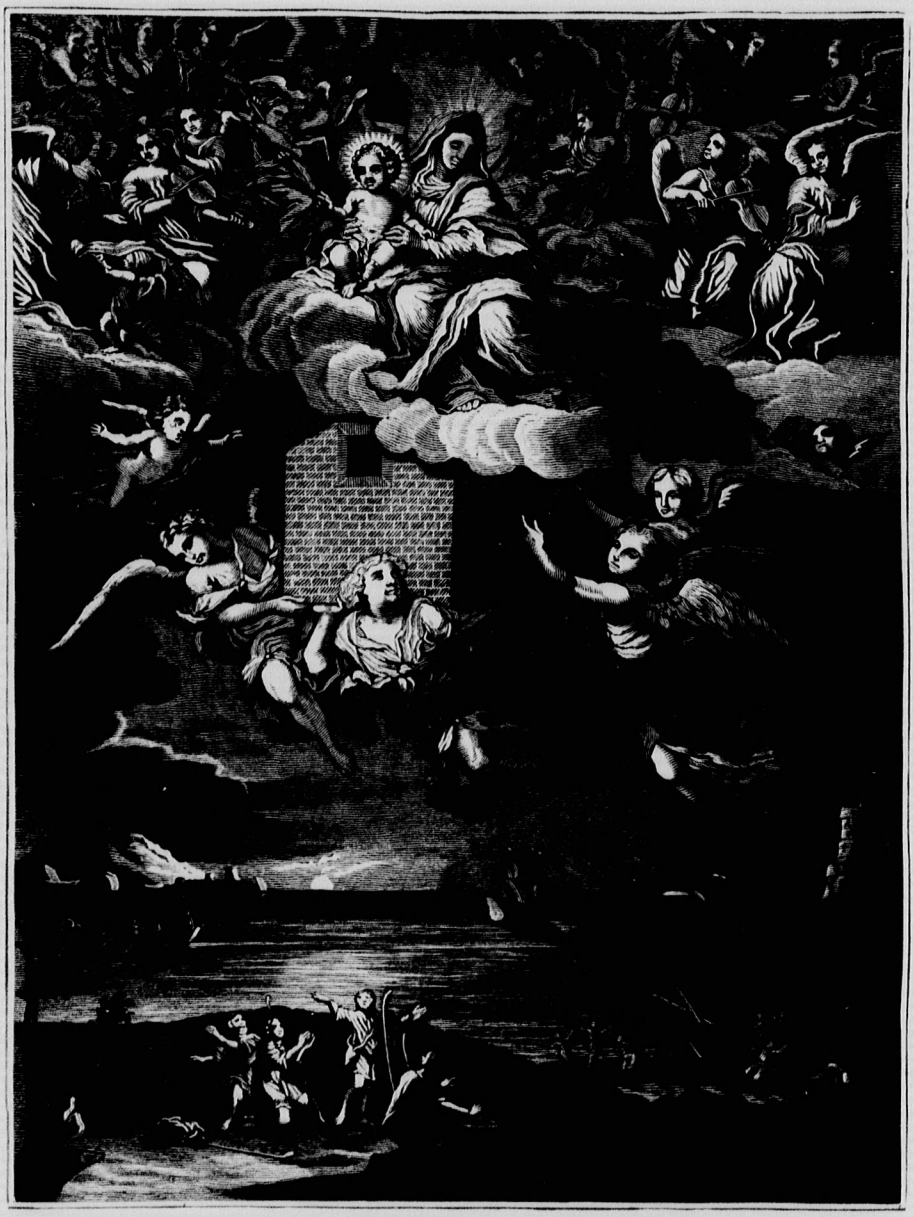

DE OVERBRENGING VAN HET H. HUIS.

V. OVERBRENGING VAN HET H. HUIS.

EERSTE VERPLAATSING.

In het Hongaarsche kustland, dat weleer beurtelings tot Illyrië of tot Dalmatië gerekend werd en thans deel uitmaakt van Croatië, verheft zich niet verre van de golf van Guarnero tusschen Tersatto en Fiume een zacht glooiende heuvel, die op zijn vlakken top weleer een vruchtbaren akker droeg. Aan den voet van den heuvel, dien men Raunizza heeft geheeten, spreidt zich het kleine dal Tolaz uit. Voor zooverre men zich herinneren kon had er nimmer, noch op den heuvel, noch in het dal, eenig huis gestaan of wat daarnaar geleek.

Toen zich op den vroegen ochtend van den 10^{den} Mei 1291 eenige lieden naar den heuvel begaven, hetzij om daar eenigen veldarbeid te verrichten, of om er het vee in de vlakte te laten grazen, ontwaarden zij tot hun groote verbazing een klein gebouw op den top van den hun welbekenden heuvel. Het langwerpig vierkant gebouw uit vreemdsoortige, daar niet bekende, steenen opgetrokken, zonder grondslagen rustend op den lossen bodem, had een spits toeloopend dak, waaruit zich aan de eene zijde een schoorsteen en aan de andere een klein klokkentorentje verhief. In het midden der ééne lange zijde van het zonderling, door zijn tint en vorm van uitheemschen en overouden oorsprong getuigend gebouw vonden zij een tamelijk ruime deur, wier bovendrempel uit een ruw bewerkt stuk hout bestond. Niet zonder schroom traden zij binnen. Ontwarend dat het een heiligdom was, knielden zij vol ontroering en godsvrucht neer. Vervolgens gingen zij het inwendige van het raadselachtige gebouw in de bijzonderheden aandachtig onderzoeken.

De eenvoudige, uit kunsteloos op elkander gelegde en met cement verbonden, langwerpig vierkante steenen vervaardigde muren vonden zij met een kalklaag bedekt, waarop schilderingen prijkten, waarvan thans nog eenige overblijfselen aan het bovenste gedeelte der muren gezien worden, doch die beneden allengs geheel verdwenen zijn. Deze muren droegen een sierlijk, in kleine vierkante vakken afgedeeld houten gewelf; gouden sterren schitterden er op blauwen grond. Onder het gewelf liep een reeks van vooruitspringende kleine, elkander rakende halfcirkels of boogjes, die allerlei fraai gekleurde drinkschalen en ander klein vaatwerk van gebakken aarde omsloten. Ter

linkerhand zagen zij bij het binnentreden een kast in den muur, tot bewaring naar het scheen van eenig breekbaar huisraad bestemd. Rechts van den ingang bevond zich aan de smalle zijde een klein venster, het eenige van geheel het huis. Daar tegenover, aan de andere smalle zijde, was een nederige haard.

Aan den anderen langen, tegenover den ingang gelegen, muur vertoonde zich een nis, aan weerszijden met sierlijk bewerkte zuiltjes getooid, die een uit vijf halve manen samengestelden boog droegen. In de nis stond een bijna twee ellen hoog, uit cederhout gesneden beeld der Allerheiligste Maagd Maria. Deze droeg het goddelijk Kind op den linkerarm in de plooien van haren mantel en met den anderen beschermde zij het. Beider gelaat was met eene kleurstof bedekt van zilverachtigen glans, die echter door den walm der lampen allengs was verdonkerd geworden. Deze donkere tint schaadde evenwel den indruk niet, dien het gelaat der Zalige op den toeschouwer maakte; zij verhoogde veeleer, dewijl zij een blijk was van oude herkomst en langdurige hulde, de eerbiedwaardigheid en de majesteit van het beeld. Maria's hoofd was bedekt met een witten sluier, waarop een open, in punten eindigende en met edelgesteenten versierde kroon rustte. De lange haren waren naar het gebruik der Nazareners gescheiden, en golfden in breede lokken langs hals en schouders neer. Het ten voeten afhangend kleed was violetkleurig en met goud opgeluisterd; het werd om de middel opgehouden door een tamelijk breeden gordel, die op gouden grond kleine roode en groene bloempjes had en welks einden zich beneden den knoop onder den mantel verborgen. De hemelsblauwe mantel had karmozijnroode voering en was met gouden sterretjes bezaaid. Deze kleedingstukken waren allen in het hout gesneden en daarna gekleurd geworden. In het goddelijk Kind, gelijk het daar rustte op den linkerarm der gezegende Moeder-Maagd, ontwaarde men iets bovenmenschelijks, en uit de trekken van zijn beminnelijk gelaat sprak goddelijke majesteit. De voorste vingertjes van zijn rechterhandje richtte het zegenend omhoog en in de linker droeg het een gouden bal. Ook zijn hoofdhaar was naar Nazareensch gebruik gescheiden, en ook Hij droeg de Nazareensche talaar en gordel.

Ter zijde van het beeld der Moeder-Gods, recht tegenover den ingang, stond een door zijn eenvoud en hechtheid opmerkelijk altaar van gehouwen steen. Dit altaar was met den muur vereenigd en daarboven hing een

Grieksch houten kruis met de afbeelding des Gekruisten, geschilderd op daaroverheen gespannen doek. (1)

Toen de gelukkige ontdekkers van het daar even plotseling als raadselachtig verschenen heiligdom hun godvruchtige nieuwsgierigheid ten volle hadden bevredigd, ijlden zij naar Tersatto en naar Fiume, om er de heuglijke tijding mede te deelen.

Het eerst stelden zij den waardigen pastoor van Tersatto, Alexander de Giorgio, uit Modrussa geboortig, aangaande de blijde gebeurtenis in kennis. De wegens zijn heiligen levenswandel en teedere godsvrucht jegens de H. Maagd door de geloovigen hoogvereerde priester lag ten gevolge eener zware ziekte te bed. Hoe vurig hij wenschte zich in persoon omtrent het hem meegedeelde te gaan overtuigen, zijn toestand veroorloofde hem niet anders, dan een hartelijk gebed te richten tot de H. Maagd, ter wier bijzondere verheerlijking dat heiligdom, naar hij uit het gehoorde besloot, bestemd scheen. Te midden van den nacht, terwijl hij in half slapenden en half wakenden toestand verkeerde, werd zijn vertrek plotseling vervuld van hemelsch licht, en, van engelen omstuwd, verscheen hem de H. Maagd. Minzaam sprak ze hem toe: «Wees welgemoed, mijn zoon! Het heiligdom, dat binnen de grenzen uwer parochie werd neergezet, is het huis, waarin ik eertijds werd geboren en opgevoed. Dáár begroette mij de aartsengel Gabriël en ontving ik door den H. Geest Gods Zoon. Dáár is het Woord vleesch geworden, *Verbum caro factum est*. Na mijn heengaan van deze aarde hebben de Apostelen de woning, die door zoovele geheimen werd bevoorrecht, den goddelijken eeredienst toegewijd en er menigwerf het H. Misoffer opgedragen. Het altaar, dat zich daar bevindt en met de woning werd verplaatst, is hetzelfde, waarop de H. Petrus het eerst de H. Offerande verrichtte. De beeltenis des Gekruisten boven het altaar werd er door de Apostelen geplaatst. Het cederhouten beeld werd door den H. Lucas vervaardigd. Dit huis nu, waarop het welgevallen des hemels rust en waaraan eeuwen lang hooge vereering in Galilaea te beurt viel, werd thans, dewijl het Christendom er te gronde ging, herwaarts overgebracht door de macht Gods, bij Wien niets onmo-

(1) Vgl. Tursell. *Hist. Lauret.* lib. I c. 2. — *Relazione storica* delle prodigiose traslazioni della Santa Casa di Nazarette, ora venerata in Loreto, del Sacerdote Vincenzo Murri, ed. 31. Loreto 1880. c. 1. — Vgl. ook Hutchison p. 5, die nog aanteekent dat boven het kruis geschreven stond: Jesus Nazarenus Rex Judaeorum; een weinig benedenwaarts was ter eene zijde van den Gekruiste de Mater Dolorosa en ter andere de H. Joannes Ev. geschilderd; en onder dezen las men op eenige plankjes den groet des engels.

gelijk is. En nu, opdat gij getuige en verkondiger van dit wonder wezen moogt, word genezen! Uw plotseling en onverwacht herstel zal de waarheid staven van alles wat ik u gezegd heb." — IJlings rees de grijsaard op van zijn ziekbed en snelde, buiten zich zelven van vreugde en blijde verwachting, naar de plaats waar de h. woning stond; en getrouw aan den hem opgedragen last verkondigde hij openlijk het wondervolle voorrecht, aan Tersatto te beurt gevallen.

Destijds was graaf Nicolaas Frangipani onderkoning of Banus van Croatië, Dalmatië en Istrië, en tevens heer van Fiume en Tersatto (1) Toen de godvreezende vorst de wondervolle verschijning van het H. Huis en de plotselinge genezing des beminden herders vernomen had, spoedde hij zich ter aangewezen plaats. Hetgene hij daar zag en de wonderen, die er weldra ter gunste van allerlei derwaarts heengebrachte zieken geschiedden, lieten niet den minsten twijfel aangaande de waarheid van hetgene aan den waardigen Alexander de Giorgio was geopenbaard geworden. Wegens het ongehoorde van het mirakel achtte de graaf het echter nuttig dat er een zoo nauwkeurig mogelijk onderzoek werd ingesteld. Hij vroeg dan en verkreeg van keizer Rudolf I het verlof om eenige mannen, die wegens hun wetenschappelijke vorming en uitstekende deugd in hooge mate het algemeen vertrouwen bezaten, naar het H. Land te mogen zenden, opdat zij te Nazareth de grondslagen der weggevoerde h. woning zouden gaan zien, en vernemen wat daar wellicht aangaande de omstandigheden der wondervolle verplaatsing mocht geweten worden. De Keizer schonk het gevraagd verlof, en zond tevens de noodige aanbevelingsbrieven. Vier uitgelezen mannen werden met de eervolle zending belast. Aan het hoofd stond de wondervol genezen pastoor van Tersatto; de overigen waren Sigismond Orsich, Giovanni Gregorucchi en nog een vierde niet genoemde. Met de meeste nauwkeurigheid namen zij de maat van het H. Huis en, ruimschoots door den edelen Frangipani van de noodige middelen voorzien, begaven zij zich op reis naar Palestina. Zij bezochten het H. Graf te Jerusalem, verkregen daar voor een aanzienlijke geldsom een sterk geleide van soldaten en togen alzoo beveiligd naar Nazareth. Hier aangekomen, stelden zij alles in het werk om berichten in te winnen aangaande de h. woning. Eenige Christenen geleidden

(1) Het oude kasteel der familie Frangipani ligt bij Fiume op een heuvel en behoort thans aan graaf de Nugent; een zeer kleine afstand scheidt het kasteel van de plaats waar het H. Huis gevonden werd.

hen naar de plaats, waar zich weleer de basiliek der H. Helena bevond. Zij betraden de ruimte waar het H. Huis had gestaan, zagen er de grondslagen van, die de ondubbelzinnigste sporen vertoonden dat het huis er kortelings geleden van was losgerukt; zij maten de lengte en de breedte der fundeeringen, onderzochten de dikte der muren, de steenen en de kalk, en zij bevonden de volkomenste overeenstemming tusschen de afmetingen en de stoffe dier grondslagen en die der muren van het H. Huis bij Tersatto. Ook vernamen zij van de Nazareners dat het H. Huis in denzelfden nacht van Nazareth moest zijn weggevoerd, waarin het te Tersatto verschenen was. Na hunne zending volbracht te hebben, begaven zij zich ijlings huiswaarts om rekenschap van hun onderzoek te doen. (1) Op een geschikt tijdstip werd er nu een plechtige feestviering ter eere der h. woning verordend en bij die gelegenheid trad de waardige Alexander di Giorgio op om openlijk, ten aanhoore der geloovigen, een breedvoerig verslag te geven van hetgene zij onderzocht en bevonden hadden. God, de H. Maagd en alle Heiligen tot getuigen aanroepend, verklaarde hij na zijn mededeeling alles naar waarheid te hebben verhaald en verzekerde door de strengste straffen van Gods rechtvaardigheid getroffen te willen worden, indien het anders wezen mocht. Des te grooter echter, dus besloot hij, behoorde thans hun aller dankbaarheid te wezen jegens God, naarmate een gunstbewijs, dat ongelooflijk scheen, ten gevolge van het ingesteld onderzoek, onbetwijfelbaarder gebleken was. (2)

En inderdaad de vrome bevolking dier streek liet niets onbeproefd om der H. Maagd hare liefde en dankbaarheid te betoonen, en talloos waren de zegeningen en wonderen die het vertrouwen van Maria's vereerders te dezer plaatse beloonden. De edelmoedige graaf dacht reeds ijverig aan de oprichting van een weidschen tempel; voorloopig echter besloot hij al aanstonds, tot bescherming van het dierbaar heiligdom en tot plaatsing der talrijke ex-voto's, het H. Huis met een houten gebouw te omgeven.

(1) Turselliu. Lib. I. c. 4.

(2) Op last van Frangipani werd er een authentieke copie van het verslag der zending neergelegd in de archieven van eenige naburige steden. Pasconius en anderen door ons gevolgd ontleenden hun berichten aan de archieven van het klooster te Tersatto. Dit archief werd in 1628 verbrand. P. Riera mocht er echter in 1560 een authentieke copie van ontvangen, ook had de stad Fiume een dergelijke, door de burgers van Tersatto als juist en authentiek verklaarde copie aan Paus Leo X gezonden. Vgl. Hutchison. p. 9.

TWEEDE VERPLAATSING.

Dalmatië zou zich niet lang in het bezit der h. woning verheugen, want het lag in de plannen der Voorzienigheid door herhaalde verplaatsing het mirakel der verwijdering van het H. Huis uit Nazareth ook voor den ongeloovigste zoo tastbaar mogelijk te maken.

In den nacht van den 10den December des jaars 1294, drie dagen voordat de H. Paus Coelestinus V afstand deed van zijne waardigheid, om kort daarna door Bonifacius VIII te worden opgevolgd, hielden eenige herders de wacht bij hunne kudden in de nabijheid van een overoud bosch. Dit woud lag nagenoeg vier mijlen van de stad Recanati, en strekte zich uit langs de kust der Adriatische Zee; het behoorde in eigendom aan een aanzienlijke vrouwe van Recanati, *Laureta* genaamd (1). Eensklaps werden de herders, omstreeks drie uren na middernacht, verrast door den glans van licht, dat er schitterde boven en in het woud. Zij drongen het woud binnen om te onderzoeken wat de oorzaak dier ongewone verschijning wezen mocht, en in een open, van dicht geboomte omgeven, plek zien zij midden in het bosch eene kleine woning van bovennatuurlijken lichtglans schitterend. De eenvoudige lieden, die langs verschillende zijden naar de open plek waren heengesneld en elkander daar ontmoetten, waren ten hoogste verbaasd over hetgeen zij zagen; zij kenden het woud van hun vroegste jeugd af en wisten dat daar nooit een huis of woning had gestaan; het geheimzinnig licht vervulde hen van heilige vreeze. Er waren er onder hen, die reeds hoog in de lucht op eenigen afstand van het bosch boven de zee licht hadden zien schitteren en die meenden de richting te kunnen bepalen vanwaar het geheimzinnig huis derwaarts gekomen was. Hoe dat wezen mocht, zeer zeker was het een heiligdom door Gods liefde aan hun gewest geschonken. Zij besloten in vertrouwen op Gods goedheid het heiligdom binnen te treden en brachten er het overige van den nacht in gebed door. Bij het aanbreken van den ochtend begaven zij zich stadwaarts om daar de tijding te brengen van hetgene hun in den nacht wedervaren was, in de eerste plaats aan de edele Laureta en vervolgens aan allen, die zij te Recanati ontmoetten. Aanvankelijk vond hun verwonderlijk verhaal geen geloof, in 't eind echter besloot men te gaan zien wat er van ware. Men kwam ter

(1) Recanati ligt ruim één uur gaans Z. W. van het tegenwoordige Loreto.

aangeduide plaats, onderzocht en werd overtuigd. Alles wekte daar rechtmatige verbazing; de nieuwheid der verschijning, de oude bouwtrant, de uitheemsche versieringen, de vreemde steensoort, de ongeschonden toestand der muren, die zonder grondslagen en zonder vloer op den ongelijken bodem rustten, het kleine altaar met zijn Grieksch kruis en het beeld der H. Maagd, wier gelaat evenals dat des goddelijken Kinds wondervolle majesteit aan teedere minzaamheid paarde, dat alles vervulde hen met eerbied en ontzag, ontlokte een traan van aandoening aan menig oog, en deed allen als om strijd uitroepen, dat Gods hand hier zichtbaar was en dat het kleine gebouw een blijk zijner liefde, een geschenk des Hemels wezen moest.

De blijde tijding verspreidde zich in den omtrek en van alle zijden stroomde men toe om God te verheerlijken en Maria te vereeren; boven allen onderscheidde zich de godvreezende Laureta, naar wie het wondervolle heiligdom voortaan, welke verdere lotgevallen het ook wedervoeren, geheeten werd. De edele matrone spaarde niets wat tot verhooging van den luister des nederigen heiligdoms kon verstrekken. Onbeschrijfelijk was de blijdschap van de bevolking dier landstreek, en steeds meer werd de geestdrift jegens de heilige plaats opgewekt, naarmate men de wondervolle genezingen en bekeeringen ontwaarde, die daar gewrocht of verkregen werden. (1)

Middelerwijl men zich te Recanati verheugde en verblijdde, was men te Tersatto in rouw en droefenis gedompeld. De wondervolle woning, van wier blijvend bezit men zich zeker waande, was onverhoeds, men wist niet hoe, of waarheen, noch waarom, ontvloden. Wie schetst de teleurstelling dier brave lieden, toen zij zich onverwachts van het kostbaar kleinood, dat zij hooger waardeerden dan aardsche schatten, en waarin zij de glorie stelden van hun gewest, beroofd zagen. Zoo diepe en bestendige smart veroorzaakte hun deze gebeurtenis, dat men nog eeuwen later hun afstammelingen soms schaarsgewijs ter plaatse zag verschijnen, waar de h. woning zich thans bevindt. Gedurende den geheelen nacht lagen zij dan vaak voor de gesloten deuren des heiligdoms geknield en smeekten zij luide zonder ophouden: «Keer weer, keer weer tot ons, o Maria! Keer terug, o Heilige, naar Tersatto!" *Ritorna, ritorna a noi, o Maria, ritorna a Tersatto, Maria, Maria, Maria!* (2)

De waardige graaf Frangipani trachtte de goede lieden te troosten met de opmerking dat God meester bleef over zijne gaven en dat Hij, die hun een

(1) Tursell. lib I, c. 6.
(2) Vgl. Tursellin. Lib I. c. 5; Relazione storica, Vincenzo Murri.

voorbijgaand gunstbewijs had willen schenken, zich de vrije beschikking over het dierbaar kleinood ter bereiking zijner inzichten had voorbehouden. Zij mochten overigens de overtuiging voeden dat zij zich niets te verwijten hadden en dus ten volle op Gods welgevallen en de bescherming der H. Maagd mochten rekenen. Tot opbeuring der bevolking, en meer nog om een gedenkteeken te stichten der wondervolle verschijning van het H. Huis bij Tersatto, liet de milde vorst ter plaatse, waar de h. woning heeft gestaan, een klein heiligdom bouwen van volkomen denzelfden vorm en dezelfde grootte, en plaatste daarin het opschrift: *Hic est locus, in quo olim fuit sanctissima domus Beatae Virginis de Laureto, quae in Recineti partibus colitur.* «Dit is de plaats waar eertijds het H. Huis der Zalige Maagd van Loreto heeft gestaan, dat thans in de omstreken van Recanati vereerd wordt." (1) En opdat allen, die Tersatto om welke reden ook zouden bezoeken, aan het hier gewrochte wonder zouden herinnerd worden, liet hij aan den weg, die naar den berg geleidt waarop de stad gelegen is, een ander opschrift plaatsen in de landtaal. Dit opschrift luidt: *La Santa Casa della B. Vergine venne a Tersatto l'anno* 1291 *alli* 10 *maggio, e si partì alli* 10 *dicembre* 1294. «Het H. Huis der Zalige Maagd kwam te Tersatto op den 10^{en} Mei 1291 en verdween den 10^{en} December 1294." De vrome graaf wilde boven dit heiligdom een prachtigen tempel oprichten, doch door den dood verrast droeg hij de zorg daarvoor op aan zijn erfgenaam graaf Martinus Frangipani. Deze liet de thans nog bestaande kerk met het klooster bouwen. Paus Urbanus V bleef zijnerzijds niet in gebreke de godsvrucht der bevolking en de mildheid der vorstelijke familie met een gunstbewijs te beloonen. Hij schonk aan de nieuw gebouwde kerk eene der afbeeldingen der H. Maagd door den H. Lucas geschilderd, die er thans nog in hooge vereering is.

Keeren we echter terug naar het woud der godvruchtige Laureta bij Recanati. Van heinde en verre toog men naar het heiligdom om de H. Maagd te vereeren. Het toenemen van den ijver had veelvuldige genadeblijken ten gevolge, tal van mirakelen geschiedden er, waardoor in steeds hooger mate en in ruimeren kring de belangstelling en het vertrouwen werden opgewekt. Ofschoon het oord, waar het H. Huis thans stond, vooral

(1) Het thans in de kerk te Tersatto bestaand model van het H. Huis kan onmogelijk het oorspronkelijk door Frangipani gebouwde wezen, of men heeft het later zeer gewijzigd. Dit vormt het koor der kerk; een open boog beslaat zijn geheele westzijde, ten einde een vrijen blik te gunnen op het altaar, dat, evenals te Loreto thans het geval is, in het oosten staat. Aan de lange noordzijde heeft het twee deuren, aan de zuidzijde één deur. Vgl. Hutchison, p. 12.

in den winter zeer onherbergzaam was en er geen enkele woning of hut beschutting bood tegen sneeuw en storm, zoo zag men toch daar dag en nacht talrijke scharen, en vaak lieden uit de eerste standen, het kleine heiligdom omringen; zonder ophouden hoorde men in het eenzaam woud smeekgebeden storten en lofzangen aanheffen ter verheerlijking Gods en zijner H. Moeder; ook liet menigeen der toegestroomden een milde gift achter tot versiering van het heiligdom, of voor den opbouw eener kerk tot beschutting der dierbare woning.

Het goede wat hier geschiedde wekte den nijd van den erfvijand Gods en der menschen. Ten gevolge der Guelfsche en Gibellijnsche twisten, die Italië toenmaals verdeelden, werden er maar al te licht lieden gevonden, die genegen waren de plannen des Boozen te dienen. Hoop op buit lokte booswichten en struikroovers naar het woud. Zij legden zich in hinderlaag, overvielen de argelooze pelgrims, beroofden hen van hetgene zij bij zich droegen en wondden of doodden hen. Weldra werd het oord dermate onveilig, dat niemand er zich meer wagen dorst en het heiligdom na eenigen tijd geheel verlaten stond.

De overmoed en de begeerlijkheid dier booswichten konden wel de schare der pelgrims weren van de heilige woning, maar de engelen, die het daar hadden neergezet, niet beletten een veiliger oord voor het dierbaar heiligdom te zoeken. Acht maanden dan nadat het H. Huis in het woud was verschenen, werd het ten derden male op wonderdadige wijze naar elders overgebracht.

Het liet echter de sporen van zijn kortstondig verblijf in den bodem achter, want altijd kon men later nog duidelijk onderscheiden waar de muren den grond gedrukt hadden. Toen het woud in 1575 werd omgehakt en in een bouwveld herschapen, omringde P. Raffaele Riera S. J. die plek met een muur. Meet men nu de lengte en de breedte dier ingesloten ruimte, dan bevindt men dat ze volkomen overeenstemmen met de afmetingen van het H. Huis van Loreto. (1) Deze plek is gelegen tusschen den heuvel Montorso en de rivier Musone en nagenoeg ter halver wege tusschen Loreto en de zee, waarvan zij een halve mijl verwijderd is. Men noemt haar gemeenlijk *Bandirola*, vermoedelijk dewijl men daar, toen het H. Huis er nog stond, eene vlag had geheschen, ten einde den pelgrims en den zeevaarders reeds op eenigen afstand de plaats van het heiligdom aan te wijzen.

(1) Vgl. Tursellin. lib. I. c. 7 en 9. — Relazione storica, c. 3.

DERDE VERPLAATSING.

Er bevond zich, een duizend schreden van het woud in de nabijheid van Recanati aan den grooten weg, een zacht glooiende heuvel, die wegens zijn veilige ligging en genaakbaarheid uitstekend geschikt scheen om der h. woning tot blijvende rustplaats te verstrekken. Op de kruin nu van dezen heuvel werd in de maand Augustus van het jaar 1295 het H. Huis neergezet. Blijdschap en dankbaarheid vervulden de gemoederen der twee broeders, de gelukkige bezitters van dit door een verrassend wonder verheerlijkt oord. Godvruchtig en eensgezind als zij toen waren, omringden zij de h. woning met alle zorgen en baden zij er vurig tot God en de H. Maagd. Terstond verspreidde zich de blijde tijding in den omtrek, dat God het H. Huis door een nieuw wonder in veiligheid had gebracht, en dat men thans wederom zonder vrees het dierbaar heiligdom kon bezoeken. Met vernieuwden ijver toog men derwaarts; vuriger dan ooit werd er gebeden en mild vloeiden de offergaven; men was des te vrijgeviger dewijl men zijnerzijds doen wilde wat men vermocht om te beletten dat het dierbaar kleinood, hetwelk door eene gunst des Hemels in het Piceensche gewest gebleven was, niet soms naar elders mocht worden verplaatst.

Dan helaas! de begeerlijkheid, die de roovers naar het woud had gelokt, wierp haren giftigen angel in de gemoederen der tot dusverre eensgezinde en vreedzaam samenlevende broeders. De gaven, door de geloovigen zeer zeker met een ander doel geofferd dan om de kas te stijven der eigenaars van den heuvel, schonken gestadig nieuw voedsel aan hun heilloozen hartstocht. Eindelijk bereikte hun onzalige verdeeldheid het toppunt en verkeerde het heiligdom in gevaar van met bloed, wellicht met moord bezoedeld te worden; maar thans ook had Gods lankmoedigheid de uiterste grens bereikt.

VIERDE VERPLAATSING.

De engelen voerden op Gods bevel ten vierden male het H. Huis weg en brachten het op den heuvel, waar het thans vereerd wordt. Deze heuvel lag niet verder dan op een boogscheut afstands van dien der ondankbare broeders verwijderd. Daarover liep de heirbaan of openbare weg, die naar

de haven van Recanati geleidde. Het H. Huis werd midden op den weg neergezet, ongeveer twee duizend schreden van de zee (1)

Het juiste tijdstip der laatste verplaatsing is niet bekend. Zeker is het echter dat het H. Huis slechts weinige maanden op de vorige plaats stond en dat de drie verplaatsingen in den omtrek van Recanati allen binnen het jaar geschied zijn. (2)

Gemeenlijk houdt men het voor 't waarschijnlijkste dat de laatste overbrenging plaats vond op den 7en September, de Vigilie van O. L. V. Geboorte. Dit gevoelen steunt op de omstandigheid dat de H. Maagd in dit huis geboren werd, en dat, — gelijk de vrome kluizenaar Paulus a Sylva het eerst opmerkte en later na nauwkeurig onderzoek werd erkend, en eindelijk telken jare tot de tijden van Paulus III door allen werd waargenomen, — in den nacht vóór Maria's geboortefeest een schitterend licht boven de h. woning van den hemel nederdaalde en het heiligdom in verkwikkende glansen hulde. Men zag in dit standvastig op denzelfden tijd terugkeerend verschijnsel een teeken dat de H. Maagd vooral op haar geboortefeest met bijzonderen luister ter h. woning wenschte vereerd te worden, gelijk zij dan ook in eene verschijning aan vermelden kluizenaar had verklaard. Toen er omtrent het feit en de bedoeling des Hemels geen redelijke twijfel meer kon bestaan, hebben de Pausen het heiligdom vooral gedurende de maand September met geestelijke gunsten verrijkt. (3)

Aldus bereikte de h. woning den eindpaal van haren wondervollen tocht. Aan haar kortstondig verblijf op den heuvel der broeders, die zich eensklaps

(1) Tursellin. l. I. c. 7.

(2) Aldus verklaart Tursellinus uitdrukkelijk, wiens gezag terecht op hoogen prijs wordt gesteld. De schrijver der Relazione storica meent, zich beroepend op Tursellinus, dat de overbrenging vermoedelijk plaats vond op de Vigilie van den 8 Sept. Daar Tursellinus echter slechts zegt: „Constat nondum vertente anno post eius in Italiam adventum in eo colle ubi nunc visitur consedisse", lib. I. c. 8, zoo kan de laatste overbrenging ook geschied zijn omstreeks den 8 December. Immers den 10 December 1294 verscheen het H. Huis het eerst in Italië.

(3) Tursellinus getuigt, zich beroepend op het gezag van alle geschiedschrijvers der h. woning, dat er van al het roemrijke wat er ter h. woning geschiedde geen feit meer bevestigd is dan de bestendige verheerlijking van het H. Huis op het aangewezen tijdstip door bovenaardsch licht. *Nec ferme ex Lauretanis rebus res est alia nobilior.* „De dichter Novidius, dus verhaalt hij verder, verhief dit feit in een prachtig aan Paulus III opgedragen gedicht". Wij geven daarvan slechts de twee volgende regelen:

Neve sequens aetas mendacia credat, Olympi
Hac in nocte illam (S. Domum) lambit ab axe iubar.

Ook op andere tijden daalde er soms hemelsch licht neer; zoo bv. in 1555 terwijl een pater der Societeit van Jesus in de kerk predikte; P. Riera, die er ooggetuige van was, verhaalt uitvoerig de omstandigheden in zijn historie van Loreto; aldus ook twee jaren later; geheel de kerk, doch vooral de biechtstoelen schitterden toen in bovenaardschen glans. Tursellin. I, c. 17.

van de bron hunner heillooze winsten en twisten beroofd, of liever bevrijd zagen, herinnert slechts een gedenksteen. Later toch, ofschoon immer vóór 1300, heeft men de diepte, welke de beide heuvelen scheidde, gevuld en den heuvel der broeders, die hooger was, verlaagd om een bruikbaar terrein te verkrijgen voor woonhuizen en voor een hospitium tot herberging der pelgrims, in één woord, voor den aanleg der stad, die naar de godvruchtige Laureta *Loreto* werd geheeten, en eindelijk voor de oprichting van het prachtvol apostolisch paleis. Aan het uiterste einde van dit paleis vindt men de afbeelding van het H. Huis in steen gebeiteld met een beknopt onderschrift tot herinnering aan de voorlaatste rustplaats des heiligdoms.

VI. DE IDENTITEIT VAN HET HEILIGDOM TE LORETO EN HET H. HUIS VAN NAZARETH.

Het was dan een wereldkundig en voor een iegelijk handtastelijk feit dat er in Italië een heiligdom, eene wondervolle woning, binnen den tijd van één jaar op drie verschillende plaatsen was verschenen. Talloos waren de personen, die getuigen konden hetzelfde heiligdom op die verschillende plaatsen te hebben bezocht. En toch schijnt men nog betrekkelijk geruimen tijd in den omtrek van Recanati onkundig of althans onzeker te zijn gebleven aangaande de herkomst van het wondervolle heiligdom en zijn eigenlijke waarde.

Zoo vinden wij bij gezagvolle schrijvers vermeld dat de achtenswaardige kluizenaar van den Montorso, die naar het woud, waarin hij zich gevestigd had, Paulus a Sylva of della Sylva werd geheeten, volstrekt geen geloof vond, toen hij de verzekering uitsprak dat de geheimzinnige woning het H. Huis was, waar Maria werd geboren en waar zij door den engel werd begroet. Na langdurig gebed en na velerhande boetpleging had deze kluizenaar eene verschijning mogen erlangen, waarbij de H. Maagd hem aangaande de herkomst en den aard van de h. woning hetzelfde mededeelde wat zij aan den waardigen Alexander van Tersatto had bekend gemaakt. Zij voegde daar echter bij dat de h. woning juist daarom door de engelen naar Italië was overgebracht, opdat zij tot troost en opbeuring zou verstrekken gedurende de droevige tijden, die voor de Italiaansche gewesten waren aangebroken, en tot een gereed toevluchtsoord voor alle Christenen, bijzonderlijk voor die van het Westen, en gaf hem den uitdrukkelijken last dit allerwegen in den omtrek

te verkondigen. (1) Welke achting men den vromen kluizenaar ook toedroeg, en al twijfelde niemand er aan dat het geheimzinnig gebouw een heiligdom was, waarin Maria op bijzondere wijze moest worden vereerd, hetgene hij van Syrië en van Dalmatië verhaalde, als zou dat heiligdom van zooverre over landen en zeeën herwaarts zijn gekomen, achtte men ongelooflijk en moest de vrucht zijn eener overspannen verbeelding.

Schier gelijktijdig ontving de beroemde H. Nicolaus van Tolentino, de lichtende ster der orde van de Heremieten des H. Augustinus, die zich toen te Recanati bevond, eenzelfde openbaring en gelijken last van de H. Maagd. (1) Bovendien hadden eenige Dalmatiërs van Piceensche kooplieden de wonderbare dingen vernomen, die er in hun landstreek plaats vonden met een plotseling daar verschenen gebouw. Altijd treurend over het verlies van het heiligdom en niet wetend werwaarts het was overgebracht, begaven zij zich op reis om te onderzoeken of het wondervol gebouw in Picenum niet soms het H. Huis ware, in welks bezit zij zich zoo kortstondig mochten verheugen. Zij bezochten het heiligdom en herkenden het terstond. Met de teederste godsvrucht en onder een vloed van tranen vereerden zij het dierbaar kleinood en zonden overluid gebeden ten hemel dat het eenmaal tot hen mocht wederkeeren. Dit alles was echter niet in staat een omkeer te brengen in de algemeene overtuiging, dat de overbrenging van het H. Huis van Nazareth naar Loreto een onmogelijkheid was en dat het onredelijk ware zoo iets als werkelijk geschied aan te nemen. Men ziet hieruit, dat men in die dagen op lange na zoo lichtgeloovig niet was en als behept, gelijk het soms heet, met het instinct voor het wonderbare. Men eischte bewijzen, deugdelijke bewijzen voor wondervolle feiten; bleek het na ernstig onderzoek dat er geen redelijke twijfel aangaande het feit meer mogelijk was, dan, maar ook dan eerst, gaf men zich gewonnen en erkende men dankbaar, dat God, bij wien niets onmogelijk is, een wonder had gewrocht. Men wantrouwde het ongewone en onderzocht het. Stond het ongewone de vuurproef van een scherp onderzoek door, dan knielde men neer en aanbad Gods almacht. Men was toen even verre van de lichtgeloovigheid als van het ongeloof onzer dagen.

Intusschen bleven Paulus a Sylva en Nicolaus van Tolentino hunne verzekeringen handhaven, en begon men kalm en bezadigd het ongetwijfeld zeer

(1) Annales Recinetenses, Hieronym. Angelita. — Praepositus Teremanus. — Tursellin. lib. I, c. 12
(1) Pantheon Augustin.

opmerkelijk gedrag der Dalmatiërs te overwegen. Allengs werd ingezien, dat de stellige verklaringen van heilige mannen en het getuigenis van onbaatzuchtige en achtenswaardige lieden wel eenige aandacht verdienden, te meer daar de tot driemalen herhaalde verplaatsing in één jaar in de onmiddellijke nabijheid een lichtvaardig verwerpen van hetgene door dezen zoo stellig werd beweerd veroordeelde. De voornaamste burgers van Recanati en de aanzienlijkste bewoners van Picenum besloten dan dat er een toereikend aantal van vertrouwbare lieden uit hun midden moest worden gekozen en tot onderzoek naar Tersatto en naar Nazareth gezonden (1).

Men koos niet minder dan *zestien* gezagvolle en godsdienstige mannen uit heel het Piceensche landschap, voorzag hen ruim van de noodige geldmiddelen en droeg hun den last op, dat zij eerst in Dalmatië en daarna in Galilaea een nauwkeurig onderzoek zouden instellen aangaande het H. Huis der Allerzaligste Maagd en eindelijk bij hun terugkeer volgens plicht en geweten verslag zouden doen van hun onderzoek. Zij staken derhalve de Adriatische Zee over, bezochten bij Tersatto de plaats waar het H. Huis had gestaan, maten de lengte en de breedte der aangewezen ruimte, en overtuigden zich dat alles nauwkeurig overeenstemde met de afmetingen van het H. Huis te Loreto. Ook was volgens de ingewonnen berichten de h. woning in denzelfden nacht van daar verdwenen, waarin zij voor het eerst in Italië verscheen. Terstond werd nu het anker gelicht en de reis langs Corcyra, Creta, Cyprus voortgezet naar Palestina. De onveiligheid van Galilaea verplichtte hen zich eerst naar Jerusalem te begeven. Daar kochten zij met geschenken de gunst der Saracenen, vereerden er het H. Graf en togen nu onder sterk geleide naar Galilaea. Te Nazareth vonden zij eenige Christenen, die hun mededeelden wat zij of met eigen oogen hadden gezien, of van hunne ouders hadden gehoord, en hen naar de plaats geleidden waar de h. woning weleer stond. Zij zagen er den vloer met de grondslagen, waarvan de muren der h. woning waren losgerukt geworden. Met de meeste zorg maten zij de grondslagen en bevonden zij alles in volkomen overeenstemming met de maten van Loreto en van Tersatto. Opgetogen van blijdschap verlieten zij het dierbaar Nazareth en bestegen zij welhaast wederom het schip om eenigen tijd daarna te Ancona, waar zij zee gekozen hadden, behouden aan wal te stappen. Ijlings begaven zij zich naar Recanati en deden er verslag van hun bevinding. De magistraat der stad veror-

(1) Tursellinus, lib. I. c. 13. — Annales Recinetenses, apud Hieronym. Angelitam.

dende dat er van hun verslag een openbare oorkonde zou worden opgemaakt, welke alle zestien gezanten tot een zeker en eeuwig getuigenis met hunne namen moesten onderteekenen. (1) Dit nauwkeurig onderzoek werd ingesteld en de oorkonde daarvan opgemaakt in het jaar 1296.

Niemand twijfelde thans nog langer of het heiligdom van Loreto het H. Huis van Nazareth ware. Men stelde Bonifacius VIII in kennis met het resultaat van het onderzoek en berichtte hem bovendien het onbetwijfelbaar feit, dat er soms eene geheimzinnige vlam boven het H. Huis verscheen, die een hemelsch licht in den omtrek verspreidde. De beroemde Paus berustte ten volle in de ontvangen en met deugdelijke getuigenissen bekrachtigde verklaring en achtte het onnoodig nog eenig verder onderzoek te gelasten. Hij beval enkel het dierbaar, dag aan dag met nieuwe mirakelen verheerlijkte, heiligdom in de zorg, en stelde het onder de jurisdictie van den bisschop van Recanati. Toen nu kort daarna het vermaarde jubilé in 1300 plaats had, en tallooze pelgrims naar Rome togen, zoodat er bijna dagelijks gedurende het geheele jaar meer dan 200.000 vreemdelingen ter H. Stad verwijlden, kon het niet anders of menigeen, die van Loreto's wonderen hoorde, bezocht op de terugreis de h. woning, en overtuigde zich door het inwinnen van nadere berichten ter plaatse zelve, en door de aanschouwing van het H. Huis en de mirakelen, die er aanhoudend op de voorbede der H. Maagd geschieden, aangaande de waarheid van het gehoorde, en alzoo verkreeg het heuglijk, redelijkerwijs niet te betwijfelen feit, dat Nazareth's h. woning werkelijk te Loreto stond, meer algemeene erkenning en werd de belangstelling der geloovigen jegens het H. Huis in alle landen van het Westen opgewekt.

Nagenoeg twee eeuwen en het vierde eener eeuw waren voorbijgegaan. Bange stormen hadden de Kerk intusschen bezocht, nauwelijks was men ze doorgeworsteld of nieuwe gevaren dreigden. De Halve Maan drong voort en scheen zich gereed te maken om het Kruis te verdringen; het veelhoofdige monster der hervorming begon het heilloos werk der verwoesting, dat eindigen zou met het sloopen van het bolwerk der Kerk, het Duitsche Rijk. Hendrik VIII van Engeland greep den beker der zinnelijkheid, die den verdediger des geloofs zou hervormen in den fellen bestrijder en onverzoenlijken vijand der Kerk. Te midden van den treurigen toestand, waarin de Kerk en

(1) Tursellin, I. c.

de toenmalige wereld zich bevonden, nam Paus Clemens VII zijn toevlucht tot Loreto's heiligdom. Hij verscheen er op de vigilie van O. L. V. Boodschap ten jare 1533 en las er op den blijden feestdag der Moeder-Gods met de teederste godsvrucht en het onbeperktst vertrouwen de H. Mis. Tot opwekking der geloovigen en tot verlevendiging der rechtmatige, algemeen gevestigde overtuiging gelastte de Paus een nieuw onderzoek; de aanvallen door de bedilzieke bestrijders der Kerk, tegen alles gericht wat den katholiek dierbaar was, wettigden dezen maatregel. Hij koos derhalve onder zijne kamerheeren *drie* mannen, die uitmunten in de kennis der goddelijke en menschelijke dingen. Dezen begaven zich ingevolge 's Pausen last eerst naar Loreto, om er het H. Huis nauwkeurig op te nemen en te meten. Daarna stevenden zij naar Illyrië en vonden er bij Tersatto het meergemeld heiligdom, dat door graaf Frangipani was opgericht volgens den vorm van het H. Huis. Het werd gemeten en in overeenstemming bevonden met het H. Huis van Loreto. Vervolgens zetten zij de reis voort naar Galilaea en kwamen te Nazareth. De grondslagen der h. woning werden hun door de inwoners aangewezen. Nauwkeurig werd alles beschouwd en gemeten, en wederom bleek het, dat de grondslagen volkomen pasten voor het huis van Loreto; de dikte der muren, de ruimte door deze omsloten, zoo in de lengte als in de breedte, waren te Nazareth en te Loreto volkomen dezelfde. Een hunner, Joannes van Sienna, nam twee der steenen mede, waarvan men zich te Nazareth tot het bouwen van huizen bedient. Die steenen geleken in hun vorm naar baksteenen, doch waren uit de steengroeven van Nazareth gehouwen. Op de terugreis naar Rome bezocht men wederom Loreto en vergeleek de steenen van het H. Huis met die van Nazareth en vond ze aan elkander gelijk als waren zij tweelingen geweest; ook overtuigde men zich, wat overigens reeds vroeger gebleken was, dat er in Picenum nergens een groeve bestaat die dergelijke steensoort bevat. Eindelijk reisde men naar Rome, deed den Paus verslag aangaande het ingesteld onderzoek en stelde hem de steenen van Nazareth ter hand.

Toen de Emir Fakreddin, gelijk wij vroeger hebben vermeld, in 1620 aan Thomas a Novara, den Overste der Paters Franciscanen in het H. Land, op diens verzoek het heiligdom der Annunciatie te Nazareth had geschonken of aan zijne Orde had gerestituëerd, bood zich een gelegenheid tot nieuw onderzoek aan, die niet ongebruikt werd gelaten. Quaresmius, de vermaarde schrijver der *Elucidatio Terrae Sanctae*, deelt ons in zijn uitstekend werk

breedvoerig mede wat aanleiding gaf tot dit onderzoek en wat daarvan de uitkomst was. (1)

Thomas a Novara, dus verhaalt Quaresmius, had Frater Jacobus de Vendôme, of gelijk hij hem noemt a Vendosma, aangesteld als custos van het Franciscanenklooster te Nazareth en hem de zorg opgedragen voor de *Kapel des engels*, welke door de Christenen van Palestina na de verdwijning van het H. Huis ter plaatse was opgericht waar het H. Huis stond. (2) Ook moest hij, naar het schijnt, onderzoeken of een daar eveneens later gebouwde doch toen vervallen kerk kon worden hersteld, of dat zij door een nieuwe behoorde vervangen te worden. Fr. Jacobus wijdde terstond zijne aandacht aan de kapel des engels en bespeurde alras dat zij zeer bouwvallig was en gedeeltelijke of geheele vernieuwing behoefde. Hij liet een deel der muren wegnemen aan de zijde van het kleine venster, dat men in navolging van het H. Huis in den westerwand der kapel had aangebracht, en aan de zuidzijde, alwaar men in strijd met de inrichting van het H. Huis, dat slechts ééne deur had, een tweede deur had gemaakt (3). Frater Jacobus vond nu, toen dat gedeelte der muren van de kapel verwijderd was, daar buiten de oorspronkelijke, ware grondslagen van het H. Huis. Deze ontdekking deelde hij aan P. Thomas a Novara mede, die nu zelf te Nazareth kwam, om zich van den waren toestand der zaken met eigen oogen te overtuigen. Thomas schreef later een uitvoerig *Officieel verslag betreffende de terugverkrijging van het H. Huis der Annunciatie te Nazareth*, en daarin verhaalt hij zorgvuldig wat aan Fr. Jacobus de Vendôme wedervaren was en verklaart hij met den meesten nadruk, hoe hij op zijne aanwijzing door eigen onderzoek en aanschouwing zich verzekerd heeft aangaande de juiste ligging der ware grondslagen en dezer volkomen overeenstemming met de muren van het H. Huis te Loreto.

Vernemen wij thans de eigen woorden van Thomas a Novara, ons door Quaresmius uit zijn *Officiëel verslag* meegedeeld :

„De vroeger vermelde Frater Jacobus, de custos van het convent, wenschte dat gedeelte van het H. Huis (de kapel des engels) te herstellen, dat ten westen gelegen is onder het venster van den engel en ten zuiden bij de deur van het huis; dit toch verkeerde in zeer bouwvalligen toestand. Hij liet de oude muren deswege tot op hunne grondslagen omverhalen. Hij heeft toen na een oplettend en ijverig onderzoek bevonden dat de fundamenten van het H. Huis van Loreto twee

(1) F. Franciscus Quaresmius van Lodi was zelf later custos van het H. Land en commissarius apostolicus. Hij gaf bovengenoemd werk ten jare 1639 in het licht.

(2) Fr. Jacobus de Vendôme was custos van het klooster te Nazareth van 1620 tot 1626.

(3) Quaresmius noemt die deur: *Porta recenter facta*, de onlangs of pas gemaakte deur. Zij was dus van lateren tijd dan de kapel zelve.

palmen dik waren en dat zij verwijderd lagen van de andere grondslagen; deze hadden eveneens eene dikte van twee palmen en waren uit gehouwen steen samengesteld. Zij werden daar wellicht door de eerste Christenen binnen den omtrek der grondslagen van het H. Huis gelegd met het doel om het H. Huis te ondersteunen en het te versieren. Die latere grondslagen nu daarlatend begonnen we de maat te nemen der oude en ware fundamenten en tot aller groote blijdschap werd de ruimte binnen de echte grondslagen in alle deelen gelijk bevonden met het grondplan van het H. Huis te Loreto. En wij ontwaarden dat de grondslagen volkomen overeenstemden met de muren van het H. Huis, en het H. Huis met de grondslagen, en dat plaats en plaats ligging en ligging, ruimte en ruimte, in één woord alles, indien men de nieuwe grondslagen buiten aanmerking laat, te Nazareth en te Loreto zoo juist mogelijk met elkander strookte." (1)

Hetgene Thomas a Novara zegt van de eerste Christenen, als zouden zij binnen het H. Huis oudtijds grondslagen hebben gelegd om er wellicht zuilen op te plaatsen tot steun en versiering van het H. Huis, is een bloot vermoeden; het bestaan dier grondslagen vindt toereikende verklaring in het heiligdom door de Christenen later opgericht, nadat het H. Huis verdwenen was. Hij verzekert in een volgenden volzin niet te begrijpen hoe de gezanten van Paus Nicolaus IV de echte grondslagen konden meten dewijl hun dit, gelijk hij meent, door de muren der binnen dezen omtrek gebouwde kapel belet werd. Het is onzeker of hij de gezanten bedoelt van Paus Clemens VII in 1530 of de gezanten door Frangipani met een onderzoek belast tijdens de regeering van Paus Nicolaus IV die in 1292 stierf. In beide veronderstellingen echter heeft zijn verzekering geen grond. Immers in 1292 bestond de bedoelde kapel, *de Kapel des engels*, nog niet te Nazareth, en uit niets blijkt het dat zij in 1530 bestaan heeft, of dat toen de echte fondamenten, binnen wier omtrek zij gebouwd werd, onbereikbaar waren. Hebben zijne opmerkingen aangaande zaken die buiten den kring van het toenmalig onderzoek lagen geen gewicht, des te kostbaarder en des te meer te waardeeren is het toen wederom met volkomen zekerheid verkregen resultaat, waardoor opnieuw glansrijk bevestigd werd, dat de grondslagen van het H. Huis te Nazareth volkomen in harmonie zijn met de muren van het H. Huis te Loreto. Terecht besluit hij, zich wederom op het juiste standpunt plaatsend, zijn verhaal met deze woorden, die wij ten volle beamen: «Den Christenen ten troost leggen wij openlijk deze verklaring af, die wij enkel en alleen aan de bronnen zelven hebben ontleend, opdat in eene zaak van zoo groot gewicht voortaan geen twijfel meer mogelijk zou zijn." His itaque ex eisdem fontibus pure haustis ad fidelium con-

(1) „Summa omnium exultatione plantae sanctae Lauretanae domus per omnia aequalis inventus est Nazareth locus, et fundamenta muris, et domus fundamentis, locusque loco, situs situi, spatium spatio, Nazareth inquam et Loreti, dempto quod dixi, omnia convenire ac commensurari, divina opitulante gratia, veraciter invenimus." Thomas a Novara apud Quaresm. t. II. lib. VII. c. v.

solationem fideliter promimus, ut nullus deinceps in re tam gravi dubitandi locus supersit."

Het is hier de plaats om met een paar woorden de bedenkingen te vermelden, die men in de jongste tijden heeft doen gelden tegen de identiteit van het H. Huis te Loreto en dat te Nazareth.

Dr. Stanley, die in zijn boek *Sinai and Palestine* scherpzinniger en krachtiger dan eenig ander schrijver vóór hem en na hem de bedoelde identiteit heeft bestreden, beriep zich op drie gronden. Vernemen wij ze en voegen wij er terstond de wederlegging bij.

1. Het verschil tusschen de afmetingen van het H. Huis te Loreto en die der kapel des engels te Nazareth is zoo groot, dat het Huis van Loreto onmogelijk kan gestaan hebben op de plaats van de kapel te Nazareth.

Het antwoord op deze bedenking werd reeds gegeven toen wij het heiligdom te Nazareth beschouwden. (Vgl. § I.) Uit het vroeger opgemerkte toch volgt vanzelf dat de kapel des engels te Nazareth niet gebouwd is op de grondslagen van het H. Huis, maar binnen dezer omtrek. Op glansrijke wijze werd dit ten overvloede bevestigd door het onderzoek hetwelk ons Quaresmius heeft medegedeeld, volgens het verhaal van den ooggetuige Thomas a Novara. Dr. Stanley had dus volkomen gelijk, toen hij beweerde dat de kapel des engels en het H. Huis verschillende afmetingen hebben en dat het H. Huis van Loreto bijgevolg onmogelijk kan gestaan hebben op de grondslagen van de *kapel des engels*. Zoo iets werd trouwens door niemand beweerd. Hij heeft echter deerlijk misgetast toen hij hieruit de gevolgtrekking afleidde dat de grondslagen van het H. Huis van Loreto te Nazareth niet bestaan konden. Want zij bestaan er werkelijk, zijne onbekendheid met de literatuur over Nazareth en Loreto, zijn oppervlakkig onderzoek en zijn voorbarige redeneering ten spijt. Zij liggen er niet onder of binnen, maar *buiten* de grondslagen van de kapel des engels.

2. Dr. Stanley's tweede bedenking luidt aldus: het huis te Loreto is gebouwd van donkerroode gepolijste steenen, die geheel ongelijk zijn aan eenige steensoort van Palestina. Bijgevolg kan het huis van Loreto onmogelijk te Nazareth gebouwd zijn of daar gestaan hebben.

Het is wederom waar dat de steenen van het H. Huis te Loreto een donkerroode, ietwat glanzige tint vertoonen. De oorzaak der donkere kleur en van den glans is de walm der talrijke lampen, die er dag en nacht eeuwen lang gebrand hebben. Het roodachtige dier kleur is echter niet van nature

aan de gebruikte steensoort, althans in die mate eigen, maar een gevolg van het cement, waarmede men de muren in lateren tijd heeft gevoegd. Onder de regeering van Clemens VII toch achtte men het noodig de muren dermate opnieuw van cement te voorzien, dat de pelgrims niet zoo licht in hun onbescheiden ijver eenige deelen van het cement tusschen de steenen konden losmaken om het mee te nemen. Voor het nieuw cement bezigde men nu de roode vulkanische steensoort uit den omtrek van Loreto, die tot poeder gestampt en met kalk vermengd een uitstekend verbindingsmiddel oplevert. Wil men den waren aard en de natuurlijke kleur der steenen leeren kennen, dan behoort men alzoo te onderzoeken wat er onder die roodachtige glanzige tint schuilt. Dit is dan ook herhaaldelijk geschied door minder oppervlakkige bezoekers van het H. Huis. Wij hebben reeds vroeger aangeteekend, dat terstond door de bezoekers van het H. Huis bij zijn eerste verplaatsing werd opgemerkt hoezeer de steenen der wondervol verschenen woning verschilden van de hun bekende en in hun gewest voor den bouw van huizen gebruikelijke steensoorten. Ook zagen we hoe de gezanten van Clemens VII steenen medebrachten van Nazareth en, na dezer vergelijking met die van het H. Huis te Loreto, tot het besluit kwamen dat beiden behoorden tot ééne zelfde in Picenum onbekende soort.

Maar meer nog. Stanley's bedenking gaf aanleiding dat Mgr., later kardinaal, Bartolini den Paus verlof vroeg om de steenen van het H. Huis te Loreto aan een streng wetenschappelijk onderzoek te mogen onderwerpen. Het verzoek werd ingewilligd en vrijheid gegeven om tot dat einde stukken steen uit de h. muren te nemen. Mgr. Bartolini was in het bezit van steenen, die hij zelf uit Nazareth had medegenomen. Hij bevond zich dus in de gelegenheid om den aard dezer steenen te doen vergelijken met dien der steenen van het H. Huis. Hij brak dan een paar stukken van de Nazareensche steenen, sloot die in een papier en merkte dat; evenzoo deed hij met de stukken van twee steenen der h. woning van Loreto, die in het bezit waren van den kardinaal-vicaris; en eindelijk handelde hij gelijkerwijs met twee stukken van steenen, door hem zelven uit de muren van het H. Huis te Loreto genomen. Deze door hem gemerkte pakjes gaf hij zonder verdere verklaring aan Dr. Francesco Ratti, professor der chemie aan de Sapienza, opdat hij ze aan de analyse zou onderwerpen en het resultaat van zijn onderzoek schriftelijk meedeelen. Het resultaat nu was dat er tusschen alle die stukken steen slechts een zeer gering accidenteel verschil bestond in hard-

heid, vastheid en kleur, en Mgr. Bartolini, die de beteekenis zijner merken alleen kende, mocht de verrassende opmerking maken, dat het bedoeld gering accidenteel verschil juist was waargenomen tusschen de twee stukken door hem zelven uit het H. Huis genomen. De chemische analyse had vervolgens, dus luidde het verslag van Dr. Ratti verder, uitgewezen, dat alle stukken van dezelfde natuur waren; allen waren zij gevormd uit koolzure kalk, koolzuur magnesium en ijzerhoudende klei. Het werd alzoo door dit streng wetenschappelijk onderzoek zoo stellig mogelijk bewezen: dat de steensoort, waaruit het H. Huis te Loreto bestaat, is *kalksteen* van volkomen dezelfde natuur als de kalksteen te Nazareth, en dat zij zoo volstrekt mogelijk verschilt van de roode vulkanische steensoort uit Loreto's omstreken.

Er was nog eene bedenking *mogelijk*, die echter tot dusverre door niemand, ook door dr. Stanley niet was gemaakt. Mgr. Bartolini stelde zich de vraag: of men soms de steenen niet had kunnen aanvoeren uit Palestina, gelijk dat met de aarde van het Campo Santo te Pisa geschied is, om dan van die steenen de Casa Santa te bouwen? Ook dit bleek *wetenschappelijk* onmogelijk. Want de chemische analyse van het gebezigd cement wees uit dat het cement van het H. Huis te Loreto bestaat uit kalk vermengd met vegetale houtskool, een verbindingsstof, die volkomen overeenstemt met die welke men voor de oude Synagoge van Nazareth, voor de zoogenaamde werkplaats van den H. Joseph aldaar, voor het huis van Zacharias bij Jerusalem en voor Jacobs bron bij Naplose gebruikt heeft, en wezenlijk verschilt van het in Italië gebezigde cement. Men had alzoo voor den veronderstelden bouw van het H. Huis niet slechts de steenen, maar bovendien ook nog het cement uit Palestina moeten aanvoeren; eene veronderstelling te dwaas en te ongerijmd dan dat zij in het brein eens verstandigen kunne opkomen.

3. Dr. Stanley's laatste en voornaamste bedenking is eindelijk deze: indien het H. Huis van Loreto ooit te Nazareth zou hebben gestaan dan heeft het òf den toegang tot de grot belet òf zich zelf ontoegankelijk gemaakt. Hoe men het Huis van Loreto daar plaatse, altijd sluit het òf de grot òf zich zelf.

Om de kracht dezer bedenking wel te vatten, behoort men zich te herinneren dat het H. Huis te Loreto vroeger slechts ééne deur had, namelijk aan zijn noordzijde. Zet men het H. Huis van Loreto nu in dier voege te Nazareth neer dat zijn deur aan den openbaren weg komt en dus buitendeur wordt, dan sluit men de opening der grot, men maakt dan alzoo de grot onbereikbaar en onbruikbaar, iets wat evenzeer in strijd is met de traditie

als met het gezond verstand. Plaatst men daarentegen het H. Huis zoo, dat de deur aan de opening der grot komt te staan, dan kan men wel van het huis in de grot komen, maar men is dan zonder alle gemeenschap met de buitenwereld. De oplossing dezer bedenking werd echter reeds gegeven toen wij vroeger aantoonden dat er een buitendeur was in de kleine oppergrot, in de zoogenaamde *Cucina della Madonna*, de keuken der H. Maagd. Men had dus van buiten 's huis toegang tot de kleine grot, en uit deze tot de groote grot, en daar ging men dan door de ruime deur de h. woning binnen. Dr. Stanley heeft de buitendeur der kleine grot niet gekend; hij had overigens, gelijk uit de schetsen blijkt die hij geeft, een zeer onvolledige en onjuiste voorstelling van de topographie der h. woning te Nazareth. Het is wijders zeer aannemelijk dat het H. Huis te Loreto behalve de ééne deur, waarmede het te Tersatto en te Loreto verscheen, nog een andere deur heeft gehad, toen het door de H. Familie bewoond werd. Die deur nu kan zich bevonden hebben aan de westzijde ter plaatse van het kleine venster; daar toch ontwaart men ondubbelzinnige sporen van wijziging des muurs; wellicht ook was zij aan de oostzijde naast den *Camino*, want daar ontwaart men openingen in den muur, waarvan ééne wellicht tot deur kan hebben gediend, en die men dan later gelijk de andere tot kast zal hebben ingericht. Hutchison acht het zelfs waarschijnlijk dat de *Camino* eertijds een deur geweest zij. Deze laatste veronderstelling echter, die ons onnoodig schijnt, laten wij ongebruikt. Het komt mij daarentegen zeer waarschijnlijk voor, dat er oorspronkelijk eene deur geweest is, juist in den zuidermuur van het H. Huis, dus vlak aan den openbaren weg. Mijn vermoeden steunt op de nauwkeurige afbeelding van den toestand, waarin Martorelli den zuidermuur vond. Op zijn blijkbaar met zorg bewerkte afbeelding van de overblijfselen der oude muurschilderingen, van de richting der ontbloote steenlagen en van alle bijzonderheden, die hij er opmerkte, ziet men boven aan den zuidermuur, nagenoeg in het midden, eenige steenen dermate gelegd dat zij een stuk van een boog aanduiden; en daar beneden bij den vloer ontwaart men twee betrekkelijk groote steenen, die daar staan als hadden zij den voet eener deuropening gevormd. Dewijl men nu gemeenlijk de sporen van een deur bij den grond pleegt te zoeken, zoo kan aan Hutchinson's vorschend oog al licht het door Martorelli van den muur gekopiëerd cirkelstuk ontgaan zijn (1). Vraagt men nu, waarom de buiten-

(1) Vgl. Martorelli, Teatro Istorico della S. Casa di Loreto. Roma 1732.

muur van het H. Huis is gesloten geworden, dan kan het antwoord op deze vraag niet moeilijk wezen. Reeds terstond zal dit geschied zijn toen de Apostelen het H. Huis tot heiligdom ter viering der H. Geheimen wijdden, ten einde veilig te wezen tegen het fanatisme der Joden van Nazareth, die geen anderen eeredienst in hunne stad duldden dan den Joodschen.

Al het beschouwde en betoogde mogen we nu in dezer voege samenvatten en daaruit het volgend besluit afleiden:

Duizenden menschen hebben in één jaar tijds bij Recanati zich een huis zien verplaatsen binnen den omtrek van eenige weinige mijlen.

Dit huis werd door de Dalmatiërs herkend als het huis dat vóór een jaar bij Tersatto stond en daar vier jaren vroeger plotseling in den nacht met zijn uitheemsche materialen en vreemde versieringen op eene plaats werd nedergezet, waar, gelijk iedereen wist, nooit te voren eenige woning had gestaan.

Godvruchtige en heilige mannen verzekerden dat dit huis, omtrent welks wonderdadige herkomst geen twijfel bestaan kon, het H. Huis van Nazareth was. Zij handhaafden hunne verzekering met de meeste stelligheid al vonden zij aanvankelijk geen geloof.

Tot driemalen toe werden officiëele commissiën afgevaardigd om een nauwkeurig onderzoek te gaan instellen te Nazareth. Na volbrachte zending verklaarden zij plechtiglijk en legden hunne verklaring neder in door hen eigenhandig onderteekende bescheiden, dat er geen twijfel mogelijk was aangaande de identiteit van het huis, eerst te Tersatto en laatstelijk te Loreto neergezet, en het huis der H. Maagd te Nazareth. Bedenkingen van allerlei aard, in vroegere en in latere tijden gemaakt, werden zegevierend weerlegd en door wetenschappelijk onderzoek te niet gedaan.

Talrijke mirakelen in het H. Huis te Loreto gewrocht, en velerhande gunsten aldaar verkregen, waarvan veelvuldige en kostbare ex-voto's tot gedenkteekenen verstrekten, drukten het zegel op de algemeene en deugdelijk gevestigde overtuiging.

Voeg daarbij het gezag der Pausen, die in talrijke oorkonden een schat van bijzondere gunsten aan het H. Huis te Loreto verleenden, telkens het feit der wonderdadige overbrenging bekrachtigden en de Christenen allerwegen uitnoodigden tot vereering van dit heiligdom als het Huis der H. Maagd.

Men zou nu na dit alles het getuigenis der zintuigen en alle historisch gezag moeten verwerpen; men zou eene conspiratie moeten aannemen

der bevolkingen van Dalmatië, Picenum en Nazareth, en der aanzienlijkste en achtenswaardigste mannen van verschillenden landaard en van verschillende tijden, om eene onwaarheid als waarheid te doen aannemen; eene conspiratie tot wier welslagen de Hemel zelf de hand leende en die door het hoogste gezag der Kerk werd begunstigd; of men moet het als onbetwijfelbaar en onbetwistbaar erkennen, dat Loreto zich werkelijk verheugt in het bezit der h. woning, binnen wier gezegende wanden de goddelijke mysteriën onzer verlossing een aanvang hebben genomen en de H. Familie gedurende vele jaren veilige gastvrijheid heeft genoten.

Begeven we ons thans, nu we door de herinnering aan de herhaalde wondervolle verplaatsing der h. woning en het daaruit voortvloeiend betoog voor hare onschatbare waarde ons tot een godvruchtig bezoek toereikend hebben voorbereid, ter plaatse, waar zij zich het laatst heeft gevestigd en voortaan, naar men vermoeden mag, wel immer blijven zal.

VII. HET H. HUIS TE LORETO.

DE MUREN, ORIËNTATIE EN LATERE WIJZIGING VAN HET HEILIGDOM.

Binnen één uur tijds bracht ons de spoortrein van Ancona aan den voet van den berg, waarop Loreto gelegen is. Reeds van verre schitterde het maagdelijk heiligdom, dat het dierbaar kleinood bewaart, ons te gemoet. Met zijn blanke wanden en rijzigen koepel, die zich baadden in de zachte glansen der ondergaande zon, lag het daar voor ons op de weelderig begroeide hoogte als eene kroon van ivoor op een wrong van groen fluweel. IJlings reden wij den slingerenden weg op; na menige wending te hebben gemaakt, die ons geduld op de proef stelde, bereikten wij eindelijk de kruin en daarmede het doel van onzen tocht.

Onze eerste schreden richtten zich, het behoeft nauwelijks gezegd te worden, naar de basiliek van Loreto. Wij betraden dan weldra de *Piazza della Madonna*, het Moeder Gods plein. Recht voor u aan het eind van dit plein, dat een omtrek heeft van 220 meters en versierd is met eene fontein, die haar milde wateren doet spelen te midden van bronzen arenden, tritons en draken, ligt de basiliek. Aan uwe linkerhand spreidt het apostolisch paleis de weelde zijner dubbele boven elkander geplaatste galerijen ten toon; het is,

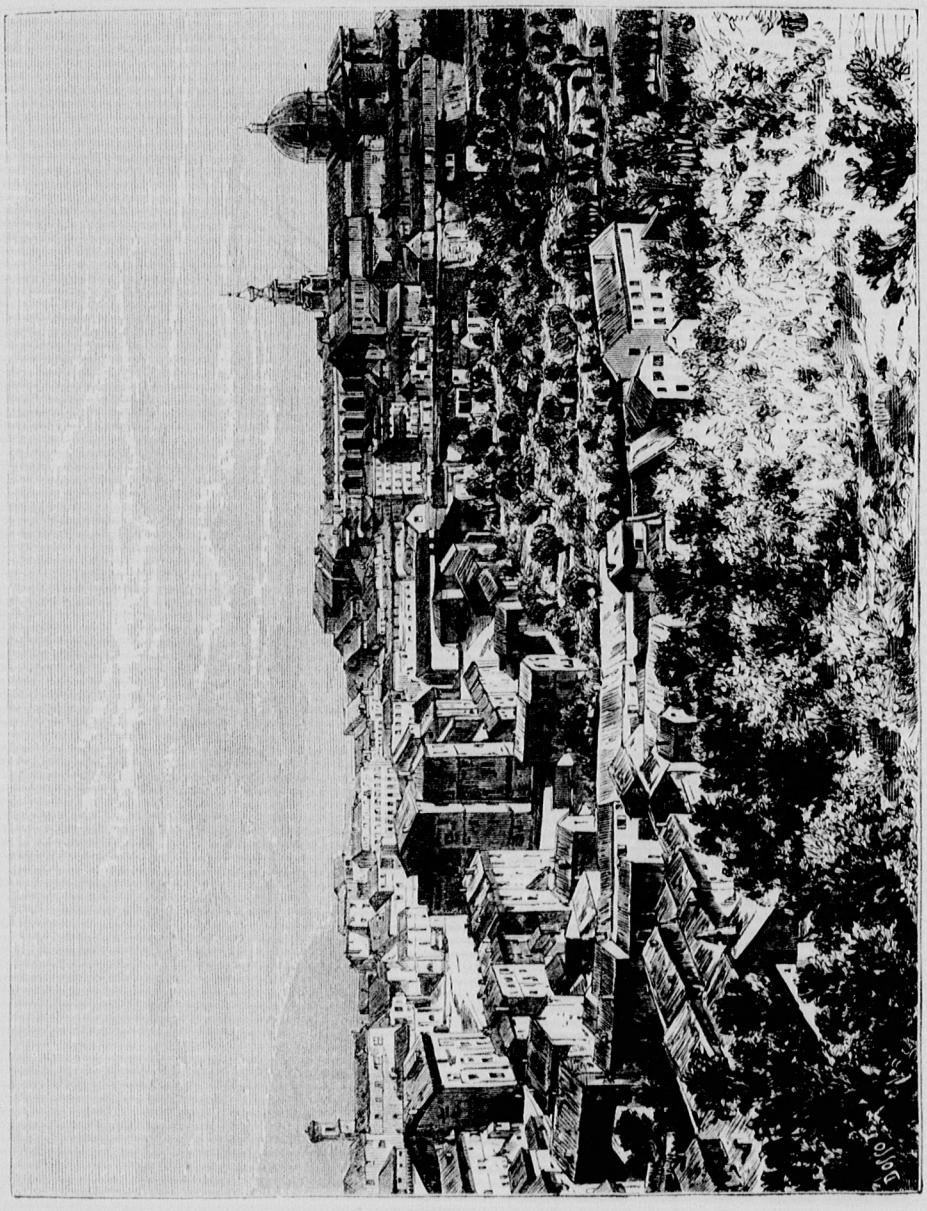

GEZICHT OP LORETO.

en dit zegt genoeg, een kunstgewrocht, uitgevoerd volgens de plannen van den beroemden Bramante. Aan uwe linkerhand strekt zich het voormalig Jezuïeten-college, het Collegium Illyricum uit. Maar letten we thans uitsluitend op de basiliek. De prachtige kerk, wier rijkversierde gevel, onder den H. Pius V begonnen, eerst tijdens de regeering van Sixtus V voltooid werd, vertoont zich aan ons met haar machtigen koepel en haar 180 voet hoogen klokkentoren in al hare majesteit. Bestijgen wij de breede trappen, schrijden wij het metalen, door Calcagni gegoten, beeld van den op een troon gezeten

BRONZEN BEELD VAN PAUS SIXTUS V, AAN DEN INGANG DER BASILIEK VAN LORETO.

en zegenenden Paus Sixtus V voorbij, en bewonderen we vluchtig de prachtvolle bronzen middeldeur, die in twaalf paneelen, en de beide bronzen zijdeuren, die elk in tien paneelen en eenige medaillons, met zorg gekozen en keurig bewerkte tafereelen uit de gewijde geschiedenis voorstellen, en door haar stille prediking het ontzag des binnentredenden voor den heiligen drempel, dien hij overschrijdt, in geen geringe mate verhoogen. Wij bevinden ons in de basiliek; terstond treft nu ons oog en verblijdt ons hart het middelpunt des heerlijken tempels, de *Casa Santa*, het Heilig Huis, dat daar schuilt in zijn marmerbekleeding als eene reliquie in haar schrijn en waar-

boven de achtzijdige koepel zich welft. De reeksen van kapellen, die zich aan weerszijden van het ruime gebouw ontwikkelen en in de kruisarmen door nog andere worden opgevolgd, mogen thans onze schreden niet vertragen; na een kort gebed te hebben gestort voor het H. Huis, dat na zonsondergang gesloten is, begeven we ons ter sacristie om de toezegging te verkrijgen dat wij den volgenden ochtend op een geschikt uur het H. Misoffer ter heilige plaatse mogen opdragen. Gereedelijk en met de meeste voorkomendheid werd ons verzoek ingewilligd.

Welke gedachten den geest vervullen en welke aandoeningen de ziel bewegen als men ter viering of ter bijwoning der goddelijke geheimen het H. Huis binnentreedt, zal het christelijk gemoed van den geloovigen lezer lichter kunnen bevroeden dan wij het vermogen te beschrijven. De biddende schaar, die het heiligdom vult en daar in godvruchtige overweging verzonken ligt neergeknield, de groet des engels en het antwoord der H. Maagd, die eenmaal weerklonken binnen deze muren, en wier echo's gij nog meent te hooren, het wonder der diepste vernedering en der hoogste verheffing, het hemel en aarde verblijdend geheim der Menschwording, dat hier heeft plaats gevonden, het verborgen leven van Gods Zoon en van het heiligst huisgezin dat ooit op aarde bestond, de lange rij van vorsten, bisschoppen en Pausen, van heiligen en godvreezenden uit alle landen en tijden, die er God kwamen verheerlijken en hunne godsvrucht voeden, waarbij gij u in uwe geringheid moogt aansluiten, de overtuiging dat hier alles kan worden verkregen wat Gods Rijk, het dierbaar vaderland, betrekkingen en bekenden ten heil kan verstrekken, dit alles oefent een onbeschrijfelijk opwekkenden en verkwikkenden invloed op u uit en doet u, gedurende de onschatbare oogenblikken die gij er doorbrengt aan het altaar, een bovenmate zoet en, naar gij vertrouwen moogt, een voor u zelven en voor anderen heilzaam genot smaken. Nimmer gewis hebt gij met dieper gevoel op het einde der H. Mis de treffende woorden van het laatste Evangelie gesproken, die het ontzaglijk en verteederend geheim daar voltrokken verkondigen: *Et verbum caro factum est et habitavit in nobis.* «Het Woord is vleesch geworden en het heeft onder ons gewoond." Hebt gij daarna Gode dank gezegd en de belangen van allen, wier heil u aan het harte ligt, den goddelijken Verlosser, der H. Maagd en den H. Joseph met den meesten aandrang aanbevolen, dan moogt gij dezen dag veilig eene plaats geven naast de meest bevoorrechte dagen uws levens. Het is u als hadt gij eene onverwelkbare bloem geplukt, wier geuren u

DE BASILIEK TE LORETO.

blijvend zullen vergezellen op uwen verderen tocht door de woestijn dezer wereld; het is als waart gij een vonkelend edelgesteente rijker geworden, in welks schittering gij telkens de reine stralen zult ontwaren van hooger licht als de nacht van duisternis en beproeving over u dalen mocht. (1)

Eindelijk is het gunstig tijdstip daar, waarop wij den lang gevoeden wensch kunnen bevredigen, om de heilige woning nauwkeurig te mogen beschouwen en het merkwaardige wat zij bevat in de bijzonderheden na te gaan.

Vóór en boven alles eischt het samenstel zelf van het heilig gebouw onze aandacht.

De vier muren, die het H. Huis en dus het eigenlijk heiligdom vormen, bestaan uit gehouwen steenen van eenigszins roodachtige kleur. Gemiddeld zijn zij één Engelschen voet lang en twee tot vijf duim dik. In het bovenste gedeelte der muren vertoonen zij zich veelal dunner dan in het benedenste gedeelte. Zonder kunst doch vrij regelmatig op elkander gelegd en met cement verbonden, vormen zij een tamelijk effen oppervlakte. Wij hebben reeds opgemerkt dat de muren vroegtijdig door de godsvrucht der Christenen op vele plaatsen met eene kalklaag zijn bekleed geworden, waarop men tafereelen heeft geschilderd; laten wij thans de schier verdwenen schildering rusten om ons enkel te bepalen bij de beschouwing van den architectonischen toestand der muren.

In hooge mate verdient het verschijnsel de aandacht dat de vier muren, wier hoogte, volgens den architect Ferri, 28 en wier dikte 2 Romeinsche palmen bedraagt, en die eene ruimte omsluiten van 44 palmen lengte op 20 palmen breedte, geheel zonder eenigen steun, volkomen op zich zelven staan (2) Om dit zeer opmerkelijk en natuurlijkerwijs niet te verklaren feit behoorlijk te kunnen waardeeren, dient men te bedenken, dat de muren zonder eenige fundeering op den openbaren weg werden neergezet; dat de marmerbekleeding, die het thans omgeeft, nergens de muren raakt en, overal ten minste 30 centimeters van deze verwijderd blijvend, hun niet den geringsten steun biedt; en eindelijk dat het gewelf van het H. Huis niet op de muren van het heiligdom maar op die van het marmeren omhulsel rust; de kroonlijst toch, welke binnen

(1) Kiest men voor zijn bezoek van Loreto een Zaterdag dan is men getuige van de buitengemeene plechtigheid, waarmede er dien dag steeds de Litanie der H. Maagd gezongen wordt. Wegens die plechtigheid schijnen de pelgrims deze Litanie bij voorkeur de *Lauretaansche Litanie* of de *Litanie van Loreto* genoemd te hebben. Want zij is, gelijk men weet, veel ouder dan Loreto en reikt tot vóór de vijfde eeuw.

(2) Men zie over den Rom. architectonischen palmo blz. 11.

het H. Huis langs den bovensten rand der muren en den voet des gewelfs voortloopt, draagt niets en is enkel afsluiting of versiersel.

Dit alles werd ter gelegenheid dat de vloer, die in een eeuw tijds door de toestroomende pelgrims versleten was, door een nieuwen moest worden vervangen, op de nauwkeurigste wijze onderzocht en buiten allen twijfel gesteld.

Den 14^{en} April 1751 toch ging men, in tegenwoordigheid van den bisschop en den gouverneur van Loreto en een talrijke schaar van priesters en burgers over tot het wegruimen der vloersteenen die de h. muren raakten. Voor aller oogen werd toen glansrijk gestaafd, wat men reeds van elders wist, namelijk, dat de h. muren zonder eenige grondslagen op een drogen en onvasten bodem rustten. De grond was er zoo los, dat men enkel met de hand een tal van gaten kon maken onder de muren, waardoor menigeen der aanwezigen den arm stak tot aan de andere zijde. Den volgenden dag werd het onderzoek voortgezet; men maakte overal nieuwe gaten en delfde een kuil aan de zuid- en noordzijde om zich tevens proefondervindelijk te vergewissen dat de muren van het H. Huis niet steunden tegen de marmerbekleeding, en men bevond dat zij ruim twee palmen van die bekleeding verwijderd waren. Onder de aanwezigen bevond zich een pater Jezuïet, die de opmerking maakte dat een der Hagiographen zijner orde, een pater Bollandist, de bedenking had geuit: of de h. muren, die, waaraan niet te twijfelen viel, zonder grondslagen waren, soms niet met ijzeren stangen aan het marmeren bekleedsel en het gewelf bevestigd waren en alzoo aan dezen eenigen steun ontleenden. Men plaatste nu een ladder tegen een klein venster, dat zich aan den rand van het gewelf boven den heiligen muur der noordzijde bevindt, en men stak een brandende fakkel door den gedolven kuil heen tusschen de marmerbekleeding en den muur en thans kon een iegelijk die het verkoos zich ten volle overtuigen, dat er nergens een schaduw of schim van een ijzeren staaf te bespeuren was. Ook overtuigde men zich dat de muren nergens met het gewelf verbonden waren. Daarop werd besloten, dewijl men de gelegenheid thans gunstig achtte ter beschaming van dwaalleeraren en ongeloovigen, die vaak den spot hadden gedreven met de verzekering dat de muren van het H. Huis te Loreto daar stonden op den lossen bodem zonder grondslagen, eene plechtige bijeenkomst te verordenen, waartoe de bisschoppen der Mark van Ancona en de afgevaardigden des adels en der steden zouden worden uitgenoodigd, met het verzoek dat zij op Loreto's

kosten architecten en kundige metselaars zouden medebrengen of van elders ontbieden.

Deze plechtige vergadering vond plaats op den 22ᵉᵘ April. Er verschenen toen te Loreto vijf bisschoppen en de gouverneur van Ancona met een talrijken stoet van edelen en afgevaardigden. Ook waren er drie architecten van naam en vier uitstekende metselaars. Men koos een kerkelijke commissie van onderzoek uit de aanwezige prelaten en geestelijken; de wereldlijke commissie bestond uit den Gonfaloniero, de drie Prioren en de voornaamste leden der ridderschap van de Mark. Geheel de dag werd van den vroegen ochtend tot den avond aan een hoogst nauwkeurig onderzoek gewijd en den volgenden dag maakte men in den vereischten vorm de akte daarvan op. Eerst werd toen het officiëel verslag der architecten en metselaars gehoord en opgeteekend, en door dezen met eede bekrachtigd, daarna werd dit den bisschoppen voorgelegd, die het als overeenstemmend met de waarheid goedkeurden, bezworen en onderteekenden. Het resultaat was het volgende: de h. muren waren bevonden geworden te rusten op den lossen bodem zonder eenig fondament en overal van de muren des marmeren bekleedsels verwijderd; de aarde aan de noordzijde was, als de bodem van een openbaren weg, met puin vermengd; eveneens was dat zoo aan de andere zijden; aan de westzijde alleen had men de aarde met eenige stukjes natuurlijken tufsteen vermengd gevonden. De stoffe, waaruit de h. muren waren gebouwd, was gebleken te zijn natuurlijke steen en wel van zulk een zachte soort dat hij naar den tufsteen geleek.

Met hoeveel onbevangenheid het onderzoek plaats had, moge blijken uit een paar bijzonderheden in het verslag vermeld. Een der bisschoppen meende in den muur een baksteen te ontwaren. Een der architecten bewees echter in dezer voege het tegendeel. «Om een baksteen tot poeder te maken," zeide hij, «moet men dien met den hamer verbrijzelen," hij nam daarop een baksteen en zijn bewering bleek waar. Vervolgens sloeg hij een stuk van den aangewezen steen uit den muur, wreef dit zonder moeite met zijn vingeren tot poeder en sprak zegevierend: «Doorluchte Heer, dit is geen baksteen." — Een ander zeide: «de openingen, die men onder de muren heeft gemaakt, bewijzen wel voor die plaatsen, maar niet voor het geheele gebouw." De architecten en metselaars namen nu ijzeren staven en staken die overal tusschen de muren en den bodem, zonder aan de oost-, noord- en zuidzijde ergens op eenigen weerstand te stuiten. Aan de westzijde alleen ontmoette

men eenig beletsel; men delfde er den grond op en vond er van tijd tot tijd na eenige aardlagen hier en daar een stukje natuurlijken tufsteen. Men groef steeds dieper tot een halve manslengte en toen riepen de architecten en metselaars eenparig: *Terra vergine!* «maagdelijke bodem!" en een iegelijk overtuigde zich dat ook de westelijke muur zonder grondslagen was. In weerwil der uitgraving bleef de muur boven de opening hangen, zonder dat een steen of een stukje kalk zich losmaakte. Acht dagen lang liet men de gemaakte openingen en kuilen in denzelfden toestand, ten einde de toestroomende burgers en vreemdelingen van alle rangen en standen in de gelegenheid te stellen, om zich met eigen oogen te kunnen overtuigen van de waarheid dat het H. Huis zonder eenigen grondslag of steun op den lossen bodem staat (1).

Het verblijdend resultaat van dit oordeelkundig en onbevangen onderzoek bekrachtigde dus schitterend, hetgeen men immer op het gezag eener geloofwaardige traditie voor onbetwijfelbaar had gehouden, maar tevens ook leende het als een nieuw gezag aan hetgene geschiedschrijvers, wier trouw en kunde boven alle verdenking verheven zijn, hebben opgeteekend aangaande de wijze, waarop de Voorzienigheid steeds heeft gezorgd dat de h. muren vrij bleven van allen vreemden steun.

Immers toen het dierbaar heiligdom zich te Loreto gevestigd had en gestadig talrijker pelgrims het van alle zijden kwamen bezoeken, maakten de inwoners van Recanati zich zeer ongerust dat de overoude en zwakke muren van het H. Huis, die daar stonden zonder grondslagen, allengs onder den invloed der elementen zouden bezwijken en dat hun aldus het hoogvereerd heiligdom zou ontvallen. Zij besloten dus het schijnbaar bouwvallig Huis aan alle zijden met een stevigen, op hechte grondslagen opgetrokken muur van gebakken steen te omgeven. Vruchteloos echter beproefde men de nieuwe muren met de oude te verbinden, het was alsof het H. Huis alle menschelijke hulp terugwees. Wat meer is, de nieuwe tegen de oude wanden van het H. Huis gezette muren weken allengs dermate van het heiligdom, dat men, indien men zich aangaande de waarheid van dit feit wilde overtuigen, een kind met een brandende fakkel tusschen de oude en de nieuwe muren kon laten gaan. Pater Rafaële Riera S. J., een man van het grootste gezag, verklaart met den meesten nadruk dat hij persoonlijk

(1) Aldus de officiëele Memorie van het onderzoek berustende bij den Custode der Santa Casa te Loreto. De beëedigde oorkonden berusten in het bisschoppelijk archief en authentieke afschriften daarvan werden naar Rome gezonden. — Relazione p. 122.

tal van lieden heeft gekend, die menigwerf den knaap met de brandende fakkel tusschen de muren hadden zien gaan. Dezelfde pater Riera getuigt dat de vermaarde architect en beeldhouwer Raniero Nerucci di Pietrasancta hem meermalen heeft verhaald hoe hij, toen Paus Clemens VII hem met de zorg voor de wegruiming dier uit baksteenen vervaardigde muren belastte, opdat de fundeeringen voor het tegenwoordig marmeren omhulsel zouden kunnen gelegd worden, tot zijne verbazing had bevonden, dat die muren tegen alle regelen der bouwkunst in van het H. Huis verwijderd stonden en bovendien in bouwvalligen toestand verkeerden; als hadden zij het bewijs moeten leveren dat de ongeschonden staat der onvergelijkbaar veel oudere muren des heiligdoms niet te danken was aan de welmeenende, ofschoon nuttelooze zorg der menschen. (1)

Vestigen wij nu onze aandacht op de ligging der muren van het H. Huis in betrekking tot de hemelstreken, in één woord op de verrassend juiste *oriëntatie* der h. woning. Het gebouw strekt zich in zijn lengte uit van het westen naar het oosten, en dit zóó onberispelijk, dat de ervarenste mathematici met alle hulpmiddelen hunner wetenschap die richting niet juister hadden kunnen bepalen. De eene smalle zijde nu, diegene namelijk waar zich het kleine venster bevindt, ligt in het westen, de andere ziet bijgevolg naar het oosten, doch in dier voege dat, tijdens de lente- en de herfst-nachtevening, ongeveer tien dagen lang de opgaande zon de achterzijde en de ondergaande zon de voorzijde van het heiligdom beschijnt. Alzoo zendt de zon gedurende dien tijd als zij ter kimme daalt hare laatste stralen door het zoogenaamd venster des engels binnen het H. Huis en richt ze heen naar het beeld der H. Maagd, dat boven het altaar en dus in het oosten staat. Hetzelfde zou op gelijke wijze des ochtends aan de oostzijde geschieden, indien daar eene opening was. Men heeft verband gezocht tusschen deze opmerkelijke oriëntatie des heiligdoms en de twee hoofd-mysteriën, die binnen zijne gezegende wanden hebben plaats gevonden, namelijk: de geboorte der H. Maagd en de Menschwording des Eeuwigen Woords. Dewijl het eerste geheim gedurende de herfst-evening en het tweede gedurende de lente-evening de h. woning heeft verheerlijkt, zoo schijnt zij bij haar wondervolle verplaatsing juist in deze richting te zijn neergezet tot treffende herinnering aan beide geheimen.

(1) Tursellin. Lib. I. c. 16 — Hieronym. Angelita. — Annales Recinatenses. — Raphael. Rierae Annales Lauretani — Baptista Mantuanus.

Hoe dit overigens zij, zeker is het dat de h. woning dezelfde oriëntatie heeft behouden te Loreto, die zij te Nazareth had. Ook stond het altaar bij de overbrenging van het H. Huis aan den zuidelijken muur. De reden dier plaatsing was wellicht te Nazareth te zoeken in de verhouding der h. woning tot de grot. Te Loreto bleek het echter wenschelijk dat het altaar naar de oostzijde werd overgebracht. Niet slechts was dit meer in overeenstemming met den traditioneelen regel, waarvan men bij de inrichting der heiligdommen

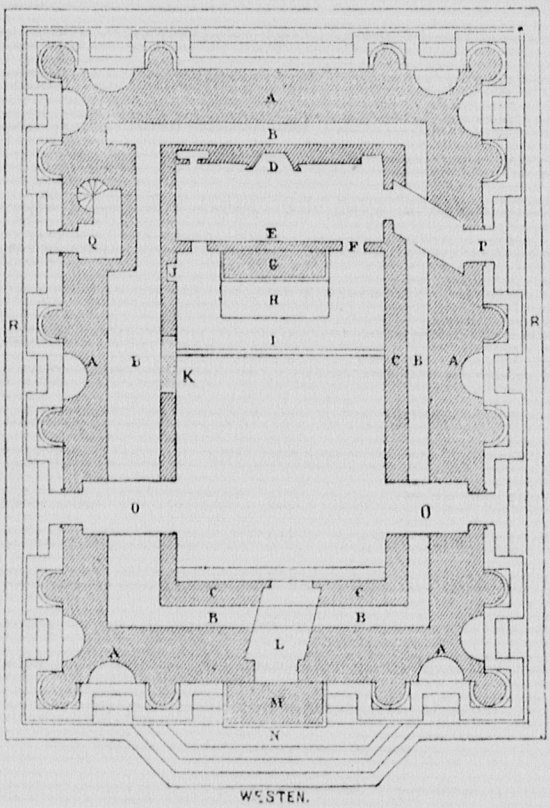

A. Marmeren bekleedsel.
B. Ruimte tusschen de muren.
C. Muren van het H. Huis.
D. S. Camino en Beeld der H. Maagd.
E. Sanctuarium.
F. Deur van het Sanctuarium.
G H. Altaar.
I. Communiebank
J. S. Armadia of H. kas.
K. Plaats der oude deur van 't H. Huis.
L. Venster des Engels.
M N. Altaar der Annunciatie.
O. Deuren van het H. Huis.
P. Deur van den S. Camino.
Q. Deur van de trap des Monuments.
R. Marmeren trede of voet van het Monument met twee gleuven, door de knieën der pelgrims daarin gesleten.

PLATTEGROND VAN HET H. HUIS TE LORETO EN ZIJN MARMEREN BEKLEEDSEL.

ongaarne afweek, tenzij overwegingen van beslissend gewicht soms eene uitzondering mochten eischen, maar vooral was dit noodig tot besparing van ruimte en tot bevordering van orde en stichting bij het gestadig toenemen der pelgrims.

Wanneer de verplaatsing van het altaar geschied zij, is onzeker; waarschijnlijk vond zij gelijktijdig plaats met andere wijzigingen, die door het hoogste kerkelijk gezag werden verordend, toen het marmeren bekleedsel

werd opgericht. Waarin die wijzigingen bestonden, worde met een paar woorden vermeld.

De straks vermelde architect Raniero Nerucci werd door Paus Clemens VII belast met de zorg voor de oprichting van het prachtig marmeren monument, dat het H. Huis zou omgeven. Hij liet volgens 's Pausen uitdrukkelijken wil in de allereerste plaats het dak van de h. woning wegnemen. Clemens VII toch was terecht beducht dat het oude houten dak, waaraan talrijke, dag en nacht brandende lampen hingen, soms onverhoeds vuur mocht vatten en aan de h. muren schade veroorzaken. Met het houten dak verdwenen vanzelf het kleine klokkentorentje en de schoorsteen ; ook werden toen de boogsgewijze versieringen en de daarin gevatte schalen van gekleurde aarde weggenomen. Alles wat echter tot het dak had behoord, dus balken, latten, tegels en planken, werd midden in het heiligdom onder den vloer verborgen. Toen de muren van het marmeren monument, wier grondslagen zoo diep en sterk waren aangelegd dat men ze tegen de aardbevingen dier streek bestand mocht achten, de vereischte hoogte hadden bereikt, werd op deze het hechte steenen tongewelf opgetrokken, dat thans het heiligdom tot dak verstrekt.

Vervolgens werd de eenige deur, die zich aan de noordzijde des heiligdoms bevond, gesloten en door drie deuren vervangen. De ondervinding toch had geleerd hoe veel last en ontstichting er uit ontstond dat de talrijke bezoekers allen langs dezelfde deur het heiligdom moesten binnentreden en weer verlaten. Clemens VII beval dus dat thans zou worden ten uitvoer gelegd wat reeds door Leo X was besloten. Aan de hoeken van het westeinde der h. woning moesten alzoo twee deuren worden gemaakt, opdat de pelgrims langs de ééne deur het H. Huis zouden kunnen binnengaan om het langs de andere te verlaten ; een derde deur moest er bovendien geopend worden in de nabijheid des altaars om den priester steeds gereeden toegang te verschaffen tot het altaar. Niemand der werklieden echter was er toe te bewegen om het eerste den beitel te zetten in den h. muur. Nerucci greep toen zelf, niet zonder eenige vermetelheid, den hamer en sloeg den beitel in de voegen. Doch bij den eersten slag zeeg hij meer dood dan levend neer. Hij kwam bij, erkende zijne feil en deed boete, maar had geen moed een tweede poging te wagen. De Paus drong echter aan en beval dat zijn last zou worden volvoerd ; der H. Maagd toch moest het ongetwijfeld welkom wezen dat haar heiligdom meer toegankelijk werd gemaakt voor de pelgrims, die het, gelijk zij zeer zeker wenschte, niet slechts zonder gevaar maar tot hun

welzijn moesten kunnen betreden. Men behoorde zich te wapenen met nederigheid en gebed en men zou slagen. Toen de architect en de werklieden nog immer bleven aarzelen, bood zich een clericus der basiliek van Loreto, Ventura Perinus aan. Na drie dagen in gebed en boete te hebben doorgebracht, naderde hij eerbiedig den h. muur en sprak: *Placeat Dei Parenti, quod Dei Vicario placet*, «Der Moeder Gods behage wat Gods Stedehouder behaagt." Hij sloeg nu toe en weldra had hij eene opening in den muur gemaakt. De werklieden vastten nu en baden gelijk hij en in korten tijd waren de drie deuren geopend; de oude deur sloot men met het losgeslagen materiaal. Ook werd het kleine venster aan de westzijde, ten einde meer licht te brengen in het heiligdom, ruimer gemaakt en met sierlijk bewerkte tralieën van verguld brons bezet.

Indien wij na het voorgaande nog vermelden, dat men het miraculeuze beeld der H. Maagd aanvankelijk, als men de thans gesloten deur des heiligdoms binnentrad, aan zijne linkerhand naast het altaar zag staan, doch dat het bij de verplaatsing des altaars daar achter op genoegzame hoogte ten toon werd gesteld, om door allen behoorlijk gezien en vereerd te kunnen worden; en dat het kruisbeeld, hetwelk vroeger tot altaarstuk diende, thans tegenover het altaar boven het kleine venster prijkt, dan is men volkomen in de gelegenheid gesteld om zich rekenschap te kunnen geven van de oriëntatie en de inrichting des heiligdoms en van de wijzigingen die het in later tijd heeft ondergaan (1).

VIII. MERKWAARDIGHEDEN IN HET H. HUIS.

Al het eerbiedwaardige en kostbare, aan en binnen de muren van Loreto's heilig Huis bewaard, in de bijzonderheden na te gaan zou te veel tijds eischen, bepalen wij ons dus bij eene vluchtige doch zooveel mogelijk geleidelijke beschouwing van het daar aanwezige en verwijlen wij slechts een weinig langer bij datgene wat meer dan het overige onze aandacht trekt of onzen weetlust prikkelt.

Treedt gij de deur der h. woning aan de noord-zijde binnen dan vertoont zich aan uwe rechterhand tegen den *westelijken muur* het meer gemeld venster, het eenige van het H. Huis, dat gemeenlijk het *venster des engels* wordt

(1) Vgl. Tursellin. lib II, c. 22, 23, lib. III. c. 4.

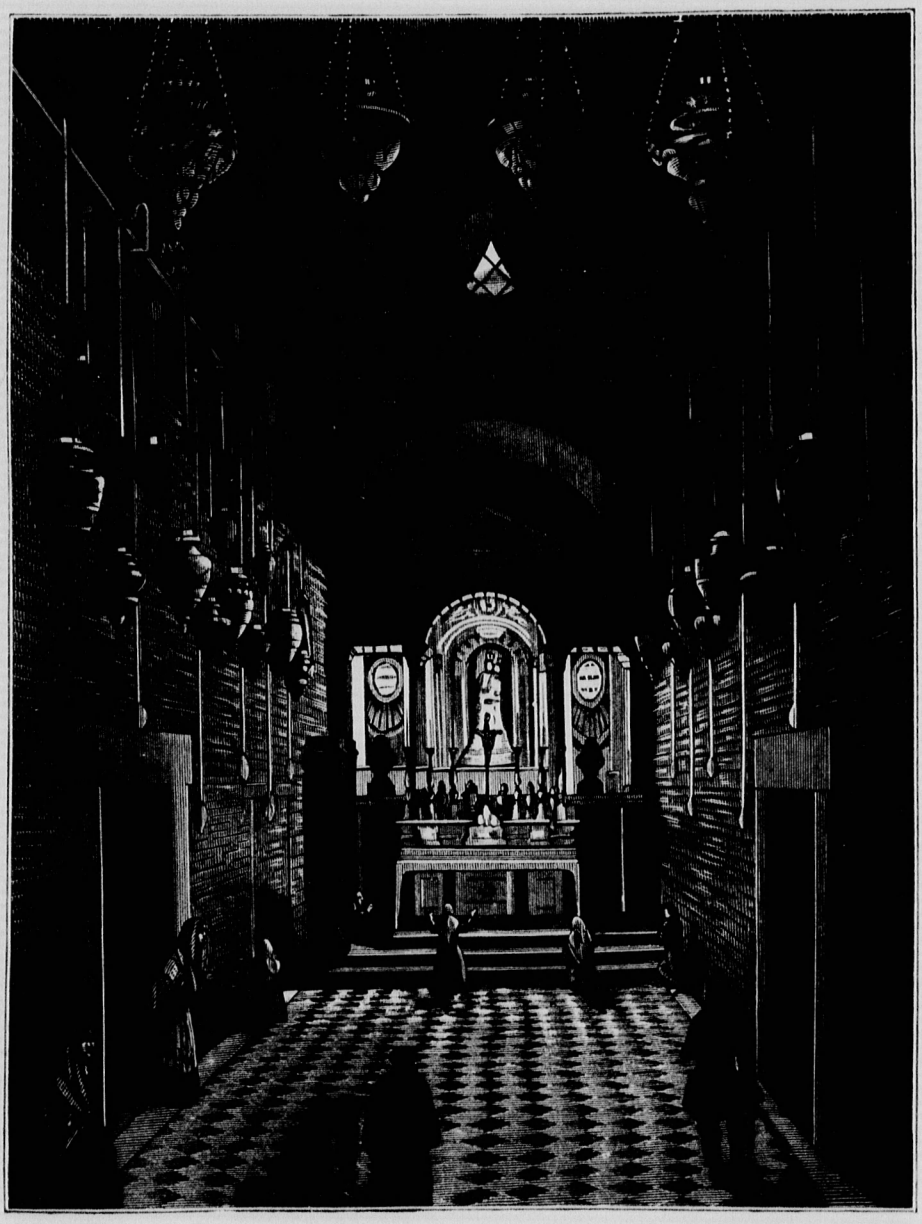

HET INWENDIGE VAN HET H. HUIS TE LORETO.

genoemd, dewijl volgens een overlevering van twijfelachtige waarde, de engel Gabriël door dit venster binnen het heilig verblijf zou zijn getreden.

Boven dit venster hangt thans het kruis dat weleer tot altaarstuk heeft gediend. Het is een Grieksch kruis, uit vlak hout vervaardigd, waarover een doek gespannen is dat de geschilderde afbeelding des Gekruisten vertoont. De overlevering, die bekrachtiging vindt in de openbaringen bij de verplaatsing der h. woning geschied, schrijft het toe aan den H. Lucas. Meermalen heeft men beproefd dit kruis in een opzettelijk daarvoor bestemde en rijk versierde kapel te plaatsen, doch telkens vruchteloos, want immer werd het wederom op geheimzinnige wijze binnen het H. Huis teruggebracht.

Aan den *zuidelijken* muur ontwaart men de overblijfselen van een fresco-schildering, die verschillende tafereelen voorstelt, aan de gewijde geschiedenis ontleend. Het dichtst bij den westelijken muur vertoont zich het vroeger geschetst beeld van den H. Lodewijk, tot herinnering aan het bezoek door hem der h. woning gebracht. Deze fresco-schilderingen werden te Nazareth vervaardigd, zooals onbetwijfelbaar blijkt uit haar karakter en hoogen ouderdom, en uit het feit dat zij daar reeds waren bij de eerste overbrenging der h. woning naar Dalmatië. Het schijnt dat men dezen wand met bijzondere zorg heeft versierd, dewijl hij aanvankelijk diende tot achtergrond voor het altaar. Ter plaatse waar het altaar heeft gestaan bespeurt men ter eene zijde een steenen wijwatersvat en ter andere een kleine kast voor de ampullen; beiden bevinden zich in den muur en waren er reeds bij de eerste verplaatsing van het H. Huis. Boven in den muur is het einde van een afgezaagden cederbalk, aan den tegenover gestelden muur ontmoet men hetzelfde; men besluit daaruit niet ten onrechte dat de h. woning oudtijds ten minste in twee vertrekken moet verdeeld zijn geweest. Aan deze zijde wordt onze aandacht getrokken door een steen, die op kunstige wijze met een ijzeren staafje in den muur is vastgemaakt. Wat daarvan de reden zij?

Joannes Suarez, bisschop van Coïmbra, bezocht in 1561 het H. Huis. Zijn teedere godsvrucht boezemde hem het verlangen in één enkelen steen van het vereerde heiligdom te mogen bezitten. Hij wilde dien bewaren in het heiligdom dat hij voornemens was in Portugal te bouwen naar de afmetingen van het H. Huis te Loreto. Hij vroeg en verkreeg het noodig verlof van Paus Pius IV en liet zijn secretaris Stella den vurig gewenschten steen uit den h. muur nemen. Na een zeer lastige en gevaarlijke reis bereikte Stella met

zijn schat Trente, waarheen de bisschop zich ter bijwoning van het concilie begeven had. Deze nam den steen in ontvangst doch werd terstond door eene ziekte aangegrepen, waarvoor hij tevergeefs genezing zocht. Hij begon zich nu te herinneren hoe men hem te Loreto gewaarschuwd had, dat hij toch mocht afzien van zijn voornemen, dewijl zijn voorbeeld, indien het navolging vond, gevaarlijk kon worden voor de h. woning; door de smart die hij leed en bovendien door van God verlichte mannen vermaand, besloot hij den steen terug te geven. In stede van dien in een zilveren kas naar Coïmbra te zenden, gelijk hij aanvankelijk voornemens was, gelastte hij thans den secretaris Stella hem, aldus in edel metaal besloten, naar Loreto te brengen. De bisschop voegde er een oorkonde bij, waarin hij verklaarde wat hem wedervaren was, en nederig smeekte dat de steen ten spoedigste wederom daar mocht worden geplaatst, waar hij weggenomen was en dat men tot herinnering aan deze gebeurtenis en tot waarschuwing voor anderen de zilveren kas in het heiligdom mocht bewaren. Nauwelijks was de secretaris Trente's poorten uitgereden of de bisschop begon te herstellen, naarmate de reis vorderde week de ziekte, en toen de h. steen door den clerus van Loreto met groote plechtigheid in den muur werd vastgemaakt, was des bisschops herstel volkomen, gelijk later overtuigend bleek uit de vergelijking der verschillende tijdstippen. Het document des bisschops werd naar Rome gezonden en in het archief van den Engelenburg neergelegd; een authentiek afschrift echter werd daarvan genomen en met de zilveren kas aan het heiligdom te Loreto ter bewaring toevertrouwd.

In de nabijheid verkondigt een opgehangen kogel de wonderbare redding die Paus Julius II bij de belegering van Mirandola ten jare 1506 ondervond en aan de bescherming der H. Maagd van Loreto dankte. Alvorens hij zich naar Bologna begaf, om er de oproerige Bentivogli's tot hun plicht te brengen, kwam hij te Loreto en las daar op het feest van O. L. Vrouwe Geboorte de Mis in het H. Huis. Daarna toog hij naar Bologna en wijders naar Faventia, Forolivia en Ravenna; deze en meer andere steden onderwierpen zich en keerden terug onder 's Pausen wereldlijk gezag. Mirandola echter bleef weerstand bieden, dewijl den aanvoerders der pauselijke troepen die het belegerden evenzeer beleid als veerkracht scheen te ontbreken. De Paus begaf zich in persoon naar het leger en belegde er een krijgsraad in de tent des opperbevelhebbers. Terwijl Julius II daar met de legerhoofden beraadslaagde, werd er plotseling door het vijandelijk geschut een kogel geworpen van ruim

een halven voet in middellijn; deze viel juist boven de tent des opperbevelhebbers en wierp haar omver, doch spaarde op wondervolle wijze den Paus en al de aanwezigen. Nauwelijks had ook Mirandola de poorten ontsloten en de sleutels aangeboden of Julius II begaf zich naar Loreto om daar der H. Maagd zijn dankbare hulde te bieden. Te Rome weergekeerd, overlaadde hij het reeds zoo mild door hem bevoorrechte heiligdom met nieuwe blijken zijner vereering. Onder de geschenken toen gezonden muntten bijzonderlijk twee zilveren kandelaren en een zilveren verguld kruis uit, die gezamenlijk een gewicht hadden van niet minder dan zes en zestig pond. Op den voet van het kruis stond het opschrift: *Julius II Pontifex Maximus Deiparae Virgini Lauretanae dedicavit anno MDX. — In hoc signo vinces.* «Paus Julius II wijdde dit kruis der Moeder Gods en Maagd te Loreto ten geschenke in het jaar 1510. — In dit teeken zult gij overwinnen."

De communiebank volgende, die het sanctuarium van de ruimte voor de geloovigen bestemd scheidt en ongeveer 14 voet van den *oostelijken muur* verwijderd is, treden wij voor het altaar. Dit staat ruim vier voet van den oostelijken of den achtermuur der h. woning en wordt door een rijk versierden wand, die echter niet hooger reikt dan de retabel, van de daarachter gelegen ruimte afgezonderd, waartoe een deur naast het altaar toegang verleent. Het tegenwoordig altaar omsluit het oude, waarop volgens de bestendige en geloofwaardige traditie de Apostelen het H. Misoffer hebben opgedragen en dat tevens met het H. Huis van Nazareth naar het Westen werd overgebracht. Eene kleine deur stelt u in de gelegenheid een blik te werpen op de vierkante steenen waaruit het is samengesteld. De rijke tooi van agaat, lapis lazuli en Siciliaanschen jaspis, die het omgeeft, is een geschenk van den groothertog van Toscane, Cosmo II.

Ziet gij even ter evangeliezijde omhoog, dan ontwaart gij daar twee kleine klokken; het zijn de twee klokken van het H. Huis, die men uit het vroegere torentje heeft genomen en aan het steenen gewelf opgehangen. Niet verre van de evangeliezijde des altaars wordt aan den *noordelijken muur*, want dezen hebben we thans bereikt, onze aandacht getrokken door een tamelijk groote en hooge kast van modern maaksel. Deze dient slechts tot beschutting van een andere die geringeren omvang heeft en in den muur zelven is gemaakt (1). Wij staan hier dus voor den *Sacro Armadio*, de h. kast, welke hoogst waar-

(1) De S. Armadio is volgens den schrijver der Relazione Storica 3 rom. palmi 6 once hoog en 2 palmi, 6 once breed.

schijnlijk aanvankelijk heeft gediend tot bewaarplaats van het kleine en breekbare huisraad der H. Familie en later gebezigd schijnt te zijn tot rustplaats van het H. Sacrament. Een volkomen gaaf dwarshout, waarin geen enkele wormsteek te bespeuren is, sluit bij wijze van bovendorpel den muur der kast af. In de kast worden twee komvormige schalen of nappen van gebakken aarde bewaard, die met vele andere soortgelijke eertijds door het H. Gezin zijn gebruikt geworden. De geschonden toestand, waarin zij verkeeren, is te wijten aan de revolutionnaire benden, die in 1797 Loreto binnentrokken en het heiligdom van zijne schatten beroofden. De woestelingen hebben de h. schalen van het goud en zilver, waarmede de godsvrucht der geloovigen ze had versierd, beroofd en gaven er niet om of de heilige voorwerpen geschonden of verbrijzeld werden. Deze twee schalen werden in 1800 aan Pius VII, in stukken gebroken, teruggegeven. Hij liet de stukken wederom zoo goed mogelijk bij elkander voegen en zond ze in verguld koper gevat naar het heiligdom. Op eenigen afstand van den *Sacro Armadio* onderscheidt men de plaats waar zich vroeger de eenige deur van het H. Huis bevond en boven aan den noordermuur zijn nog eenige overblijfselen te bespeuren van frescoschilderingen.

Haasten wij ons om kennis te nemen van hetgeen zich in de ruimte achter het altaar bevindt. De pelgrim kan daar slechts binnentreden langs de tweede deur aan de zuidzijde van het H. Huis. Een paar schreden slechts en wij zijn er. De naam, waarmede deze ruimte gemeenlijk wordt aangeduid, zegt ons reeds wat hier geheel bijzonderlijk onze oplettendheid verdient. Zij heet namelijk de *Sacro Camino*, de h. haard; want hier achter het altaar, onder het beeld der H. Maagd, bevindt zich volgens het algemeen gevoelen in den oostelijken muur van het H. Huis de nederige haard van Nazareth's heilig huisgezin: de haard, het zinnebeeld van huiselijke zorg en huiselijk geluk (1). Al mogen eenigen met Hutchison het betwijfelen of de *Sacro Camino* werkelijk de haardstede des H. Gezins geweest zij, wij deelen dien twijfel niet. Wat men overigens dienaangaande houde, altijd bevinden wij ons hier in hetgene men zoo letterlijk mogelijk het *triclinium* of het eetvertrek der drie leden van de H. Familie heeten kan. Van wat teedere oplettendheid weet dit gedeelte der h. woning met zijn haard of nederig huisraad te verhalen? Met welk eene dankbaarheid moeten hier de door den

(1) De S. Camino of h. haard is volgens de *Relazione* 3 once van den vloer, heeft eene hoogte van 6 palmi, 2 once, en eene breedte van 3 palmi, 5 once.

Godmensch en zijn pleegvader in het zweet des aanschijns gewonnen en door de maagdelijke Moeder des Heeren toebereide spijzen zijn genoten? De heiligste liefde en de goddelijke meening, die de genietenden bezielde, wijdden de aarden nappen, waarin de sobere spijze werd opgedischt, tot offerschalen en maakte den gemeenschappelijken maaltijd tot eene heilige handeling, tot een symbool van steeds inniger gemeenschap onderling en met den Hemelschen Vader. In stille verbazing moeten de engelen dit telkens voor hunne blikken zich vernieuwend tafereel van huiselijk geluk hebben gadegeslagen, en zich hebben verlustigd in de aanschouwing der verhevenste deugden, waarmede hier de meest stoffelijke der menschelijke verrichtingen werd vergeestelijkt. Wat zielverheffend onderhoud, welke vertrouwelijke en verkwikkende gesprekken moeten er zijn gevoerd, hoe teedere en liefelijke, hoe opbeurende en beloonende, hoe hemelsch verlichtende en goddelijk leerende woorden zullen er gevloeid zijn van Jesus' lippen en heilbegeerig door Maria en Joseph zijn opgevangen. Een feestmaaltijd door den rijkste der vorsten gegeven, waarbij de uitspraken eener wijsheid, die Saba's koningin schier van bewondering deed bezwijken, het edelst gerecht vormde, wat kon die wezen in vergelijking met het heilig dischgenot hier dag aan dag gesmaakt? *Et ecce plus quam Salomon hic.* Hier toch was oneindig meer dan Salomon. Matth. XII : 42.

Aan allerlei kostbare geschenken, zoovele getuigen van de weldaden aan Maria's voorspraak en bescherming verschuldigd, ontbreekt het hier evenmin als in de overige ruimte der h. woning. Wij verwijlen slechts bij een enkel ex-voto. Het is een groot in zilver gedreven tafereel, van een ovalen lijst en krijgstropeeën omgeven. In het midden des tafereels verschijnt de H. Maagd, die de Halve Maan onder hare voeten treedt. Het geheel strekt tot dankbare herinnering aan de overwinning door den Oostenrijkschen generaal Montecuculi in Hongarije op de Turken bevochten.

Meer dan het overige eischt aan den ingang van den S. Camino eene kast onze aandacht. Die kast werd gevormd uit een gedeelte der nis waarin aanvankelijk het Moeder-Godsbeeld stond. Toen aan het beeld een eervoller en beter met de nieuwe inrichting des heiligdoms overeenstemmende plaats werd gegeven en men een afzonderlijken toegang tot den *Sacro Camino* noodzakelijk oordeelde, verdween een gedeelte der nis in de nieuwe deur; men bewaarde echter daarvan zooveel als de omstandigheden gedoogden. In deze kas nu wordt een *Sacra Scodella* bewaard, die als door een wonder

aan den rooflust der revolutionnaire benden ontkomen is. In volkomen ongedeerden toestand heeft deze h. schaal nog het gouden beslag, waarin zij gevat werd en dat met een kostbaar foedraal geschonken is door kardinaal Francesco Gomez van Sandowal, hertog van Lerna en minister van Philippus III van Spanje. Met de meeste welwillendheid betoonen de custodi des heiligdoms, wier gestoelte zich tegenover de deur van den *Sacro Camino* bevindt, zich bereid om den pelgrim de heilige schaal te laten zien en te doen vereeren, en daarin medailles, rozenkranzen en andere voorwerpen van godsvrucht te wijden. Deze *sacra scodella* is een komvormige schaal of nap van fijn gebakken aarde, dof van kleur, zonder glazuur, en heeft naar mijne gissing aan den bovenrand ongeveer 17 cM. in middellijn, op eene diepte van 6 cM.

Na onze lippen gedrukt te hebben op dit onschatbaar overblijfsel van Nazareth's huisraad, dat de Koning der heerlijkheid gedurende zijne omwandeling op aarde door zijn gebruik heeft willen heiligen, verlaten wij den *S. Camino* om ten tweede male langs de andere deur het heiligdom binnen te gaan. Want al steunt het beeld der H. Maagd van Loreto tegen den oostelijken muur boven den h. haard, zoo moet het echter van uit de hoofdruimte der h. woning worden gezien. Treden we alzoo andermaal voor de communiebank en zij thans het beeld, dat terstond, door de verheven plaats die het inneemt, door de kostbaarheden, waarmede het versierd is, en door den luister zijner omgeving den binnentredende treft, het voorwerp onzer opmerkzaamheid.

IX. HET H. BEELD VAN O. L. VROUWE VAN LORETO.

Terecht staat het beeld der H. Maagd daar op eene bevoorrechte plaats en is het alsof geheel de luister, die de h. woning vervult, in dit beeld zijn middelpunt zoekt. Driewerf eerbiedwaardig toch is het door zijn betrekking tot het heiligdom, door zijn herkomst en door de mirakelen, waarmede God het heeft verheerlijkt en gestadig blijft verheerlijken.

Of wekte dit beeld niet terstond, toen het in de wondervol verschenen woning werd opgemerkt, het later bevestigd vermoeden dat dit nederig huis een heiligdom moest wezen, waarin God bijzonder hulde wenschte gebracht te zien aan zijne Moeder? De Moedermaagd, het goddelijk Kind op hare armen dragend, sprak in eene taal, die door elken Christen wordt ver-

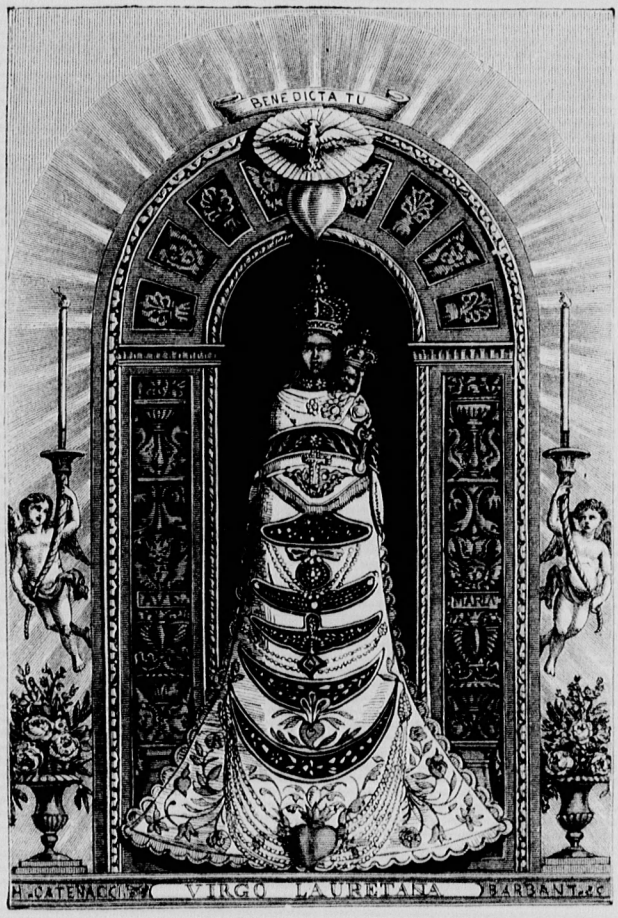

O. L. VROUW VAN LORETO.

staan, de eerste verklaring uit aangaande de beteekenis en strekking van het geheimzinnig heiligdom, en kenmerkte het reeds terstond, vóór de inlichtingen die later volgen zouden, als een bij uitstek wondervol Maria-heiligdom.

Bleek wijders niet bijna even spoedig de eerbiedwaardige herkomst van dat beeld? Gelijktijdig met de h. woning overgebracht, droeg het in zijn stoffe en in zijne vormen al de kenteekenen van uitheemschen oorsprong, hoogen ouderdom en langdurige vereering, terwijl de vrome traditiën, te Nazareth bewaard, en de openbaringen, in het westen geschied, het nader aanwezen als een gewrocht der kunstvaardigheid van den H. Lucas.

Eindelijk, kan er na de gezagvolle getuigenissen in tal van pauselijke oorkonden neergelegd, en de kostbaarheden, waarmede de eeuwen het beeld uit dankbaarheid voor verkregen weldaden hebben overladen, en de alom onder de Christenen gevestigde, door de ervaring van schier elken dag gewettigde overtuiging, nog twijfel mogelijk zijn, of God gestadig bijzondere gunsten verleent aan hen, die Hem en zijne H. Moeder komen huldigen voor dat beeld? Hooren wij slechts één enkelen Paus; vernemen we, hoe Leo X de wonderen verheffend, waarmede God Loreto verheerlijkt, Maria's beeld niet scheidt van Maria's woning, maar beiden als in éénen adem noemend en zelfs het beeld in de eerste plaats vermeldend, zijn zegel hecht aan het rechtmatig vertrouwen, waarmede de geloovigen bij voorkeur hunne toevlucht namen tot de gevierde *Virgo Lauretana*, tot O. L. Vrouwe van Loreto. «Boven alle plaatsen aan Maria toegewijd — in dezer voege verklaart Leo X, zich aansluitend bij zijne doorluchtige voorzaten Paulus II, Sixtus IV en Julius II — wordt volgens aller eenstemmig gevoelen en overtuiging aan het hoogst vermaarde en door de godvruchtigen zeer bezochte Loreto terecht de voorrang toegekend. Want de Allerzaligste Maagd heeft, volgens Gods welbehagen *haar beeld* en hare woning naar elders overbrengend, verkozen dat hare woning door de handen der Engelen ten laatste daar op den openbaren weg zou worden neergezet, waar zij zich thans bevindt, en daarin wrocht de Allerhoogste gestadig op hare voorspraak tallooze mirakelen' (1)

(1) „Inter quae (loca Mariae nomini dicata) omnium consensu, testimonio ac devotione locus ille Lauretanus fama celebris, ac devotorum frequentia cultissimus merito habetur primus. Cum enim Beatissima Virgo (ut fide dignorum comprobatum est testimonio) e Nazareth *imaginem* et *cubiculum* suum divino nutu transferens . . . domum in via publica, ubi modo consistit, illud angelicis manibus collocando sibi delegit, et in eo assidue miracula innumera illius meritis operatur Altissimus." Tursell. lib. II. c. 16. — Eveneens zegt Paulus III later: „In qua (ecclesia B. Mariae de Laureto) prout fide dignorum habet assertio, ipsius etiam *Virginis gloriosa imago* Angelico comitata coetu, mira Dei clementia collocata existebat." Lib. III. c. i.

Reeds vroeger gaven wij een eenigszins uitvoerige beschrijving van het h. beeld, wij komen daar dus thans niet op terug (zie § V). Nauwelijks behoeft het gezegd te worden, dat zijn eigenlijke vorm en de in het onbederfelijk cederhout van den Libanon gesneden draperiën aan het oog onttrokken worden door het rijk geborduurd gewaad van kostbare stoffe, waarin de gestalten der H. Maagd en des Goddelijken Kinds schier geheel verdwijnen (1). Het prachtig gewaad, dat beiden omhult, is van boven tot beneden met banden bezet, wier kleur en eigenaardige vorm dienen om de waarde der daarop vastgehechte sieraden en edelgesteenten des te beter te doen uitkomen.

Vruchteloos zouden wij het beproeven al het kostbare wat hier schittert in de bijzonderheden te beschrijven. Bepalen wij ons dus bij de aanwijzing van het voornaamste en een vluchtige schets van het overige.

Eene beknopte historische herinnering behoort echter vooraf te gaan. Zij were eene misvatting, waaraan men blootstaat als men dezen luister aanschouwt. Allicht toch waant men hier schatten te ontwaren door eeuwen en eeuwen van godsvrucht bijeenvergaard, ter verheerlijking van de Virgo Lauretana, haar troon en haar heiligdom. Dit is echter niet zoo, want al schuile er ergens een enkel voorwerp uit vroegere eeuwen, dat bij uitzondering gespaard bleef of gered werd, schier alles wat hier door zijn kostbaarheid uwe bewondering wekt, is aan de milde godsvrucht onzer eeuw te danken.

Toen de Fransche Revolutie zegevierde en hare benden naar Italië zond, viel ten jare 1797 ook Loreto in haar heiligschennende en roofzieke handen. De gruwel der verwoesting woedde toen binnen de muren der hoogvereerde basiliek en spaarde de h. woning niet. De schatkamer des heiligdoms werd geplunderd, de altaren en kapellen der kerk werden van hunne kostbaarheden beroofd; men drong het H. Huis binnen, rukte de gouden en zilveren ex-voto's van de h. muren; de zilveren platen, die den h. haard versierden, werden weggebroken; de zestien gouden en de zestig zilveren, immer in het heiligdom brandende, en de dertig zilveren rondom het marmeren bekleedsel hangende lampen, benevens een tal van andere niet minder kostbare in de kapellen aanwezige, werden door de overweldigers buitgemaakt. Men besteeg het altaar van het H. Huis, sloeg de heiligschennende handen aan het h. beeld en voerde het met zijn kleinooden van onschatbare waarde en met het zilver verguld bekleedsel der nis, waaraan

(1) Volgens de *Relazione Storica* is het beeld der H. Maagd 4 rom. palmi hoog; het Goddelijk Kind heeft 1 palmi, 8 once. Het voetstuk is 2 palmi 6 once hoog.

talrijke edelgesteenten schitterden, benevens vele massief gouden en zilveren beelden, die Maria's troon en het altaar versierden, gelijk al het overige, in zooverre het niet op andere wijze verdween, den 16den Februari van dat voor Loreto's heiligdom zoo noodlottig jaar naar Parijs. Van het kostbaarste onder al dit kostbare, zoo wegens de stoffe als zijn kunstwaarde, noemen we slechts de gouden kronen van de H. Maagd en het goddelijk Kind, beiden een geschenk van den Franschen koning Lodewijk XIII. Zij waren zoo dicht met diamanten van het zuiverst water bezet, dat zij het edel metaal bijna geheel bedekten en uit een enkelen diamant schenen gesneden te zijn. Aan de voeten der H. Maagd knielde ter eene zijde een engel van massief goud, rijk met diamanten en andere edele steenen getooid. Hij hief met zijne rechterhand een gouden hart omhoog en bood het der H. Maagd aan. Dit hart schitterde in den glans van juweelen en wierp een gouden vlam opwaarts, die in tal van vuurroode robijnen eindigde en een eeuwig brandende lamp omsloot. Ter andere zijde boog eveneens een engel zijn knie en bood der H. Maagd een gouden, met kostbare parelen, smaragden en diamanten getooid hart aan, waarin gelijkerwijs een altijd brandende lamp verborgen was. Deze engel echter was van gedegen zilver.

Den 10den Februari 1801 werd het h. beeld aan Pius VII teruggegeven; het was echter van zijne kostbaarheden beroofd. De Paus wilde dat het op waardige wijze, zooveel de omstandigheden gedoogden, wederom zijne plaats in Loreto's heiligdom zou hernemen. Hij tooide het dus met de kronen, die thans op de hoofden van Maria en het goddelijk Kind prijken. Aan beide kronen schitteren brillanten, smaragden en paarlen. Hij voegde daar nog een tal van andere kostbare sieraden bij en liet het beeld in een prachtig, met goud en zilver op witten grond geborduurd gewaad hullen. Aldus getooid, aanvaardde het h. beeld den zegevierenden terugtocht naar zijn heiligdom en hernam het den 8sten December 1802, onder den jubel van Loreto's bevolking en talrijke pelgrims, zijne plaats in de wel is waar minder kostbaar dan weleer, doch evenwel passend en waardig versierde nis. Van nu af stroomden wederom giften en gaven uit Italië en andere landen als om strijd naar Loreto, en de mildelijk aangeboden sieraden van hooge waarde herstelden weldra zoo luisterrijk den heiligschendenden roof door de Revolutie gepleegd, dat het thans schijnt als had hij nimmer plaats gevonden.

Wijzen wij nu hier en daar, van het hoofd des beelds naar beneden afdalend, eenige der kleinooden aan, die er schitteren op het kleed des beelds en

op zijn banden of belegsels van donkerkleurig fluweel. Bekommeren wij ons niet om de volgorde van tijd waarin zij gegeven werden ; het zij genoeg eenmaal te weten dat zij allen dagteekenen sedert 1802.

Gij ontwaart er dan een prachtig karmozijn rood fluweelen garnituur, waarop in goud gevatte Oostersche paarlen, een topaas van Brazilië en vele smaragden prijken, dit is een geschenk van Pius VII. Het bisschoppelijk kruis van gele topazen, omzet met brillanten, en de twee gouden zegelringen met hun topaas en hyacinth van juweelen omschitterd, werden den 18^{en} September 1846 door Pius IX aan de H. Maagd gewijd. Daaronder straalt een diamanten diadeem, een collier van brillanten; aan de rechterhand van het goddelijk Kind vonkelt een brillant van 32 grein, verder rust het oog met welgevallen op den zachten glans van Oostersche parelsnoeren. Gouden en diamanten halssieraden en afzonderlijk geplaatste edele steenen voeren u eindelijk tot den eersten fluweelen band, die eene diamanten bloem draagt als omspat van een brillanten-regen, die niet minder dan 260 steenen telt ; daarnaast prijken prachtvolle brillanten rosetten en andere kostbaarheden.

Doch laten wij het bij deze zwakke poging, waarmede wij getracht hebben eenigszins volledig te vermelden, wat de eerste band op het fluweelen belegsel kostbaars te bewonderen biedt. Men denke zich de verdere banden bedekt met diamanten, paarlen, robijnen, smaragden, amethisten, granaten in allerlei vorm en op allerlei wijze gezet; voeg daarbij geëmailleerd goud, cameeën en dergelijke sieraden, en gij zult u een tameijk getrouwe voorstelling kunnen vormen van de pracht die er schittert aan het vereerde beeld.

Hebben wij daarna een blik geworpen op het zilveren ornament met zijn vier engelen, dat de nis omgeeft, en de twee zilveren borstbeelden, waarvan één meer dan 67 pond weegt, en, verder rondschouwend, de zilveren lampen opgemerkt die achter, om, en voor het altaar en wijders in het geheele heiligdom zijn opgehangen en alle met uitzondering van drie kleine lampen in den *S. Camino*, welke dagteekenen van 1731, in onze eeuw geschonken werden, dan vinden wij gewis overvloedige reden tot dankbaarheid jegens God, die het beroofd heiligdom zijner Moeder in eere en luister heeft hersteld, maar tevens ook wordt in ons levendiger dan ooit de blijde hope gewekt, dat Hij zich gewaardigen zal ook thans, op de machtige voorbede der Allerzaligste Maagd, aan zijn andermaal vernederde en fel bestreden Kerk de vurig gewenschte zegepraal en der wereld een heilvollen vrede te schenken.

Met deze zoete gewaarwordingen in het gemoed, die door het prachtvolle wat

we aanschouwden waren opgewekt en op hare beurt aan dat prachtvolle eene waarde leenen door goud noch edelgesteente uit zich zelf bezeten, en die het doen stralen voor het oog onzes geestes in een glans van hooger orde, treden wij buiten het dierbaar heiligdom om een luister te bewonderen van geheel anderen aard.

X. HET MARMEREN BEKLEEDSEL VAN HET H. HUIS.

Een zeldzaam juweel moet in edel metaal gevat; een hoog te vereeren reliquie behoort in kostbare kas of schrijn te worden bewaard, wier opschriften en zinrijke versieringen een welsprekende hulde brengen aan de voortreffelijkheid van den haar toevertrouwden schat. Bij den eersten oogopslag, op het marmeren bekleedsel der h. woning geworpen, overtuigt men zich terstond dat niets gespaard en alles is beproefd geworden om zooveel doenlijk aan Loreto's onschatbaar kleinood en hoogvereerde reliquie een waardig omhulsel te geven. Zonder twijfel verwacht men van ons, dat wij in een eenigszins nauwkeurige beschouwing zullen treden van dit bij uitstek prachtvol beschermend monument. Volgaarne zullen wij trachten naar vermogen aan deze billijke verwachting te voldoen; doch eerst behoort er met een beknopt woord melding te worden gemaakt van zijne oprichting.

DE OPRICHTING VAN HET MARMEREN MONUMENT.

De roemrijke Julius II, die een bewonderenswaardige veerkracht ontwikkelde, niet minder tijdens den vrede dan gedurende den schier rusteloozen strijd, waartoe de verwikkelingen dier veel bewogen dagen hem noodzaakten, had den grondsteen gelegd van de St. Pieter, den luisterrijksten tempel der wereld; Loreto's basiliek onder Paulus II begonnen was door hem voltooid, bovendien had hij den vermaarden Bramante van Urbino (1444—1514) het apostolisch paleis, dat geheel het plein voor de basiliek moest omsluiten, laten ontwerpen en reeds was een aanzienlijk gedeelte van het weidsche plan ten uitvoer gelegd; thans dacht hij er ijverig aan het H. Huis op waardige wijze met een marmeren monument te omgeven. Wederom droeg hij den gevierden Bramante den vereerenden last op eene teekening te vervaardigen van

het op te richten prachtgebouw. Gelijk immer, zoo waren ook nu bij den grooten Paus de daad en de wil één. Doch terwijl hij bezig was met een kostbaren voorraad marmer tot dit doel te verzamelen werd hij door den dood verrast († 1513). Leo X, zijn opvolger op den pauselijken stoel en de erfgenaam tevens van zijne liefde voor Loreto's heiligdom, gelastte nu den beroemden Florentijn Andrea Contucci di Monte Sansovino († 1529) niets te sparen aan het door Bramante ontworpen monument en het dermate met passende en keurig uitgevoerde tafereelen en beelden te versieren, dat het, al moest het, in overeenstemming met het doel waartoe het bestemd was, beperkt van omvang wezen, nochtans in kostbaarheid en kunstwaarde alle gewrochten dier eeuw overtreffen zou. Sansovino zette zich aan den arbeid en bood weldra het plan aan eener plastische versiering van het monument, dat niets te wenschen overliet; maar thans bleek het tevens dat de marmervoorraad door Julius II verzameld op lange na niet toereikend was. Het door Sansovino verordend beeldwerk eischte ontzettende marmerblokken, die zoo onberispelijk blank behoorden te wezen als eenigszins mogelijk was. De milde Paus ontzag kosten noch moeite en liet het noodige materiaal uit Italië's beste groeven, namelijk uit die van Carrara in Toscane, naar de haven van Ancona en vervolgens naar Loreto voeren, alwaar het door de meest gevierde beeldhouwers en de beste werklieden dier dagen onder de leiding van Sansovino in behandeling werd genomen. IJverig werd er gewerkt en de Paus liet niets onbeproefd om door belooning en beloften tot spoediger voortgang te prikkelen; zelfs schreef hij eigenhandige brieven aan Sansovino, want vurig wenschte hij het kunstgewrocht vóór zijn dood voltooid te zien.

Doch ook Leo X zag zijn wensch niet vervuld († 1521). Onze landgenoot Adrianus VI vond gedurende zijne kortstondige regeering nauwelijks den tijd om door de bekrachtiging der gunsten, welke zijne voorzaten op den pauselijken stoel aan Loreto hadden verleend, blijk te geven van zijne liefde jegens het H. Huis († 1523).

Clemens VII greep terstond na zijne verheffing met geestdriftvollen ijver de onvoltooid gebleven taak aan. Reeds veel was er geschied, maar zeer veel bleef er nog te doen over. Hij zond dus den uitstekenden Francesco Giamberti da San Gallo, Raffaele Baccio Bandinelli, Nicolo Tribulo en tal van andere vermaarde kunstenaars naar Loreto en weldra was schier al het voor den bouw en de versiering noodige marmer gebeiteld en gepolijst. De wakkere Raniero Nerucci di Pietrasanta werd nu met de leiding der

werkzaamheden belast, die het monument met de vereischte voorzichtigheid, doch tevens ook met den meesten spoed tot de gewenschte voltooiing moest brengen. Maar ook Clemens VII zag de voltooiing niet († 1534).

Eerst onder zijn opvolger Paulus III († 1549) werd het steenen gewelf op de muren van het marmeren monument gelegd en kon ten jare 1538 het prachtig omkleedsel worden onthuld en den pelgrims wederom vrije toegang worden verleend tot het daarin besloten heiligdom. Nog ontbraken er wel is waar vier en twintig standbeelden en de vier bronzen deuren, doch na een paar tientallen van jaren zouden ook deze sieraden, dank zij der edelmoedige mildheid van Gregorius XIII († 1585) en den volhardenden ijver der kunstenaars, de ledig gebleven nissen en ruimten vullen en aan het monument de laatste voltooiing schenken.

Na jaren lang zwoegen was er dan eindelijk een kunstgewrocht tot stand gekomen, dat door de maagdelijke blankheid van zijn onberispelijk wit carrarisch marmer en door den edelen rijkdom zijner welgekozen en keurig gebeitelde beelden, tafereelen en ornamenten de Maagdelijke Moeder, te wier eere, en de dierbare schatten, tot wier bewaring het werd opgericht, niet onwaardig scheen.

Trachten wij ons nu eenigermate rekenschap te geven van het vele dat zich hier te bewonderen aanbiedt, en vooral de idee op te sporen, die den ontwerper der ornamentatie van het monument bij de keuze en de plaatsing der beelden en tafereelen heeft geleid; hoeveel onze poging te wenschen moge overlaten, toch zal het ons, indien wij ons niet bedriegen, welhaast overtuigend blijken, dat dit kunstgewrocht is als een gebeiteld lofdicht tot verheerlijking der H. Maagd en des grondgeheims van ons geloof. Het geheim der Menschwording doordringt en bezielt alle de deelen en verbindt ze onderling tot een wel doordacht geheel; terwijl elk deel wederom op zich zelf beschouwd zijn eigen beteekenis heeft, waarmede beurtelings wordt heengewezen naar de voorbereiding, de voltrekking, de gevolgen en vruchten des grondeloos diepen geheims.

Waar zullen wij echter ons punt van uitgang kiezen? — Als men de basiliek binnentredend tot het H. Huis nadert, dan bereikt men het eerst de westzijde van het monument met het altaar der Annunciatie. Er kon voorzeker geen betere voorstelling aan deze zijde des monuments prijken; elke andere ware hier misplaatst geweest, want den pelgrim moet terstond het groot geheim, waardoor het H. Huis inzonderheid werd verheerlijkt, worden

herinnerd. Op hoe voortreffelijke wijze dat hier geschied zij, zullen wij later zien. Doch dit geheim, waarin gelijktijdig geheel de glorie van Maria en geheel de hoop der wereld liggen opgesloten, werd voorafgegaan en gevolgd van gebeurtenissen die Maria tot het goddelijk moederschap hebben voorbereid en haar daarna tot de hoogste heerlijkheid hebben geleid. Wij moeten dus elders een begin zoeken, willen wij de volgorde achterhalen waarin Sansovino, de ontwerper van geheel het ornament, zich de afzonderlijke deelen daarvan heeft gedacht. (1)

Wij vinden dit begin aan de achterzijde, dus aan de oostzijde van het monument. Gaan we dus van hier uit, om er weder te keeren en daarna oordeele men zelf of wij het juiste getroffen hebben.

DE OOSTERGEVEL.

Aan deze zijde van het monument lezen wij het volgend opschrift, dat volgens den uitdrukkelijken last van Clemens VIII op het basement werd gebeiteld. Het luidt:

«Christen pelgrim, die uit godsvrucht herwaarts kwaamt, gij ziet hier het H. Huis van Loreto, eerbiedwaardig in de oogen des heelals door goddelijke geheimen en de faam zijner wonderen. Hier werd Maria, de allerheiligste Moeder Gods geboren; hier werd zij door den engel begroet; hier is het Eeuwig Woord Gods vleesch geworden. Dit Huis hebben de engelen uit Palestina heengevoerd naar de stad Tersatto in Dalmatië ten jare onzes heils 1291, onder de regeering van Paus Nicolaus IV; drie jaren later in den aanvang der regeering van Paus Bonifacius VIII werd het overgebracht nabij de stad Recanati in Picenum, en vervolgens wederom door de engelen in een bosch van dezen heuvel neergezet, alwaar het binnen één jaar tijds driemalen van plaats veranderend zich ten laatste hier vestigde. Door de nieuwheid dezer wondervolle gebeurtenissen, die terstond de verbazing wekten der naburige volken en vervolgens door de groote menigte van mirakelen, die zijne faam alom verspreidden, verwierf zich dit allerheiligst Huis, welks muren, ofschoon zij alle grondslagen missen, nochtans zoovele eeuwen lang steeds hecht en ongeschonden zijn blijven voortbestaan, hooge vereering bij alle natiën.

(1) Bramante ontwierp het architectonische van het monument; de ordonnantie of keuze en regeling van tafereelen en beelden geschiedde door Sansovino.

DE OOSTERGEVEL VAN HET MONUMENT TE LORETO.

«Paus Clemens VII liet dit H. Huis aan alle zijden met een ornament van marmer omgeven ten jare O. H. 1525. Paus Clemens VIII heeft gewild dat eene korte vermelding van zijne wondervolle verplaatsing op dezen steen zou worden geschreven ten jare 1595.

«Antonius Maria Gallo, kardinaal-priester der H. R. Kerk, bisschop van Osimo en beschermer van het H. Huis, heeft zorg gedragen voor de tenuitvoerlegging van den pauselijken last.

«Vereer gij, o pelgrim, hier met teedere godsvrucht de Koningin der Engelen en de Moeder der genade, opdat gij door hare verdiensten en door hare voorspraak bij haren allerliefsten Zoon, den oorsprong des levens, verkrijgen moogt vergiffenis van uwe zonden, lichamelijk welzijn en nimmer eindigende zaligheid."

Bij deze beknopte historische herinnering en dit opwekkend woord tot den pelgrim gericht, behoort het breed ontwikkeld *tafereel der viervoudige verplaatsing van het H. Huis*, door Vasari aan den Florentijn Nicolo Tribulo toegeschreven. — Een treffende voorstelling van *den zaligen dood der H. Maagd* vult de ruimte daarboven. De H. Maagd ligt op het sterfbed uitgestrekt; de Apostelen dragen in een ander gedeelte van het tafereel Maria's stoffelijk overschot grafwaarts, en de engelen dalen neder om het h. tabernakel, waarin het eeuwig Woord, de God met ons heeft gerust, om den tempel des H. Geestes bij uitnemendheid ten hemel te voeren, terwijl de Joden, de gezworen vijanden van Jesus en Maria, het sluw beraamd plan om het lichaam der Zalige te rooven ten uitvoer trachten te leggen. Door een onbekenden meester begonnen, werd dit tafereel voltooid door den Bolognees Domenico d'Aimo, ook Verignano geheeten.

In de nissen naast deze tafereelen prijken de volgende beelden.

Ter eene zijde vertoont zich Israëls groote profeet en wetgever Mozes, die de komst des Heeren heeft aangekondigd met de voorspelling: «Een profeet zal de Heer uw God u verwekken uit uw volk en uit uwe broeders als mij. Hem zult gij hooren." (1) Boven Mozes rijst het beeld der *sibylle van Samos*, aan welke het woord wordt toegeschreven: «Der menschen handen zullen den goddelijken Koning raken, dien de ongerepte Maagd zal koesteren in haar schoot." (2)

(1) Prophetam de gente tua et de fratribus tuis sicut me, suscitabit tibi Dominus Deus tuus: ipsum audies. Deuteron. XVIII: 15.

(2) Hunc poterunt clarum vivorum tangere Regem, — Humano quem Virgo sinu inviolata fovebit. Deze en de volgende spreuken aan de verschillende sibyllen toegeschreven zijn ontleend aan de *Sibyll. Oracula* D. S. Opsop. Brettan. Parisiis 1599. — Volgens Varro, die door Cicero en Lactantius geprezen wordt als de meest ervarene in de Grieksche en Romeinsche mythologie, stamt het woord *Sibylla* van Siobule, een anderen vorm van theobule en beteekent goddelijk raadsbe-

Ter andere zijde is Balaam gezeten, die Israël willende vloeken, door hooger macht tot zegen en zaligspreking werd gedwongen: «Rijzen zal er eene sterre uit Jacob", dus sprak hij ondanks zich zelven, «en een schepter zal zich verheffen uit Israël." (1) De *sibylle van Cumae* in Pontus treedt daar boven op met de profetie: «Nederig in alles kiest Hij eene maagd tot moeder." (2)

Hoe zinrijk en gepast deze versiering der oostelijke façade van het monument zij overwege de lezer wijders zelf. Wij mogen echter alvorens haar te verlaten niet verzuimen met een enkel woord het verband aan te wijzen waarin de geschetste tafereelen tot de volgende staan. Deze façade vormt met hare twee voorstellingen als de eerste en de laatste bladzijde, den geïllustreerden titel en het slot van het marmeren boek, dat de geheimen en de glorie vermeldt der Lauretaansche Maagd en harer nederige woning. *Het opschrift* met *het tafereel der viervoudige verplaatsing van het H. Huis*, ziedaar den titel; *Maria's zalige dood*, ziedaar het slot des heerlijken boeks!

Aan het eerste tafereel nu sluiten zich onmiddellijk de voorstellingen vast, die we thans in de groote vakken der noordelijke façade gaan bewonderen.

DE NOORDERGEVEL.

Het eerste tafereel boven de deur, die niet tot het H. Huis zelf toegang verleent, maar tot een trap waarlangs men het dak bereikt en de balustrade, welke geheel het monument omgeeft, stelt *de geboorte der H. Maagd* voor;

sluit; dus de syblen waren naar deze etymologie verkondigsters der raadsbesluiten Gods. Varro noemt er tien; zij zijn: de *Persische*; de *Libysche*; de *Delphische*; de *Cumeïsche* van Cuma of Cyme in Ionië; de *Erithreïsche*, de beroemdste van allen; de *Samische*; de *Cumaansche* van Cumae in Campania, deze heette Amalthea en verkocht drie van haar negen boeken aan Tarquinius Superbus tegen den vollen prijs; de *Hellespontische*, in Troas geboren; de *Phrygische*, die te Ancyra profeteerde; de *Tiburtijnsche*, van Tibur of Tivoli aan de Anio. — Hoe moeilijk het zij met eenige waarschijnlijkheid de oorspronkelijke van de ondergeschoven profetieën der sibyllen te onderscheiden, zoo is het evenwel zeker dat Virgilius en andere dichters er eenige brokstukken van hebben bewaard, en dat zij door de kerkvaders werden beschouwd als een middel door de Voorzienigheid gebezigd om de aandacht der Heidenen op de komst des Verlossers te richten. De gewijde kunst heeft dus het onbetwistbaar recht om den Verlosser, dien de profeten voorspelden als den *Messias*, door middel der sibyllen en harer spreuken te kenschetsen als den *Verwachte der volken*. — Vgl. S. Aug. de Civ. Dei lib. XVIII, 23; Lactantius. Divin. Instit, lib. I, 6, l. IV, 18, 19; en Clemens Alex. op tal van plaatsen.

(1) Orietur stella ex Jacob et consurget virga de Israël. Num. XXIV: 17.

(2) In cunctis humilis castam pro Matre puellam-Deliget.

Wij teekenen hier voor den belangstellende de namen aan der kunstenaars die de beelden der profeten en sibyllen hebben gebeiteld: *Mozes* is van Giambattista Della Porta; *Balaäm* en *Daniël* zijn van Fra Aurelio Lombardo; *Isaias* is van Tommaso Della Porta; *Jeremias* is een kunstgewrocht van Sansovino; *Amos*, *Ezechiel*, *Zacharias*, *David*, *Malachias* zijn van Sansovino's uitstekenden leerling Girolamo da Ferrara geheeten. — De sibyllen zijn allen van de beide broeders Della Porta.

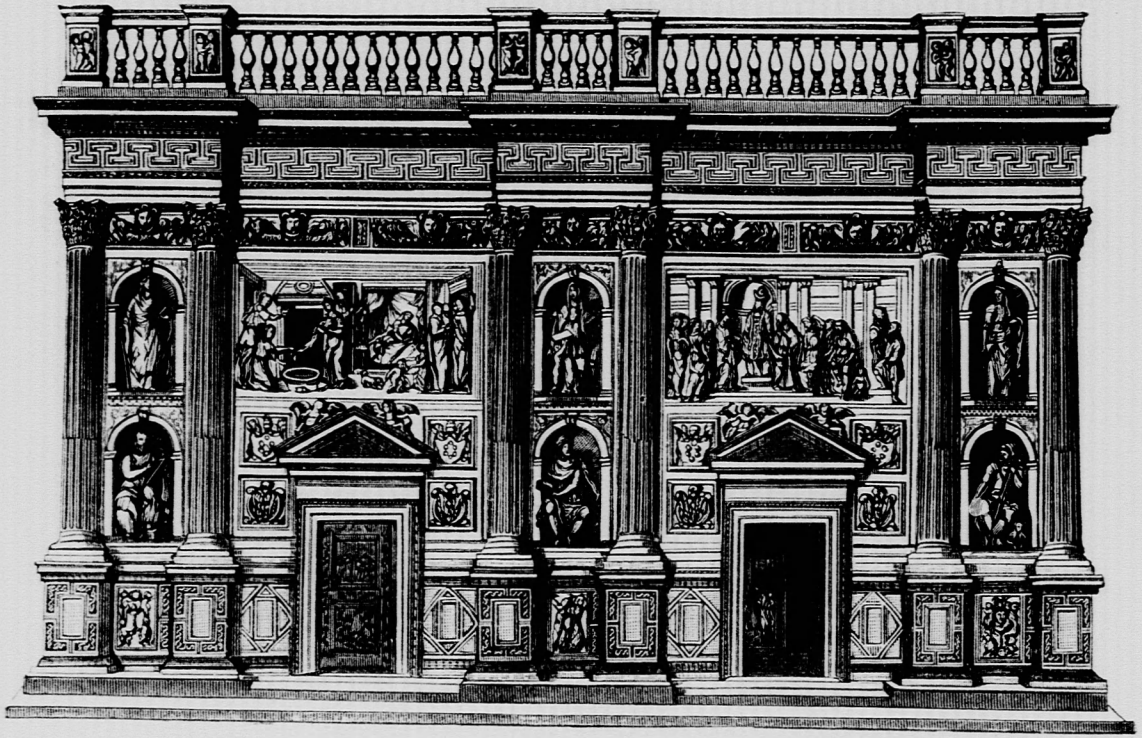

DE NOORDERGEVEL VAN HET MONUMENT TE LORETO.

het werd begonnen door Sansovino en verder afgewerkt door Bandinelli en Rafaele da Monte Lupo. (1)

Tot dit tafereel geleiden ons Isaïas met zijne voorspelling: «Zie eene Maagd zal ontvangen en een Zoon baren en zijn naam zal Emmanuel genoemd worden," (2); en *de Hellespontische sibylle*, aan welke deze profetie wordt toegeschreven: «Ik zag weleer in overweging verdiept eene Maagd met uitstekende eere gekroond, want smetteloos rein was zij gebleven. Haar bestemming en der Godheid waardig schenkt zij der wereld een spruit schitterend van glorie; het edel en waarachtig kroost als Hij is des oppersten Donderaars komt Hij met den staf des vredes de wereld regeeren." (3)

Tusschen dit en het volgend tafereel verschijnt Daniël en profeteert: «Zeventig weken zijn verkort geworden opdat de ongerechtigheid worde gedelgd en de Heilige der Heiligen worde gezalfd." (4) Ook treedt er *de Phrygische sibylle* op, van wier lippen klinkt: «God zelf deed van den hemel dalen in den schoot der Maagd, het kroost door den engel der zalige Moeder verkondigd." (5)

Het *huwelijk der H. Maagd* neemt vervolgens de ruimte in boven den ingang der h. woning. Dit tafereel werd begonnen door Sansovino, voortgezet door Rafaele da Monte Lupo, en voltooid door Nicolo Tribulo. Van dezen laatste is de fraaie groep, ontleend aan de legende der amandelstaven. De priesters, dus verhaalt deze legende, de priesters, met de zorg voor de uithuwelijking der tempelmaagden belast, riepen, toen Maria den vereischten leeftijd bereikt had, allen op, die aanspraken konden doen gelden op hare hand, want daar zij eene erfdochter was, de eenige spruit van Joachim en Anna, zoo moest zij volgens de wet worden uitgehuwelijkt aan een lid harer maagschap. Er verschenen meerderen, de beslissing was moeilijk, men meende dus eene aanwijzing van den hemel te mogen verwachten. Elk dergenen nu die zekere

(1) Naast deze en de overige deuren ontwaart men de wapenschilden met de pauselijke tiara en sleutels, dragende in het veld de zes ballen of kogels van het huis dei Medici, waaruit Leo X en Clemens VII stamden, onder wier regeering het monument voor verreweg het grootste gedeelte werd gezet. De drie pluimen binnen den kring van een vliegenden band met het devies: *Semper* is het emblema van Lorenzo dei Medici, den vader van Paus Leo X.

(2) Ecce Virgo concipiet et pariet filium, et vocabitur nomen eius Emmanuel Isaias VII: 14.

(3) Dum meditor quondam, vidi decorare Puellam Quae sobolem mundo pareret splendore micantem
Eximio, castam quod se servaret, honore; Progenies summi speciosa et vera Tonantis,
Munere digna suo et divino numine visa, Pacificâ mundum qui sub ditione gubernet.

(4) Septuaginta hebdomades abbreviatae sunt, ut deleatur iniquitas et ungatur Sanctus Sanctorum. Dan. IX: 24.

(5) Virginis in corpus voluit demittere Coelo
Ipse Deus Prolem, quam nunciat Angelus almae Matri.

rechten konden doen gelden zou een amandelstaf gedurende een bepaalden nacht aan het heiligdom toevertrouwen; wiens staf den volgenden ochtend bloeiend zou worden bevonden die zou de door God voor Maria bestemde bruidegom zijn. De overige staven nu bleven allen dor, alleen Jozef's staf was met bloemen en knoppen getooid. In zijn smart over de ondervonden teleurstelling breekt een der jongelingen zijn staf voor zijne knie aan stukken.

Dit tafereel wordt begrensd door het beeld van Amos den herder van Thecue met den trouwen wachter zijner kudde aan zijne voeten. God sprak door zijnen mond: «Te dien dage zal ik het tabernakel Davids herstellen." (1) Boven hem voorspelt de *sibylle van Tibur:* «De heilige Maagd vermocht ik aan te wijzen, die binnen Nazareth's gebied Hem zal ontvangen, dien de velden van Bethlehem zullen aanschouwen als den God in 't vleesch verschenen." (2)

Het zou kunnen schijnen als waren de voorstellingen die wij ontmoeten op de prachtige *bronzen deuren* aan deze zijde van het monument niet in overeenstemming met de tafereelen der *geboorte* en des *huwelijks* van de H. Maagd. De eerste bronzen deur toch geeft in hare twee paneelen den doodstrijd des Heeren in den Olijfhof en de geeseling te aanschouwen, en de tweede vertoont jesus' tocht naar den kruisberg en de kruisiging. Wat hebben deze treurige tooneelen gemeens met Maria's geboorte en haar huwelijk?

Het antwoord op deze vraag kan niet moeilijk zijn, indien men let op de innige betrekking die er is tusschen Maria's optreden en de Verlossing. Beiden zijn niet te scheiden. Hare geboorte kondigde der geheele wereld juist daarom overgroote blijdschap aan, dewijl zij de naaste voorbereiding was tot de komst des Verlossers; en alles wat Maria reeds was van den aanvang af en al wat zij ooit wezen zou dat dankte zij zelf aan den in aantocht zijnden Verlosser.

Wie kan er overigens aan twijfelen of hare jeugd, van den schoot der vrome Anna af en gedurende haar verblijf in den tempel tot op het tijdstip waarin God haar zijn geheimen raad zou openbaren, gewijd zij geworden aan de overweging van den Messias, wiens komst zij met alle godvreezenden in Israël, ja meer dan een van dezen als zeer nabij zijnde verbeidde. En als zij dan de vernederingen des Verlossers, door den evangelist der toekomst, door Isaïas aangekondigd, hoorde voorlezen, als zij den Messias voor haren geest zag optreden in de gestalte «van den meest verachte en den

(1) In illa die suscitabo tabernaculum David. Amos IX: 11.

(2) . . . . . Sanctam potui monstrare Puellam,
Concipiet quae Nazaraeis in finibus illum
Quem sub carne Deum Bethlemitica rura videbunt.

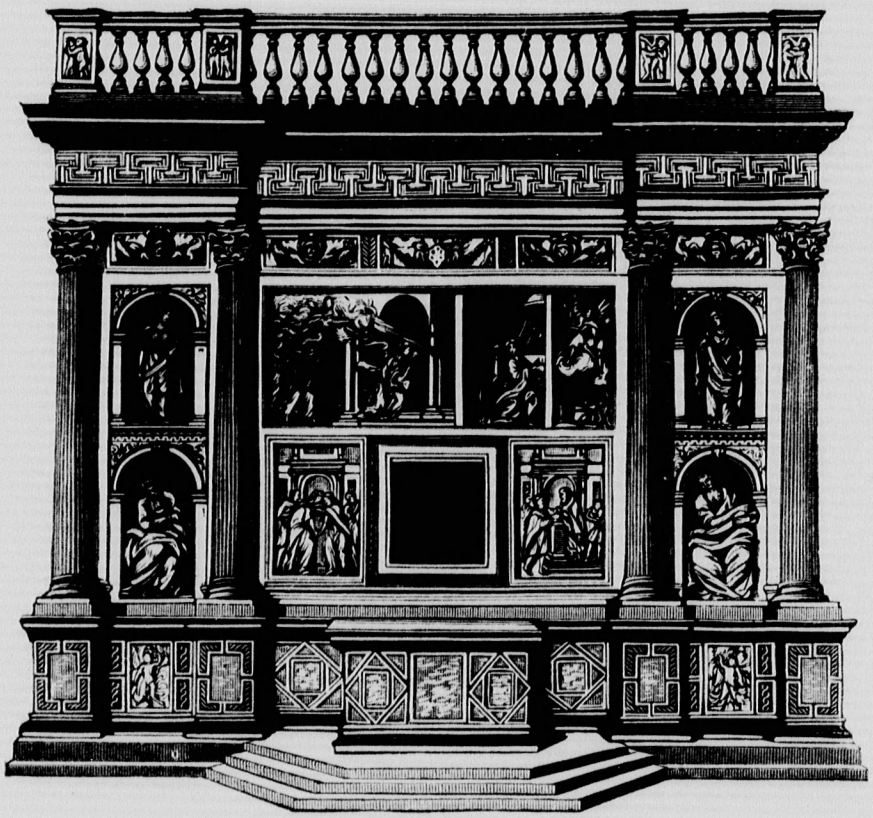

DE WESTERGEVEL VAN HET MONUMENT TE LORETO.

laatste onder de menschen, van den man van smarten, die wist wat lijden was en die een melaatsche schijnen zou, een door God en de menschen vernederde," Is. L III : 3, 4 — en als haar tevens Daniel's ontzettend woord te gemoet klonk : «En na twee en zestig weken zal de CHRISTUS GEDOOD WORDEN", Occidetur Christus ! — Dan. IX : 26, — welke aandoeningen moeten dan hare ziel hebben bewogen, welk een diep medelijden moet dan haar teeder gemoed hebben vervuld met de boven allen gezegende, maar ook boven allen tot het smartvolst lijden bestemde, toekomstige Moeder des lang verbeiden ?

De sluier des huwelijks was bereid, waaronder het goddelijk moederschap veilig schuilen kon ; het tijdstip was er waarop God het raadsel der toekomst voor Maria onthulde, en haar aan haar zelve openbaarde als de uitverkoren Moeder zijns Zoons ; maar wat moet er thans hebben omgegaan in Maria's harte ? Wat moet zij hebben gedacht en gevoeld, toen van hare lippen klonk : «Mij geschiede naar uw woord" ?

Wie peilt de diepten, die zich hier ontsluiten, den afgrond van Maria's dankbaarheid en dien harer algeheele toewijding ? Een God ten zoon te ontvangen, maar dien ten smartelijksten dood bestemd te weten ! Hooger gunst werd door God aan geen stervelinge ooit gegeven, maar ook ontzettender offer werd nimmer door een stervelinge aan God gebracht. Slechts heenwijzing naar het lijden des Verlossers maakt eenige waardeering mogelijk van het heldhaftige dat er gelegen was in Maria's toestemming, die haar dag aan dag met haren goddelijken Zoon zal doen lijden in Gethsemane en doen sterven op Golgotha.

Aldus voorbereid treden wij aan de voorzijde van het monument.

DE WESTERGEVEL.

Het was noodig dat er zich buiten het H. Huis aan het marmeren bekleedsel ergens een altaar bevond, opdat de pelgrims, indien hun getal te groot mocht wezen om allen binnen de h. woning te worden toegelaten, met stichting en godsvrucht de H. Mis zouden kunnen bijwonen. De meest geschikte plaats voor dit altaar was vanzelf de façade of gevel, die aan het middenschip der basiliek beantwoordt. Het werd daar met zulk een bewonderenswaardig kunstbeleid geplaatst, dat men voor deze façade staande zou mogen twijfelen of het altaar daar enkel verschijnt als een gewenschte afwisseling der ornamentatie, dan wel of die façade werd opgericht tot gepasten achtergrond voor het altaar ; in één woord, of het altaar er is om de façade of de façade om het altaar. Harmonischer geheel zoekt men elders tevergeefs.

Boven het edel eenvoudig altaar is het met verguld brons getralied venster van het H. Huis zichtbaar, het zoogenaamd venster des engels. Onmiddellijk daarboven wordt geheel de ruimte tusschen de zuilen ingenomen door het tafereel der *Annunciatie*, Sansovino's meest vermaard kunstgewrocht. Wij treden echter thans dienaangaande niet in bijzonderheden, want wij zouden ons aan het gevaar blootstellen van de aaneenschakeling der verschillende voorstellingen te veel uit het oog te verliezen. Later na de volbrachte beschouwing van alle zijden des monuments zal zich daartoe een geschikte gelegenheid aanbieden.

Ter zijde van het venster onder Sansovino's juweel beitelde Francisco Sangallo de *Visitatie*, het bezoek van Maria aan Elisabeth en *Joseph's en Maria's aangifte* hunner namen te Bethlehem. Verwonderlijk treffend is wederom deze keuze. Maria door de boodschap des engels tot Moeder Gods en Koningin van hemel en aarde verheven, blijft immer de nederigste der maagden; zij dient hare nicht Elisabeth, en zij gehoorzaamt den Romeinschen keizer. Maar beide vernederingen zijn haar wederom tot glorie in haren goddelijken Zoon. De heraut des Messias, Joannes de Dooper, wiens gezag door geheel Israël werd erkend, en de volkstelling des Romeinschen landvoogds Quirinus staven beiden, ofschoon op verschillende wijze, met onwraakbaar gezag de historische verschijning van den God met ons.

Ter linkerzijde der tafereelen is de profeet Ezechiel gezeten. Zijne profetie luidt: «Ik zal één herder verwekken over mijne schapen, die hen weiden zal." (1) Daarboven staat de *sibylle van Delphi*, zij zong: «In maagdelijken schoot ontvangen, zal Hij zonder vader op aarde verschijnen." (2)

Ter rechterzijde verdiept Jeremias zich in de overweging der profetie: «iets ongehoords schiep de Heer op aarde, eene jonkvrouwe bezit een zoon." (3) De *Libysche sibylle* jubelt de toekomst onthullend: «Zie, de dag is niet verre, dat de Vorst der eeuwigheid, de aarde verblijdend met zijn stralen, de zonde zal wegnemen der menschen. Gerechtigheid zal Hij doen aan allen. In den schoot van de Wereldkoninginne zal de Koning, de Heilige die leeft in de eeuwen, zijne rustplaats kiezen." (4)

(1) Suscitabo super eas Pastorem unum, qui pascat eas. Ezech. XXXIV: 23.

(2) . . . . . Virginea conceptus ab alvo
Prodibit sine contactu maris.

(3) Novum creavit Dominus super terram; foemina circumdabit virum. Jerem XXXI: 22.

(4) Ecce dies veniet, quo aeternus tempore Princeps,
Irradians sata laeta, viris sua crimina tollet.
Aequus erit cunctis, gremio Rex membra reclinat
Reginae mundi, sanctus per saecula vivus.

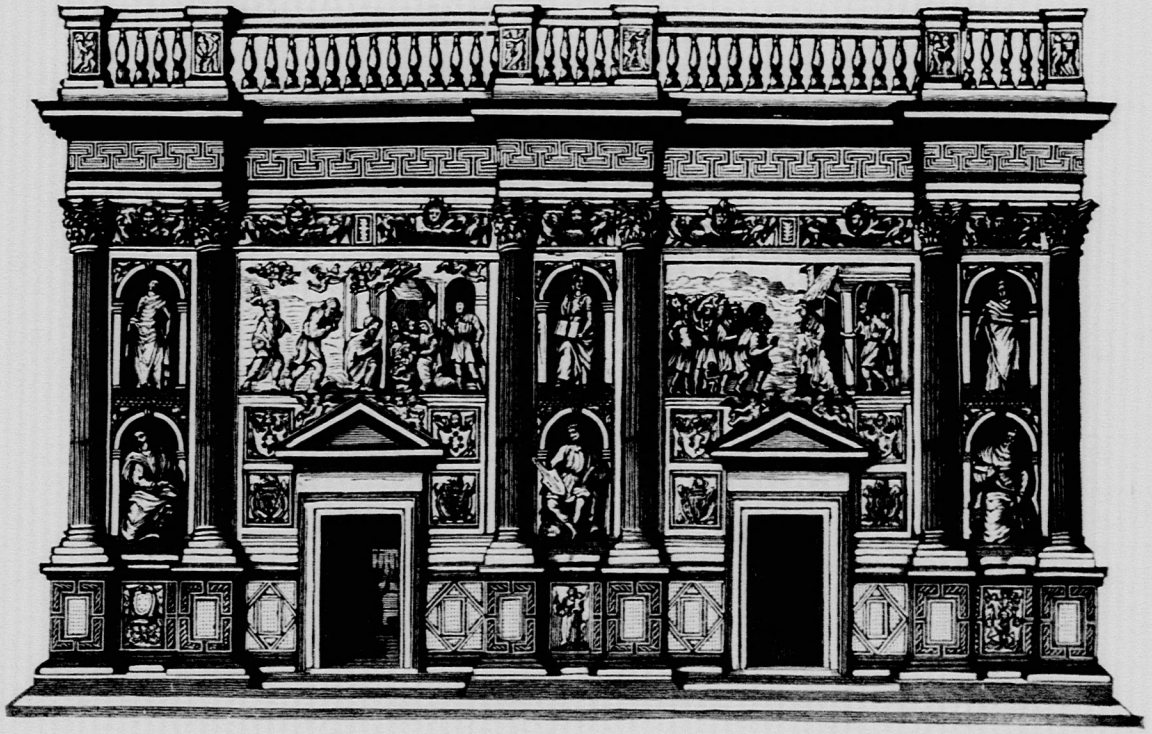

DE ZUIDERGEVEL VAN HET MONUMENT TE LORETO.

DE ZUIDERGEVEL.

De profeet MALACHIAS wijst ons met zijne voorspelling: «Rijzen zal de zon der gerechtigheid," (1) en de *Persische sibylle* met het haar toegeschreven woord: «Door eene maagdelijke moeder ontvangen, zal de groote God uit eene reine Maagd geboren worden," (2) heen naar de verblijdende gebeurtenis ons in het tafereel geschetst, dat daar prijkt boven de zuidelijke deur des heiligdoms. Het stelt *de aanbidding der Herders* voor.

De koninklijke profeet DAVID, op den troon gezeten, de harp in zijn rechterhand houdend en met Goliath's hoofd aan zijne voeten, herhaalt de belofte hem door God gedaan: «Van de vrucht uws lichaams zal ik doen zetelen op uwen troon" (3); terwijl de *sibylle van Cumae in Italië* ter lezing biedt: «Dan zal God den Koning nederzenden van den hoogen Olympus, en de heilige Maagd zal den koning laven der eeuwige heerscharen". (4) Beiden verheerlijken in dezer voege de wereldverblijdende gebeurtenis van Christus' geboorte, want zij verbinden het voorgaand tafereel, de aanbidding der Herders met het volgende, dat boven de deur van den Sacro Camino prijkt en *de aanbidding der Koningen* te aanschouwen geeft.

De profeet ZACHARIAS besluit deze façade met de voorspelling, of liever met de aanwijzing: «Zie, ik zal mijnen dienaar zenden, den Opgang. . . . Ziehier den man: De Opgang is zijn naam!" (5) En de *Erithreïsche sibylle* juicht met Zacharias instemmend, de toekomst als tegenwoordig aanschouwend: «Ik zie Hem, Gods Zoon, die zich neerliet uit den hooge! . . . De edele maagd van Hebreeuwsch geslacht zal Hem schenken. De spruit zal hij wezen eener Moeder-Maagd!" (6)

De *bronzen deur* van den zuidelijken ingang der h. woning draagt in haar prachtvolle paneelen de voorstellingen van *het geheim der Menschwording*

(1) Orietur sol iustitiae. Malach. IV: 2.

(2) Virgine matre satus . . . . .
Ille Deus casta nascetur virgine magnus.

(3) De fructu ventris tui ponam super sedem tuam. Ps. CXXXI: 11.

(4) Tunc Deus e magno Regem demittet Olympo.
Militiae aeternae Regem sacra Virgo cibabit — Lacte suo.

(5) Ecce ego adducam servum meum Orientem. — Ecce Vir: Oriens nomen eius. Zach. III 8; VI: 12.

(6) Cerno Dei Natum qui se demisit ab alto . . .
Hebraea quem Virgo feret de stirpe decora. . .
Virgine matre satus.

des eeuwigen Woords en der *geboorte des Zaligmakers*; de bronzen deur van den S. Camino stelt in haar twee tafereelen voor *de aanbidding der Wijzen* en *het goddelijk Kind Jesus te midden der leeraren in den tempel.* Het herhaald optreden der Wijzen vindt hierin zijne verklaring dat in de gebeitelde tafereelen de herders tegenover de koningen werden gesteld, terwijl hier de wijzen uit het Heidensch Oosten optreden tegenover de wijzen Israëls.

Indien men alles, wat aan den zuidergevel des monuments, zoo op den marmeren wand als op de metalen deuren werd voorgesteld, samenvat, dan mag de bedoeling des ontwerpers aldus worden vertolkt: De in het vleesch verschenen, door de profeten voorspelde en door de Heidenen verachte Emmanuël, de goddelijke Zoon der Maagd, moet gehuldigd en aangebeden door allen; niet slechts door geringen en aanzienlijken, armen en rijken, onderdanen en vorsten, in één woord door alle standen en rangen van elke maatschappij, maar ook door allen, die zich in het bezit verheugen van eenige wijsheid of zich daarop beroemen, zij moge van bovennatuurlijken of bloot natuurlijken oorsprong wezen en uit Israel of daarbuiten herstammen.

En hiermede zijn wij tot ons uitgangspunt teruggekeerd en hebben wij wederom de oostelijke façade of den oostergevel bereikt. Op waardige wijze sluit hier het reeds door ons opgemerkt tafereel van *Maria's heiligen dood* de prachtige reeks van kunstvolle voorstellingen, die, gelijk de aard van het H. Huis welks beschermend omhulsel zij versieren eischt, aan het tijdperk van Maria's leven, dat Jesus' openbaar leven voorafging, behoorden ontleend te worden. Maria sluimert er, van apostelen en godvreezenden omringd, haren zachten doodslaap in, en de engelen dalen neder boven haar sterfbed en snellen toe om de Woontente des eeuwigen Woords te vergezellen op haren glorievollen tocht naar den tempel des hemels. Inderdaad, wel een waardig besluit van al het heerlijke wat wij zagen! Maar ook tevens eene stille en dringende vermaning tot nederig geloof, in de wondervolle verplaatsing van Nazareth's heilig Huis! Wat toch kon Hem, die Maria heeft toegerust met de keur en den overvloed zijner genaden, die haar heeft voorbereid en verheven tot de waardigheid van het goddelijk moederschap en hare zalige ziel, vereenigd met haar verheerlijkt lichaam, ten tweeden troon zijns Rijks heeft geleid, wat kon Hem, die op waarachtig goddelijke wijze steeds heeft geijverd voor hare eere, beletten om ten bekwamen tijde haar en zijn stoffelijk Huis aan de handen der ongeloovigen te ontvoeren en het den christenen van het Westen te schenken tot belooning huns geloofs, tot

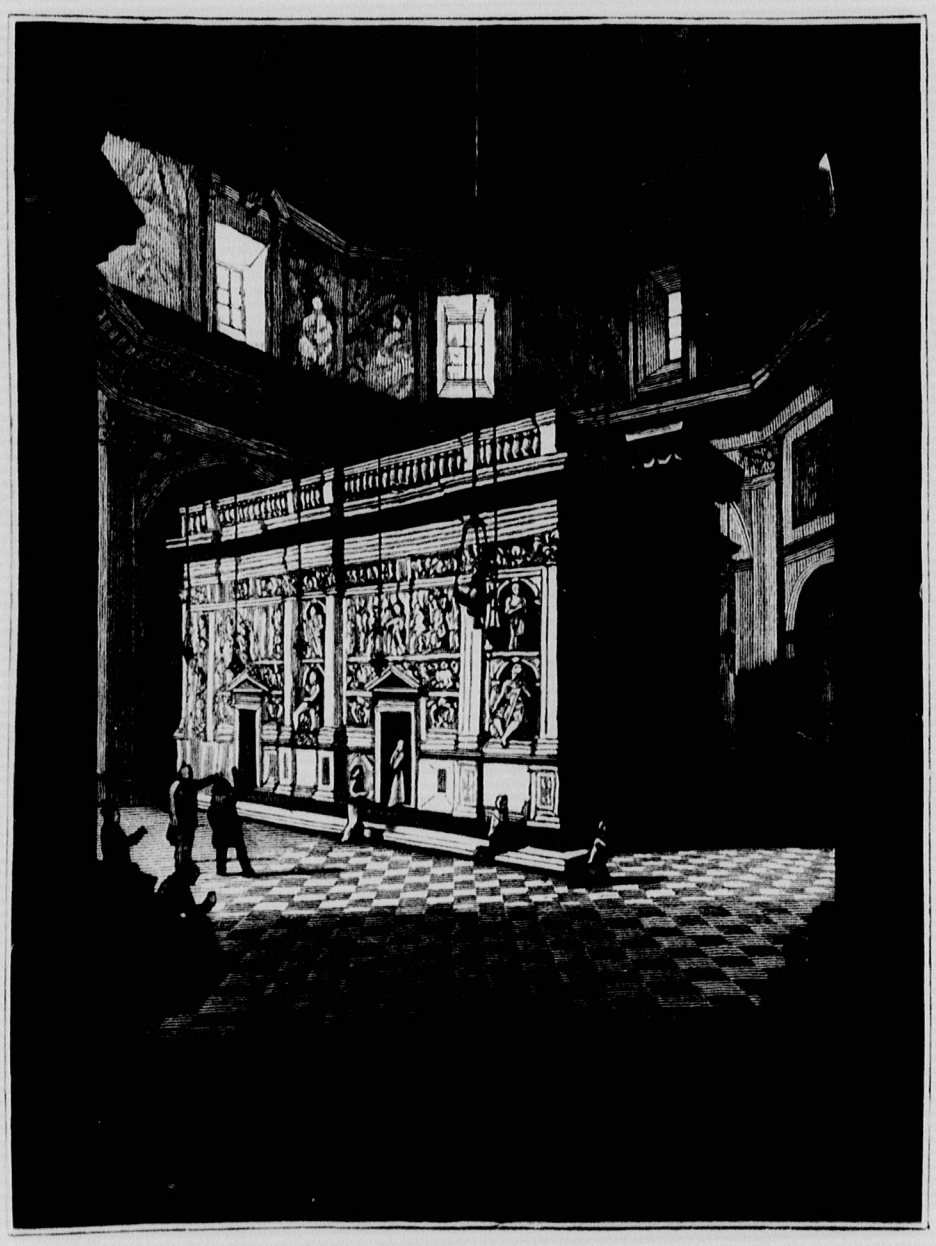

HET MONUMENT EN DE KOEPEL IN DE BASILIEK VAN LORETO.

opwekking hunner godsvrucht en tot onderpand van zegening? Immers, «bij God is geen woord onmogelijk en de Almachtige doet alles wat Hem behaagt". *Quia non erit impossibile apud Deum omne Verbum. Omnia quaecumque voluit fecit.* Luc. I: 37 — Ps. CXIII: 3.

HET MONUMENT UIT HET MIDDELSCHIP GEZIEN.

Kiezen we nu, na de rijk gebeitelde wanden in hunne bijzonderheden te hebben beschouwd, een gunstig gezichtspunt, om den indruk van geheel het monument, gelijk het daar staat in het hart der basiliek onder den trotschen koepel, ten volle te kunnen genieten. Dat gezichtspunt behoeft niet lang gezocht te worden: het ligt in het middelschip der kerk. Wij plaatsen ons dus tegenover den westergevel des monuments en vinden nu tevens gelegenheid om, gelijk wij voornemens waren, eenige meerdere oplettendheid dan straks geschieden kon aan Sansovino's meesterstuk te schenken. (1)

Boven het eenvoudig doch kostbaar altaar, dat daar voor ons staat en zich met zijn trappen op de meest natuurlijke wijze uit het basement der westelijke façade ontwikkeld heeft als ware het daaruit gegroeid, vertoont zich het welbekende venster des engels. Hier boven nu spreidt zich het vermaarde tafereel uit der *Annunciatie*. Geven wij den gevierden Vasari, een kunstrechter van onbetwist gezag, het woord en vernemen wij hoe hij ons de voortreffelijkheden van dat meesterstuk schetst.

„In dat gedeelte der façade, dus schrijft hij, waar de meeste ruimte beschikbaar was, daar heeft Andrea Sansovino den engel Gabriël, die den groet brengt aan de H. Maagd, met zooveel bovenaardsche bevalligheid gebeiteld dat men zich niets schooners kan voorstellen. De H. Maagd luistert met gespannen aandacht naar den groet; de engel buigt zijn knie en zoo hemelsch is zijn gestalte dat men twijfelt of hij van marmer zij, het is als hoorde men het *Ave* van zijne lippen komen. Gabriël is vergezeld van twee engelen in vol relief, zoodat zij geheel van den achtergrond zijn losgemaakt; de eene gaat achter hem, en de andere schijnt te vliegen. Tegenover den aartsengel vertoonen zich een weinig hooger tegen den wand van een gebouw twee andere engelen; deze zijn in dier voege met den beitel aan alle zijden bewerkt, dat het is als zweefden zij op eene in de vrije lucht drijvende wolk. Achter den aartsengel verschijnt in de hoogte de Eeuwige Vader, gedragen door een groep van engelen in kindergestalten, die nauwelijks het marmer raken. God de Vader zendt, langs een van hem uitgaanden marmeren straal, den H. Geest;

(1) Tot ons leedwezen konden wij geen photographie van het monument in rechte lijn, uit het middenschip der basiliek gezien, machtig worden. De photographie of liever de gephotographeerde teekening welke het monument en den koepel voorstelt, gelijk zij zich vertoonen als men in het noorder zijschip staat, biedt dit voordeel dat zij twee zijden van het monument doet zien, doch daarmede gaat dan ook het nadeel gepaard dat de vele gebroken lijnen den kalmen ernst en de majesteit van het geheel niet genoeg doen uitkomen. — Van de vier zijden des monuments is alleen de westerzijde en dus mede het tafereel der Annunciatie gephotographeerd geworden.

de straal is evenals de duive die hij draagt volkomen van den grond des tafereels gescheiden en met bedoochelende natuurlijkheid streven beiden naar Maria heen. Hoe fraai en fijn bewerkt de met bloemen gevulde vaas zij, door Andrea's vaardige hand hier geplaatst, van wat kieschen smaak en keurige kunst de wieken en het hoofdhaar der engelen, de gelaatstrekken en de draperie der verschillende figuren, in één woord alle bijzonderheden van dit doorwrocht tafereel getuigen, is met geen beschrijving weer te geven. Dit goddelijk werk kan niet genoeg geprezen. In waarheid! Het was niet mogelijk voor deze allerheiligste plaats, eenmaal het huis en de woning der Moeder van Gods Zoon, ergens ter wereld edeler, rijker en schooner tooi te zoeken dan daaraan door Bramantes architectuur en door Sansovino's sculpture werd geschonken. Wat toch kunnen de kostbaarste edelgesteenten en de zeldzaamste Oostersche parelen beteekenen in vergelijking met de hooge voortreffelijkheden die hier schitteren?" (1)

Middelerwijl ons oog met welgevallen rust op de edele lijnen van het blanke marmer en eigen aanschouwing ons overtuigt dat Vasari's lof aan het geschetst tafereel geschonken niets overdrevens heeft, treden ons onwillekeurig eenige dichtregelen van Dante voor den geest, die als de voorspelling schijnen van hetgene de Florentijnsche kunst eenmaal met hamer en beitel in het Toskaansche marmer wrochten zou en hoe ze een ideaal, door Italië's grootsten dichter in zijn *Purgatorio* gezien, op de treffendste wijze te Loreto zou verwezenlijken. Dante nu bevond zich in het vagevuur en zag daar een bergwand van marmer met beeldwerk versierd. Wat hij in zijn dichterlijke verbeelding aanschouwde, beschrijft hij aldus:

«Een muur ontwaarden wij van 't blankste marmer, met beeldhouwwerk dat Polycletus' kunst, zelfs de natuur beschaamde. De engel daalde er met het raadsbesluit des eeuwenlang betreurden vredes, waardoor de vloek werd opgeheven en weer des hemels deur geopend. Hij trad daar voor ons op met zooveel waarheid, zoo edel ongedwongen was zijn houding, dat hij niet scheen een zwijgend beeld te zijn; neen, gezworen zoudt gij hebben dat hij zijn *Ave!* sprak. Hier toch, in 't marmer uitgehouwen, verscheen ook zij, die met den sleutel van haar woord den schat ontsloot der Hoogste Liefde. Gelijk in 't was het zegelbeeld zich toont, zoo stond op haar gelaat het heilvol woord te lezen: *Ziehier des Heeren dienares*, Ecce ancilla Domini!" (2)

(1) Giorgio Vasari, *Le vite dei più eccellenti pittori, scultori ed architetti.* Vita di Andrea Sansovino.

(2) Lassù non eran mossi i piè nostri anco,
Quand'io conobbi quella ripa interno,
Che dritto di salita aveva manco,
Esser di marmo candido, ed adorno
D'intagli tai, che non pur Policleto,
Ma la natura li avrebbe scorno.
L'angel, che venne in terra col decreto
Della molt'anni lagrimata pace,
Ch'aperse il ciel dal suo lungo divieto
Dinanzi a noi pareva si verace
Quivi intagliato in un atto soave,
Che non sembiava immagine che tace.
Giurato si saria ch'ei dicesse *Ave;*
Però ch'ivi era immaginata quella,
Ch'ad aprir l'alto amor volse la chiave.
Ed avea in atto impressa essa favella:
Ecce Ancilla Dei, si propriamente
Come figura in cera si suggella.

Purgatorio, Canto X 28—45.

Treden wij nu eenige schreden terug om beter het geheel te kunnen overzien. Het H. Huis, dat daar wegschuilt binnen het edel monument is, gij gevoelt het terstond, het middelpunt der prachtige zuilenhal, die daar in het hart der basiliek zich verheft en met haar vier trotsche hoofdbogen en de vier versierde wanden, door een gelijk getal kleinere bogen gedragen, de kroonlijst torst, waarop de acht muren van den koepel rijzen om in een prachtig verlicht gewelf te eindigen, dat met eene lantaarn wordt gekroond.

De smaakvolle en zinrijke versieringen, die hier allerwege aan wand en koepel prijken, werken allen samen tot verhooging van den luister des monuments, dat, dank zij het overvloedig aan alle zijden door de hooge en ruime ramen neerstroomend licht, steeds met zijn blanke tinten al het overige blijft beheerschen.

Wij zullen de versieringen niet in de bijzonderheden nagaan, slechts ter loops wijzen wij eenige daarvan aan. Alle bogen, zoo grootere als kleinere die den koepel schragen, zijn met fresco-schilderingen getooid; in de ruime vakken boven de vier lagere bogen werden engelen geschilderd. Op de acht zijden des koepels boven de eerste kroonlijst prijken naast de vensterramen figuren die verschillende deugden voorstellen. Boven de tweede kroonlijst, die het gewelf des koepels ondersteunt, staan de acht kerkleeraren op gouden grond, aan wier voeten zestien engelen zweven, die de wapenschilden houden van Pausen en kardinalen, beschermers en weldoeners der basiliek. Hooger in het gewelf zijn twee koren van engelen in twee kringen boven elkander geplaatst, die met speeltuig en zang God en Maria verheerlijkend ten laatste in het diepe luchtruim het starend oog ontgaan.

De samenwerking der tallooze deelen van dit harmonisch geheel wordt nergens gestoord; altijd ontglipt u onwillekeurig een woord van lof als gij dit omvangrijk kunstgewrocht ontleedt en wederom samenvat. De rijke verscheidenheid en de afwisselende speling van lijnen en tinten leiden nimmer de aandacht af van de hoofdzaak, maar voeren ze immer tot haar terug en doen u telkens met toenemend welgevallen het wel doordachte, het juist berekende, het redelijke dat er heerscht in het geheel en al zijne deelen waardeeren en genieten. Zoo ergens dan heeft hier de kunst haar dienende roeping vervuld. Om het H. Huis is het monument; om het prachtig monument is de zuilenhal met haar koepel; om de zuilenhal, die het H. Huis omgeeft en die het overwelft met den machtigen koepel welken zij draagt, zijn al de versieringen en is geheel de basiliek.

De eenheid, die gij hier ontwaart en die gelijktijdig uwen geest voldoet en uw oog verkwikt, wekt des te meer uwe bewondering, indien ge bedenkt dat noch de koepel met zijn zuilen en bogen, noch de kerk van den aanvang zóó werden opgetrokken als zij thans zijn. Ten jare 1526 toch, onder de regeering van Clemens VII, dreigde de koepel neer te storten en het H. Huis onder zijne puinen te begraven. Hetzij nu aanvankelijk de grondslagen niet diep genoeg waren gelegd of dat er allengs scheuren waren ontstaan in de lagen van den berg, het leed geen twijfel of men had het ergste te vreezen. Gelukkig werd er een kunstenaar gevonden die in zijn vindingrijk brein en in zijn ongewone wilskracht, middelen tot redding bezat. Deze was de vermaarde Antonio Picconi da San Gallo. Met een alles durvende koenheid schoorde hij de bogen van den koepel, verving hij achtereenvolgens de muren en zuilen van de geheele basiliek, vernieuwde hij allerwege de grondslagen, versterkte hij de muren, verzwaarde hij de zuilen en gaf hij der kerk een geheel anderen vorm, en dit alles met zulk een verwonderlijke juistheid in de evenredigheden als ware zij oorspronkelijk zoo ontworpen geworden. De oordeelkundige Vasari weet dan ook niet in genoegzame mate de stoute en welgeslaagde onderneming van dezen architect te verheffen. Hij geeft hem den volgenden welverdienden lof: «Antonio Sangallo heeft met zijne kunst als een doode in het leven teruggeroepen en iets verricht wat onmogelijk scheen. Hem dankt de beroemde tempel betere gestalte en meer bevalligheid dan hij te voren bezat en de hoop op een de eeuwen tartend leven.» (1)

XI. DE SCHATKAMER VAN HET H. HUIS EN DE KAPELLEN DER BASILIEK.

Hoe gaarne wij onze beschrijving van Loreto's heiligdom met den laatst ontvangen en geschetsten indruk wilden eindigen, toch eischt de volledigheid en de band die alles wat het H. Huis omgeeft daarmede ten innigste verbindt, dat wij althans een vluchtig bezoek brengen aan de kapel of zaal waar de schat des heiligdoms wordt bewaard en ter loops de sacristieën en de talrijke kapellen aanwijzen, die in een schier onafgebroken reeks langs de muren der basiliek, de westelijke alleen uitgezonderd, met hunne altaren en versieringen prijken.

(1) Vasari, Vite dei pittori, etc. p. III. — Deze vermaarde architect (1482—1546), ontleende zijn naam aan zijn oom en leermeester Giuliano Giamberti, die zich San Gallo heette, naar een klooster door hem bij de Porta San Gallo te Florence gebouwd. Antonio schonk aan Italië den wereldberoemden put van Orvieto, en een onnoemelijk tal van andere kunstwerken.

Begeven we ons dan terston' ter linkerzijde van het H. Huis. Daar bevindt zich de sacristie, waar de priesters zich plegen te kleeden ter H. Misse, die zij in het H. Huis of aan het altaar der Annunciatie wenschen op te dragen.

Deze sacristie verleent toegang tot den trezoor en bezit tal van kostbare schilderstukken, waarvan wij slechts de voornaamste noemen. Zij zijn: een prachtig tafereel voorstellend *eene godvruchtige, aanzienlijke vrouw kinderen onderwijzend* van Guido Reni; *de H. Familie aan den huiselijken disch* van Antonio Allegri da Correggio; *de H. Maagd in gebogen houding met het goddelijk Kind voor zich* van Andreas del Sarto.

Een zware met ijzer beslagen en van talrijke grendels en sloten voorziene deur geeft toegang tot de zaal of de kapel van den trezoor *la sala of capella del tesoro*. Zij werd gebouwd in 1618 onder de regeering van Paulus V. Eene verzakking in den bodem veroorzaakte ook hier sedert dien tijd scheuren in de muren en dreigde het gebouw met instorting; de grondslagen werden echter gelukkig in tijds vernieuwd en versterkt en de schade door het schilderwerk geleden nagenoeg volkomen hersteld.

Geheel het gewelf van de langwerpig vierkante zaal is door het penseel van Christoforo Roncalli dalle Pomeranze, gemeenlijk kortheidshalve slechts Pomeranzio genoemd, met fresco-schilderingen bedekt, die in een reeks van uitmuntend bewerkte tafereelen het leven der H. Maagd en hare glorie schetsen.

Volgt men rechts van den ingang af het lager gedeelte des gewelfs met het oog dan ontwaart men terstond het keurig geschilderd beeld van de sibylle van Cumae in Campanië en daarnaast *de geboorte der H. Maagd*; vervolgens verschijnt David in geestverrukking verkeerend onder den invloed der goddelijke inspiratie en leidt ons tot *Maria's opdracht in den tempel*. De Erithreïsche sibylle gaat *het huwelijk der H. Maagd* vooraf. De profeet Isaias en de sibylle van Cuma in Ionië vormen den overgang tot de *Annunciatie*. Koning Salomon en de sibylle van Samos wijzen hier naar *Maria's bezoek aan Elisabeth*. De profeet Oseas vestigt de aandacht op *de vlucht naar Egypte*. De Persische sibylle staat voor het liefelijk tafereel van *Jesus' wedervinding in den tempel te midden der leeraren*. De profeet Malachias en de Phrygische sibylle worden gevolgd door de voorstelling van *den dood der H. Maagd*. En eindelijk besluit de Profeet der opstanding, de h. man Job, geheel de reeks, die gelijk wij zeiden, uitgaat van de rechterzijde des ingangs en van

daar langs het benedenst gedeelte des gewelfs voortloopt totdat zij eindigt aan de linkerzijde van den ingang.

Het bovenst gedeelte van het gewelf vormt drie velden of vakken. In het middelvak ziet men *Maria het graf verlaten omringd van talrijke engelen.* In het vak aan den ingang is de *glorievolle ten hemel opneming van Maria,* en in het vak bij het altaar *Maria's kroning in den hemel* voorgesteld.

Het altaar dezer prachtvolle kapel is geheel van marmer. De zuilen, uit massief Veroneesch brokatel, een kostbare geel en paarsch gevlamde steensoort, gehouwen en met sneeuwwitte kapiteelen gekroond, vormen de waardige omlijsting van Pomeranzio's uitmuntend tafereel, dat *Christus* voorstelt *aan het kruis* met de H. Maagd en den H. Joannes ter rechter- en linkerzijde en Magdalena aan zijne voeten.

Niet minder dan negen en zestig fraai bewerkte noteboomen kasten omgeven de kapel of zaal aan alle zijden. Zij zijn een geschenk van kardinaal Maria Gallo van Osimo en hebben 565,000 lires gekost. Dezelfde edelmoedige beschermer en weldoener der h. woning heeft bovendien aan den bouw en de versiering dezer kapel de aanzienlijke som van 113,000 dukaten besteed.

Welke onschatbare rijkdommen eenmaal in deze kasten bewaard werden, getuigt de inventaris daarvan door Don Vincenzo Murri in 1792 opgemaakt; deze vult niet minder dan 37 bladzijden in groot quarto en wijst nagenoeg met elken van zijn fijn geschreven en dicht op een gedrongen regels een kostbaar of zeldzaam voorwerp aan. De Revolutie, die de heiligschennende hand aan het H. Huis sloeg, voerde alles weg wat zij hier vond en roofde zelfs de glasruiten waardoor de edele gesteenten en gouden kunstwerken tegen het stof beschermd werden. Men liet er slechts de ledige kasten en de fresco's.

Doch sterker dan de verwoesting en het zegevierend geweld is de liefde der Christenen jegens God en zijne Heilige Moeder. Al werden de schitterende monumenten van geloof en liefde, door de teedere en edelmoedige godsvrucht der geloovigen uit alle landen der wereld en van alle rangen en standen der maatschappij, gedurende schier vijf eeuwen aan deze schatkamer ter bewaring toevertrouwd, de buit der Revolutie, al werden zij geroofd en weggevoerd, vernield of verstrooid, nauwelijks was de Revolutie gebreideld, of nieuwe offers, nieuwe kostbaarheden vloeiden weldra herwaarts; en zóó talrijk en zóó prachtvol schitteren zij u uit de welgevulde kasten te gemoet, dat gij het onverklaarbaar acht, hoe dit alles binnen den korten tijd van nog geen tachtig jaren hier bijeen kon worden gebracht.

Eene dorre vermelding van de verschillende kostbaarheden die in het negen en zestigtal kasten, waarvan er slechts éene ledig is gebleven, worden bewaard, zullen wij den lezer en ons zelven besparen. Noemen wij slechts het een of ander van 't gene onder den inhoud eeniger kasten meer bijzonderlijk de aandacht wekt.

In kast n°. 25 merkt men op: een diadeem van 9 amethisten, 17 robijnen en eene menigte diamanten, het is een geschenk, door de koningin van Spanje in 1816 aan het heiligdom vereerd; een collier van 13 groote amethisten en brillanten, benevens een kruis gevormd uit 11 brillanten; deze stukken wijdden in 1826 twee Sardinische prinsessen aan de H. Maagd, waarvan de eene keizerin van Oostenrijk werd en de andere koningin van Napels; een geëmailleerd hart met amethisten omzet; decoratiën van verschillende ridderorden (1); een diamanten kruis met turkooizen en gouden keten; eene roos van 29 diamanten en wijders talrijke voorwerpen van waarde.

In kas n°. 31 bespeurt ge onder een menigte van gouden ringen met diamanten en snoeren van 43 tot 110 parelen, een prachtige Oostersche parel uit den ouden schat des heiligdoms afkomstig, die Pius VII in 1804 mocht terug verwerven. Een parelvischer vond dit kostbaar kleinood in de Indische zee; tot zijn verbazing ontwaarde hij dat zich in de parel eene niet onduidelijke voorstelling vertoonde van de H. Maagd op de wolken gedragen wordende en het goddelijk Kind Jesus in hare armen houdend. De vrome en edelmoedige vinder van dien dubbel kostbaren schat bood dien der H. Maagd van Loreto ten geschenke aan.

N°. 35. Deze kas prijkt met drie geloftegeschenken der drie laatste Piussen. Pius VII schonk een zilver vergulden kelk den 15 Mei 1814, na zijn terugkeer uit Frankrijk. Op den voet daarvan leest men deze inscriptie: «Pius VII, Paus, heeft toen hij op den feestdag van O. L. Vrouwe Boodschap

(1) Wij mogen hier even herinneren aan het misbaar dat er onlangs in de Nederlandsche liberale pers werd gemaakt, toen men vernam dat Mgr. Vecchiotti zijne decoratiën, waaronder ook het grootkruis van den Nederl. Leeuw, aan het heiligdom te Loreto had vermaakt. Ook mij werd toen ik Loreto bezocht deze collectie aangewezen, doch ik lette er zoo weinig op, dewijl mijn aandacht door belangrijker voorwerpen werd getrokken, dat ik waarlijk niet weet of ik haar in kas 25 of elders zag. Hoe jammerlijk eene figuur de briefschrijvers aan de *N. R. Courant* en aan het *Handelsblad* en de Redactiën dezer bladen, die zelven niet wijzer waren, hebben gemaakt, toen zij voor goede munt uitgaven dat het beeld der H. Maagd met het grootkruis van den Nederl. Leeuw was versierd, zal wel na het bovenstaande niet behoeven aangetoond te worden. Erger was het roekeloos daarbij gevoegde vermoeden als ware er beschikt geworden over het *eigendom van den Nederl. Staat*. De onnoozelen, zij wisten het niet, dat de Nederl. Staat aan Mgr. Vecchiotti, evenals aan zijn voorgangers Mgr. Catani en Mgr. Oreglia niets anders had geschonken dan het diploma en een kartonnen model. Vgl. de *Maasbode* 6 Juli 1882.

de vrijheid had herkregen en uit Frankrijk naar Rome was wedergekeerd, na in het H. Huis de H. Mis te hebben opgedragen, dit geschenk tot blijk en onderpand zijner vereering en dankbaarheid der H. Maagd aangeboden." Naast dezen kelk staat een andere van gedegen goud niet minder wegende dan 5 pond, door Pius VIII der H. Maagd toegewijd. Hij draagt tot opschrift: «Der Allerheiligste Maagd en Moeder Gods wijdt Paus Pius VIII, Picener van geboorte, dezen gouden kelk wegens de uitstekende weldaden, hem in het H. Huis van Loreto geschonken. In het 1e jaar van zijn Pausschap." De derde kelk van gedegen, geëmailleerd goud, een kunststuk van zeldzame waarde en 4 pond wegend, werd door Paus Pius IX in Mei 1857 aan Loreto's heiligdom geschonken, toen hij gedurende zijn verblijf aldaar viermalen de H. Mis in het H. Huis had opgedragen.

Denk u nu de overige kasten gevuld met kelken, monstransen, ciboriën, kruisbeelden, reliquaires, wijwatersvaten, lampen, kandelaren van goud of zilver; rijk geborduurde en met edele steenen bezette bekleedsels en gewaden; een onnoemlijk tal van colliers, armbanden, hangers, schitterende in den glans van diamanten, smaragden, robijnen, topazen, granaten; stel u voor hoe er in sommige kasten menigwerf zeer omvangrijke figuren prijken, die nu eens den Allerheiligsten Naam Jesus, van stralen omgeven, dan eens bloemvazen voorstellen en enkel werden gevormd door kunstige schikking van tallooze geofferde gouden ringen met hun kleurrijke steenen; en gij zult ten minste eenigermate in staat zijn gesteld om met ons te erkennen hoe heerlijk het ter Sala del Tesoro blijkt, dat de heillooze storm der 18e eeuw, wat hij ook hebbe vernield en verwoest, de liefde tot de H. Maagd van Loreto in de gemoederen der Katholieken niet heeft kunnen uitdooven, en om onze hope te deelen dat die liefde ook in de toekomst immer zal zegevieren, indien, wat God verhoede, nieuwe wellicht minder ruwe, maar listigere en sluwere aanslagen tegen de thans hier aanwezige schatten zouden worden gepleegd. *Aquæ multæ non potuerunt exstinguere charitatem, nec flumina obruent eam!* Cantic. VIII : 7.

Wij verlaten den trezoor om wederom door de sacristie heen, die der bezochte zaal als tot voorportaal verstrekt, de basiliek te betreden. Maar zullen wij nu de *twaalf* kapellen der zijschepen, de *zes* der transept, en de *drie* der apsis, dus gezamenlijk een aantal van *een en twintig* bedragende, en bovendien de twee sacristiën, die met de reeds bezochte een drietal vormen, één voor één gaan zien om er de mozaïeken en fresco's, die

er allerwegen het oog verrukken en den geest voeden, te bewonderen? Wij meenen den lezer dienst te bewijzen met ons bij een tweetal te bepalen.

Wij kiezen dan vooreerst bij wijze van voorbeeld in het koor of de apsis slechts de middelste van de drie daar aanwezige kapellen, het is *de H. Sacraments-kapel*. Tegen den achtermuur dezer kapel prijkt een mozaïek *den H. Philippus Neri* voorstellend, volgens een schilderwerk van Guido Reni. Aan de evangeliezijde wordt in een fresco *het H. Misoffer* verheerlijkt. Daartegenover vertoonen zich *Godfried van Bouillon* en *Tancred gewond ter nederliggend*. Dit tafereel werd den vermoedelijken schilder Pietro Berrettini van Cortona blijkbaar geïnspireerd door de prachtige versen waarmede Tasso Tancreds strijd tegen Argant heeft geschetst. Hij legt den gewonden held, den volgenden wensch op de lippen: «Breng mij niet naar mijne tent maar naar de koninklijke stad van David; de plaats waar de onsterfelijke Mensch is gestorven zal mij den weg naar den hemel gemakkelijker maken." (1) Wel mocht in het heiligdom, ter eere van Nazareth's H. Huis opgericht, de edele Tancred worden herdacht, die zooveel tot verheffing van Galilaea's bloem heeft gedaan. Twee kleinere fresco's geven dichter bij het altaar ter eene zijde: *Nicolaas Frangipani den bouw eener kerk gelastend ter plaatse waar het H. Huis in Dalmatië verwijlde*, en ter andere zijde: *de verschijning der H. Maagd aan den priester Alexander*, te aanschouwen.

Begeven we ons thans naar de andere kapel, die wij bezoeken wilden. Gij moogt echter even van uit de verte het grafmonument begroeten, dat werd opgericht ter eere eens vermaarden tooneelkunstenaars, die jaren lang als maëstro della Capella-Musica der basiliek fungeerde en bij zijn dood zijne muzikale werken aan het heiligdom vermaakte. Het opschrift daar onder de buste van Carrarisch marmer schijnt ons zoo passend en klassiek toe dat het tot voorbeeld kan verstrekken. Wij lezen slechts de eerste regels: «*Qui aspettano il suono dell' angelica tromba le ceneri del Cav. Luigi Vecchiotti autore insigne di sacre armonie.* «Hier verbeidt der engelen bazuingeschal de assche des vermaarden toonkunstenaars den Cavaliere Luigi Vecchiotti".

Wij hebben intusschen de basiliek in geheel haar lengte doorsneden en zijn tot de laatste kapel aan den ingang in het linkerschip genaderd. Het is de *doop-kapel*, of het *baptisterium*. Eene onverschoonbare nalatigheid zou

(1) La Gerusalemme liberata di Torquato Tasso:
Chè 'l loco ove morì l'Homo immortale
Può forse al cielo agevolar la strada. Canto XIX.

het wezen indien we aan de ongemeen prachtige doopvont, die zij bevat, en aan haar passende versiering, alvorens de basiliek te verlaten, niet eenige woorden wijdden. Zij is geheel van gegoten brons en heeft niet minder dan 80.000 franken gekost. De muren der kapel zijn door Pomeranzio met fresco's beschilderd. Men ziet er in de hoogte God den Vader verschijnen van engelen omgeven en beneden kronkelt zich de Jordaan.

Beschouwen wij met eenige oplettendheid de in alle opzichten merkwaardige vont. Zij bestaat uit eene vaas die gedragen wordt door vier engelenbeelden. Boven de vaas verheft zich de Voorlooper des Heeren den Verlosser doopende. Aan en om de vaas vindt men alles voorgesteld wat er in het Oude en Nieuwe Verbond betrekking heeft op het doopsel.

Aan de voorzijde van het piramidale deksel der vont, dat den Dooper draagt, vertoont zich *Joannes predikend aan de boorden van den Jordaan*; onder de luisterende menigte merkt men een alleraardigste groep op van kinderen, die door nieuwsgierigheid gedreven, om beter te kunnen zien wat er gaande is in de boomen klouteren. Onder dit tafereel leest men: Fugite huc a ventura ira; «Vlucht herwaarts voor den nakenden toorn." Rechts van dit vak ziet men een ander met *de besnijdenis des Verlossers*, daaronder staat: Praestat cordis circumcisio; «Beter is de besnijdenis des harten." Aan de linkerzijde van Joannes' prediking wordt *Naaman de Syriër van zijne melaatschheid genezen door den profeet Eliseus*. De profeet gelastte hem dat hij zich zevenmaal moest wasschen in den Jordaan; de spreuk daaronder luidt: Olim septies, nunc semel: «Eertijds zevenmaal, thans eens."

Aan de voorzijde der kom of der vaas *treedt de Verlosser op, dien de priesters en Pharisaeën wilden steenigen*. Den tempel verlatend en zich met zijne apostelen buiten Jerusalem begevend ontmoet hij den *blindgeborene*: Hij legt aarde met zijn speeksel vermengd op de oogen des blinden en zendt hem naar den vijver van Siloë, alwaar hij zich gewasschen hebbende het gezicht erlangt. Rechts van dit tafereel vertoont zich de *vijver van Bethsaida* buiten de Schapenpoort te Jerusalem; de zieken liggen er rondom den vijver en verbeiden de komst des engels, die het water in beweging zal brengen om aan éénen bevoorrechte de genezing te schenken. Links van den Verlosser en den blindgeborene *ontmoet de H. Diaken Philippus den eunuchus der Koningin Candace* die de profetie van Isaïas leest. De H. Diaken bestijgt den reiswagen en verklaart hem de plaats: Tanquam ovis ad occisionem ductus est; «Als een lam is hij ter slachtbank geleid." Weldra is de eunu-

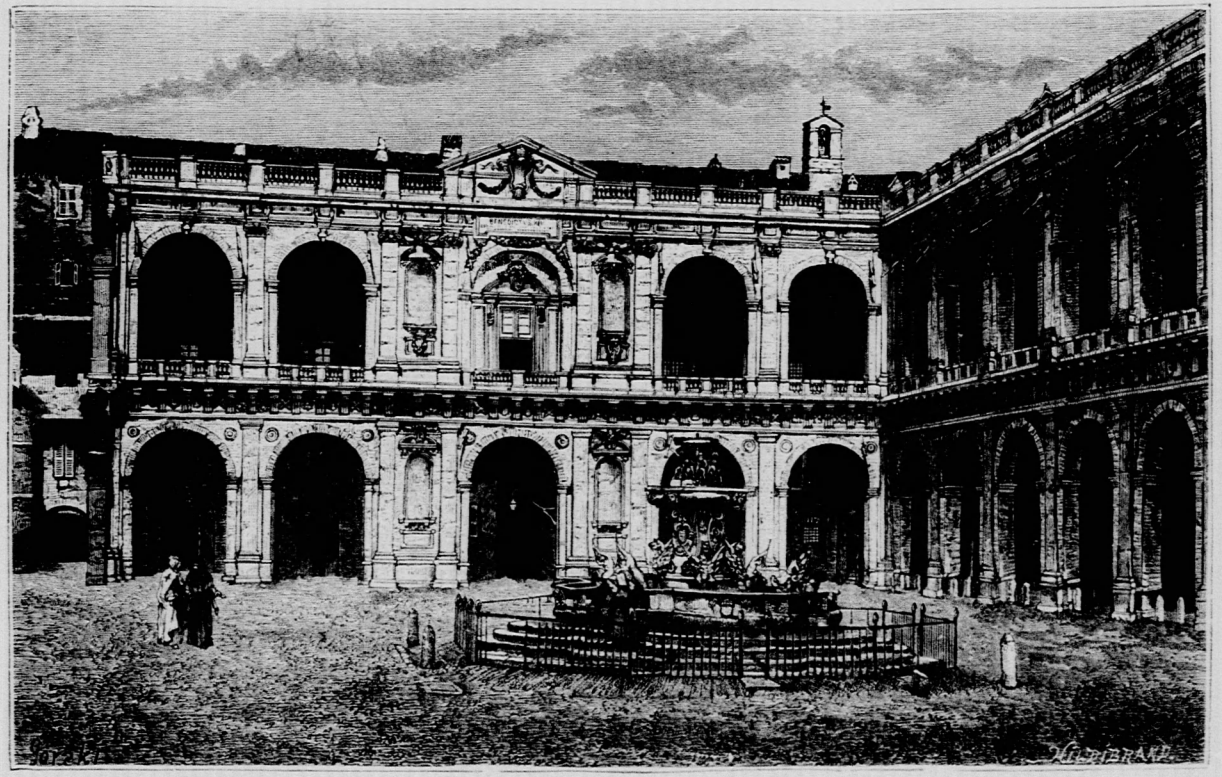

HET APOSTOLISCH PALEIS TE LORETO.

chus bekeerd en wenscht hij gedoopt te worden. De paarden, die met den wagen voortijlen naar den stroom, zijn zoo meesterlijk bewerkt dat men wanen zou als zag men ze rennen en als bewogen zich de wielen van den wagen.

Aan de hoeken der kom staan vier keurig gegoten beeldjes, die de wondervolle uitwerkselen des doopsels te kennen geven. Een hunner stelt het *Geloof* voor met het devies: Nescia falli; «Het kent geen dwalen." Het tweede beteekent de *Hoop* met het bijschrift: Nescia flecti; «Zij kent geen wankelen." Het derde is de *Liefde* en voert de spreuk: Nescia scindi; «Zij kent geen scheuring." Het vierde verbeeldt de *Volharding*; dit beeldje heeft een hond en een schedel naast zich, als symbolen der trouwe tot in den dood, met de legende: Nescia frangi; «Zij kent geen breuk."

Onder deze beeldjes zijn kleine ovale schilden geplaatst die de doopvont toeëigenen aan de kerk van Loreto. In die schilden toch wordt achtereenvolgens in vier kleine tafereeltjes voorgesteld: hoe het H. Huis over de Adriatische zee werd gevoerd, daarna in het bosch Bandirola, eenigen tijd later op den heuvel der broeders, en ten laatste ter plaatse, waar het thans staat, werd neergezet.

Hoe noode wij het weidsch tempelgebouw verlaten, dat nergens zijn bestemming verloochent en zelfs dáár waar men dat het minst verwachten zou herinnert aan het H. Huis, tot welks hoede en verheerlijking het werd opgericht, toch moeten wij in het eind daartoe besluiten. Dalen we dan de breede trappen af. Een haastig bezoek moet er nog gebracht aan het apostolisch paleis en een vluchtige blik moet er geworpen in de belangwekkende vlakte, die zich uitspreidt aan de noordelijke zijde van den heuvel, waarop de basiliek en het paleis staan, alvorens wij den rechtmatigen wensch des lezers om ten minste aangaande het meest merkwaardige eenige aanwijzing te erlangen, bevredigd mogen achten en onze taak als geëindigd mogen beschouwen.

XII. HET APOSTOLISCH PALEIS EN LORETO'S OMGEVING.

Wij behoeven niet verre te gaan om het apostolisch paleis te bereiken, want het strekt zich onmiddellijk uit langs het voorplein der basiliek en raakt bijna den klokkentoren. Het prachtig gebouw werd gelijk reeds is opgemerkt, door den vermaarden Bramante ontworpen en begonnen op last

van Julius II; door andere architecten werd er aan voortgewerkt tot onder de regeering van Benedictus XIV. Bramante's grootsch plan werd echter niet geheel ten uitvoer gelegd. Volgens dat plan toch moest het paleis na zijn voltooiing het ruime Moeder-Gods plein of de Piazza della Madonna, hetwelk een omtrek heeft van 220 meters aan drie zijden omsluiten, en dit alzoo, daar de façade der basiliek de vierde zijde inneemt, tot een allerprachtigsten voorhof des heiligdoms vormen. Het bestaande, nagenoeg de helft van het ontwerp, is evenwel meer dan toereikend om ons een denkbeeld te geven van hetgene het geheel zou geweest zijn, ware het voltooid geworden. Deze helft beslaat geheel de noordzijde en een gedeelte der westzijde des pleins en dwingt u door zijn edele vormen en vorstelijken luister tot de bekentenis dat hetgene gij daar ziet, om het even of het een voltooid geheel of een voltooid deel zij, een paleis moet heeten den edelsten vorst der wereld waardig.

Het paleis bestaat uit twee verdiepingen, die beiden aan de voorzijde, dus aan het plein, eindigen in een open galerij of zuilengang. Ter benedenverdieping worden de rondbogen der galerij door Dorische pilasters gedragen en torsen zij een sierlijke kroonlijst: boven de kroonlijst prijken emblemen, die de wapenbeelden voorstellen der Pausen, der kardinalen en verdere weldoeners van Loreto en velerlei andere gebeeldhouwde figuren die betrekking hebben op het H. Huis. Aan de galerij der bovenverdieping heerscht de Ionische orde; zij bestaat uit sierlijk gevormde vensterbogen met balustraden van wit marmer. Beneden bevinden zich de woningen der kanunniken, ter bovenverdieping is de residentie des Bisschops en daar ook zijn de vertrekken voor den Paus bestemd als hij Loreto bezoekt.

Op dezelfde bovenverdieping bevinden zich eenige zalen met daarbij behoorende kamers die men gezamenlijk het Museum der Santa Casa mag heeten.

De eerste dier zalen noemt men het *appartamento de' Principi*, het vorsten-appartement of de vorsten-zaal. Onder de schilderstukken, die hier de wanden bedekken, merkt men op: eene *overbrenging van het H. Huis* door Francesco Foschi; *Christus' ontzield lichaam in de handen des Hemelschen Vaders* door Guercino, *de geschiedenis der overspelige vrouw* door Lorenzo Lotto; hetzelfde onderwerp door Tizian; *een Besnijdenis O. H.* door Philippus Bellini. In een der belendende vertrekken kan men *eene H. Familie* bewonderen van Correggio, en in een ander *de kribbe* op koper geschilderd door denzelfde.

De tweede groote zaal heet *la sala degli Arrazzi*, of de zaal der behang seltapijten. (1) De tafereelen dezer kostbare wandbekleedingen werden ontworpen door Rafaële. Londen bezit eenige der cartons, die op aanraden van Rubens door Karel I van Engeland in Vlaanderen werden gekocht. Kardinaal Sforzo Pallavicini schonk deze heerlijke zaalversiering aan het H. Huis, De zeven weidsche tafereelen stellen voor: *Paulus en Barnabas te Lystrië; Petrus en Joannes den lamme genezend; Christus de sleutelen gevend aan Petrus; Paulus den toovenaar Elymas met blindheid slaande; de wondervolle vischvangst; Paulus te Rome den Joden predikend;* en eindelijk *het geheimzinnig lijnwaad met allerlei dieren aan Petrus vertoond.*

Aan deze zaal grenst de kapel van het nachtkoor. Geheel het gewelf is met fresco's beschilderd door een kunstenaar uit de school van Pomeranzio. Boven het altaar is een prachtig tafereel van *het laatste Avondmaal* eens onbekenden meesters en aan den rechterwand prijkt een wonderschoone voorstelling van *Christus' doop* door Tibaldi.

Eindelijk moet er nog een ander vertrek worden bezocht, dat ongetwijfeld *de kostbaarste apotheek* of artsenijwinkel der wereld bevat, indien men voor een oogenblik het denkbeeld van geneeskrachtige kruiden en middelen laat varen, om enkel op de vaten en vazen te letten voor dezer bewaring bestemd. De zoogenaamde *spezieria* dan is wereldberoemd om hare 350 vazen die alle versierd zijn met voorstellingen naar de teekeningen van Rafaële, Giulio Romano, Michel-Angelo en andere beroemde meesters. Deze merkwaardige collectie van dusgenaamde *majolica kunstwerken* bevond zich eertijds in de spezieria der hertogen van Urbino. (2) De hertog Francesco Maria schonk ze aan het H. Huis. De onderwerpen op die vazen voorgesteld zijn ontleend aan het Oude en Nieuwe Verbond, aan de Romeinsche geschiedenis, de mythologie en aan de kleine wereld der kinderspelen. Boven de overigen munten vooral die vazen uit, welke de twaalf apostelen, den H. Joannes den Dooper, den H. Paulus den eersten Heremiet, Susanna, en den stervenden Job te aanschouwen geven.

Hoe hoog deze verzameling steeds, zoo om hare schoonheid als om hare

(1) De Franschen noemen ze Gobelins; de Italianen heeten ze met meer recht Arazzi, omdat aan Arras en niet aan Parijs de eer toekomt dezen tak van kunstnijverheid te hebben uitgevonden.

(2) Het *majolica-kunstproduct* bestaat in brandschilderwerk op eene soort van porseleinaarde met glazuur bedekt. Die aarde heette men naar het eiland Majorca, waar zij het eerst ontdekt en gebruikt werd, majorica of majolica. De bloeitijd van dezen kunsttak valt onder de regeering van hertog Guidobald II van Urbino, 1538—1574; de beoefening er van bepaalde zich bijna uitsluitend tot zijne regeering en tot Urbino.

zeldzaamheid gewaardeerd werd, moge uit het volgende blijken. Een groothertog van Florence, dus verhaalt P. Daniel Bartoli, wenschte ze te koopen en bood een gelijk getal zilveren vazen aan van dezelfde zwaarte, doch tevergeefs. Later deed Christina van Zweden een dergelijk voorstel, maar was niet gelukkiger. De vorstin aarzelde niet de verklaring uit te spreken dat zij deze collectie hooger schatte dan den toenmaligen trezoor van het H. Huis. «Want," zoo sprak zij, «goud en edelgesteente worden overal gevonden, maar zulk een talrijke en verrassende menigte van kunstwerken zoekt men elders tevergeefs." Een Engelsch edelman der 17de eeuw, die ze zag en bewonderde, gaf er deze niet onaardige beschouwing aan ten beste: «Wij zagen te Loreto," zegt hij, «medicijn-potten, zoo keurig beschilderd en bewerkt, dat zij de geneesmiddelen aangenaam maken. Voor vier vazen, door Rafael beschilderd, bood een Fransch ambassadeur vruchteloos vier gouden vazen aan van dezelfde zwaarte. Men zou mogen zeggen dat Rafaël's vingeren hetzelfde vermogen bezaten als die van Midas en aarden potten in gouden konden veranderen."

Al werd deze schat grootendeels met al het overige geroofd en verstrooid, gelukkigerwijs heeft men echter nagenoeg de volledige collectie weer bij elkander kunnen verzamelen. Doch sedert heeft er een andere roof plaats gegrepen, die ten gevolge heeft gehad dat thans het *apostolisch paleis* in het officiëel Italiaansch heet *palazzo regio*, het koninklijk paleis, dat de Bisschop de bovenverdieping deelt met een koninklijken administrator, en eindelijk dat het tijdstip verre schijnt, waarop dit paleis den Opvolger des Apostel-vorsten en zijn wettigen eigenaar wederom gastvrijheid zal kunnen verleenen.

Wij betreden wederom de Piazza della Madonna, het Moeder-Godsplein. Schrijden wij de vroolijk springende bronzen fontein voorbij en werpen wij, middelerwijl we ons naar de overzijde begeven, nog een oogopslag op de basiliek, want wij zullen hier niet terugkeeren. Aan den gevel des tempels zien wij in gouden letteren op zwarten grond het opschrift schitteren dat Sixtus V, onder wiens regeering de gevel, tijdens Pius V begonnen, voltooid werd, daar liet plaatsen: DEIPARAE DOMUS IN QUA VERBUM CARO FACTUM EST. «Het Huis der Moeder Gods waarin het Woord is vleesch geworden." Uit het hart der basiliek verheft zich de trotsche koepel, waaronder het dierbaar heiligdom rust in zijn prachtige marmerbekleeding. De met lood gedekte koepel eindigt in een bevallig marmeren, doorzichtig torentje, de *pergamena* of lantaarn. En ter zijde tusschen de kerk en het apostolisch paleis rijst de klok-

kentoren, volgens de teekening van Luigi Vanvitelli onder Benedictus XIV voltooid. Hij is 276 Romeinsche palmen hoog, bestaat uit vier schachten of verdiepingen, die elk een andere bouworde vertegenwoordigen. Aan de basis heerscht de Dorische orde, daarna volgen de Ionische, de Corinthische en eindelijk de samengestelde orde. Met een balustrade gekroond, eindigt hij in een achtzijdige piramide. Onder de klokken die hij herbergt is de *Laureta*, aldus naar Loreto gedoopt, de grootste; zij weegt niet minder dan 22,000 ponden.

Aan de overzijde van het plein gekomen, stuiten wij tegen het *Collegium Illyrico-Picenum* door Gregorius XIII gesticht en aan de leiding der paters van de Sociëteit van Jesus toevertrouwd, die sedert 1654 reeds te Loreto werkzaam waren. De jongste omwenteling krachtens welke het apostolisch paleis tot koninklijk paleis werd verklaard, verdreef de Jesuïeten, eigende zich het college toe en hakte den H. Naam Jesus uit het vierkante vak waarin hij gebeiteld stond weg, doch liet in het daar tegenover staand vak, wellicht om tot eene vergelijking uit te noodigen van het onderwijs dat thans in dat gebouw gegeven wordt met het vroeger daar genotene, het opschrift ongeschonden: FIDEI ET BONIS MORIBUS; «Den geloove en der goede zeden gewijd."

Wij slaan hier den weg in, die zich opent tusschen de zuidelijke zijde der basiliek en het college, en begeven ons alzoo om het koor der kerk, waarachter het Capucijner-klooster ligt, dat kardinaal Antonio Barberini, een lid dier orde, in 1640 liet bouwen; zoo voortgaande vinden we tevens gelegenheid om op te merken hoe hecht en sterk de basiliek aan alle zijden bewerkt is en hoe hare muren dermate van kanteelen zijn voorzien, dat zij, gelijk Julius II het wenschte, in oorlogstijd evengoed kon worden verdedigd als ware zij een burcht geweest. Eindelijk bereiken wij de porta marina of de zeepoort, die toegang geeft tot den weg, welke naar Porto di Recanati geleidt. Hier nu ten noorden van de basiliek en achter het apostolisch paleis is het ons vergund onze oogen te laten weiden over het weelderig landschap, dat zich uitspreidt aan onze voeten.

Lachende beemden met heuvelachtige verhevenheden afgewisseld en van een paar riviertjes doorsneden liggen daar vlak voor ons; hun frissche groene tinten smelten echter weldra samen met het diepe blauw der Adriatische Zee, die op betrekkelijk geringen afstand de laatste stralen weerspiegelt der ondergaande zon. Aan onze rechterhand bespeuren wij de plek waar het H. Huis

heeft gestaan, alvorens het naar den heuvel der broeders verplaatst werd; men wijst u die plaats aan onder den naam van *Bandirola*. Ter linkerhand wordt uw gezichteinder beperkt door den Monte d'Ancona; deze berg munt dermate door zijne hoogte en eigenaardigen vorm uit boven den keten, waarmede hij in verbinding staat, dat ge hem voor een zelfstandigen berg zoudt houden, die zich daar eenzaam in de heuvelachtige vlakte verheft. Dit is echter niet zoo, want richt gij u een weinig meer westwaarts dan ontwaart gij dat hij slechts een meer verhevene en vooruitspringende punt is van een zijtak der Apennijnen.

Tusschen den berg van Ancona en Loreto ligt het slagveld, waar de kruisvaarders der XIX^de^ eeuw onvergankelijke lauweren hebben gewonnen, HET SLAGVELD VAN CASTELFIDARDO.

In September 1860 had Cavour, in overleg met Napoleon en de geheime genootschappen, besloten de Mark van Ancona en Umbrië te annexeeren; twee legerkorpsen waren er tot dat einde reeds in de nabijheid der grenzen gelegd. Den 10^den^ September liet Napoleon den minister des Pausen, Mgr. De Mérode, weten, dat hij den koning van Piëmont met een oorlog had bedreigd, indien hij het wagen dorst de Pauselijke Staten binnen te rukken, en inderdaad, het 62ste regiment der Fransche linietroepen stapte te Civita-Vecchia aan wal. Cialdini begon echter niettemin met 12,000 man en 40 kanonnen de vijandelijkheden. Zoozeer rekenden echter de Fransche gezant De Courcy en anderen op de beschermende tusschenkomst des keizers, dat de gezant, een telegram van den hertog De Gramont aan den pauselijken commandant van Ancona, den wakkeren De Quatrebarbes, brengende, luide riep: «Wèl had ik gelijk, toen ik beweerde dat gij een onbepaald vertrouwen behoort te stellen in den keizer; de Paus is gered, ziehier een beslissend telegram!" En waarlijk, het telegram zei dat Frankrijk den Piëmonteezen den voet dwars zou zetten als zij de Pauselijke Staten zouden aanvallen. Het telegram werd aan Cialdini meegedeeld, deze ging echter zijn gang, want hij kende de ware bedoeling des dubbelhartigen keizers beter.

Toen Piëmont zoo onverholen optrad, had men niet enkel Garibaldistische benden te beteugelen, maar stond men tegenover een geregeld leger. Lamoricière besloot dus, altijd vertrouwend op Fransche hulp, geheel zijn macht te Ancona te concentreeren. Hij sloeg dus met zijne troepen den weg in naar Ancona en gelastte den generaal De Pimodan zich insgelijks derwaarts te begeven.

Beide corpsen kwamen den 16den te Loreto. Zij vonden echter geheel den omtrek dermate met Piëmonteezen bezet dat zij niet verder dan op 1000 meters afstand van Loreto verwijderd waren. De beruchte Fanti had er 30.000, volgens sommigen 50.000, man in het veld met 15 batterijen. De Pauselijke troepen telden slechts 4,600 man met 4 escadrons cavalerie en 2 batterijen. Met dit klein getal moest men door den vijand heen slaan en zich een weg banen naar Ancona. De eenige kans tot slagen bood een poging om langs Porto di Recanati den berg van Ancona te bereiken. Die weg scheen nog onbezet.

Met het geloof en de godsvrucht der oude kruisvaarders bereidde men zich ten strijd. In den vroegen ochtend van den 18den September was de basiliek met strijders gevuld, die er ter H. Tafel naderden. Ten 5 ure toog men uit; doch de Piëmonteezen hadden ook den straks vermelden weg bezet en kanonnen geplant ter plaatse, waar men de kleine rivier de Musone moest overschrijden. De Pimodan ontving den last die batterij onschadelijk te maken. Ten 8 ure opende hij den strijd; hij streed met leeuwenmoed, trok de Musone over en hield stand tegenover de drommen der overmachtige vijanden. Ofschoon zijn aangezicht met wonden werd bedekt, en zijn rechterarm verbrijzeld, steeds ging hij voort, den degen met zijn linkerhand zwaaiend, zijne dapperen aan te moedigen. Ook werd zijne zijde doorschoten en toch nog riep hij immer: «Voorwaarts, voorwaarts, mijne kinderen!" Bij den vierden aanval commandeerde hij: «Vooruit met de bajonet!" maar toen trof hem in hetzelfde oogenblik een verraderlijke kogel in den rug en stortte hij neer van het paard. Lamoricière snelde toe, drukte den stervende de hand, die met den uitroep zijne heldenziel gaf aan God: «Generaal, zij strijden als helden, de eer der Kerk is gered!" — Nog streed men een paar uren voort, doch in 't eind moest men zwichten voor het ongelijk getal. Lamoricière verliet het slagveld en bereikte gelukkig Ancona met het weinige wat er restte van zijne getrouwen. (1)

Ziedaar den strijd, waarvan wij het tooneel voor ons zien. Al richte men standbeelden op voor een Fanti en dergelijken, het is een feit, waaraan metalen gedenkteekenen met hun logenachtige bijschriften niets veranderen kunnen, dat bij Castelfidardo meer dan dertigduizend man geoefende troepen, van uitmuntende wapenen voorzien en door een voortreffelijke artillerie ondersteund, uren lang

(1) Men vergelijke: Mgr. Baian, Continuazione ella Storia della Chiesa Cattolica dell' Ab. Rohrbacher, Volum. II, lib. VII, p. 230—240.

al hunne krachten hebben moeten inspannen om een duurgekochte zege te bevechten op drieduizend strijders met een paar stukken geschut. En eerst toen een ellendeling, in de gelederen van deze handvol dapperen dringend of schuilend, met een verraderlijk schot De Pimodam had geveld, niet eerder, vond de verpletterende overmacht gelegenheid om zich te doen gelden. Waarachtig! geen held der oudheid had eene plaats gewild onder zulke overwinnaars, maar ook geen had eene plaats geweigerd onder zulke overwonnenen!

De H. Lodewijk betrad het H. Huis te Nazareth na een beslissende nederlaag. Wie zijn beeld daar aan den wand des heiligdoms hebben geschetst met de boeien, het symbool der gevangenschap, hebben terecht gemeend dat de treurigste tegenspoed, die een strijder treffen kan, den krijgsroem niet heeft geschaad van Frankrijks eersten ridder, en dat zij niets heeft beslist ten nadeele der heilige zaak waarvoor hij ten strijde was getogen. Ditzelfde H. Huis zal, zoolang het daar staat en Castelfidardo's vlakte in zijn nabijheid ligt, den pelgrim verkondigen, dat er eenmaal van Loreto's heiligdom eene heldenschaar is uitgetogen, blakend van den geestdrift en de godsvrucht Lodewijk's edelste ridderen waardig, en dat zij onder haar dappere aanvoerders, de onsterfelijke De Pimodan en Lamoricière, met edelen moed voor de edelste zaak ter wereld strijdend, al werd zij door de overmacht verpletterd en verstrooid, zich eeuwige glorie heeft gewonnen, de glorie van het recht dat nimmer sterft, en steeds zijn helden loont!

Verlaten wij echter Loreto niet met de herinnering aan een strijd, die, hoe heldhaftig en roemrijk hij ook geweest zij, echter vooral door de gebeurtenissen waarvan hij later gevolgd werd treurige gewaarwordingen opwekt. Roepen wij liever tot onze bemoediging en opbeuring ons de Heiligen en vromen voor den geest, die in den loop der eeuwen zijn heengetogen naar Loreto om er God en Maria te verheerlijken en er kracht te zoeken voor een strijd, die de strijd is van een iegelijk en de strijd van elken dag, de strijd waarmede wij allen ons den weg moeten banen naar het Huis des eeuwigen Vaders, waar de Heer vele woningen voor de zijnen heeft bereid.

Langs de heerbaan der historie terugblikkend, zien wij een H. Franciscus van Assisi optreden, die in geestvervoering nederknielt voor Loreto's berg

en voorspelt dat hij door God is bestemd om krachtens een ongehoord wonder Zijner almacht een van de uitstekendste heiligdommen der wereld te ontvangen. De H. Joseph van Cupertino ontwaart van het klooster der Franciscanen te Osimo uit, tusschen Ancona en Loreto, het H. Huis en ziet hoe scharen van engelen nederdalen en ten hemel stijgen om God de gebeden op te dragen, die ter heilige plaatse door de geloovigen worden gestort. De H. Ignatius van Loyola, die reeds vroeger aan een altaar der H. Maagd zijn ridderzwaard had opgehangen, begeeft zich naar Loreto om ook dáár zijne Koninginne te vereeren. De heldhaftige Franciscus Xaverius, de roemrijke Apostel der Indiën, knielt er neer en ontvlamt er zijn geestdrift voor het heil der zielen. De H. Franciscus Borgias verschijnt er en vindt er genezing voor een ziekte die zijne krachten ondermijnt. Van den H. Carolus Borromaeus vindt men vermeld : *Ivit saepe ad domum Lauretanam.* «Dikwerf bezocht hij het H. Huis van Loreto." Eenmaal ging hij op zijn tocht derwaarts twintig mijlen te voet ; in weerwil der geleden vermoeienis wilde hij den volgenden dag, het feest van O. L. V. Geboorte, toch met eigen hand aan de tallooze schaar van pelgrims de H. Communie uitdeelen , en bracht hij een geheelen nacht binnen het H. Huis opgesloten in gebed en overweging door. De H. Aloysius van Gonzaga stortte hier de gevoelens zijner reine ziel uit aan de voeten zijner H. Moeder. De H. Stanislaus Koska ontwaarde hier de vlammen der goddelijke liefde, die hem eenmaal als een Gode welgevallig brandoffer zouden verteeren. De H. Franciscus van Sales begaf zich te voet van Rome naar Loreto. Nauwelijks in het H. Huis binnengetreden, werd hij van de teederste aandoeningen overstelpt en vereerde hij met de vurigste godsvrucht de muren, die geheiligd zijn geworden door de tegenwoordigheid van Jesus, Maria en Joseph. De H. Alphonsus de Ligorio voldeed hier aan het brandend verlangen zijner van liefde jegens God en zijne H. Moeder blakende ziel. De H. Benedictus Joseph Labre kwam zoo menigwerf herwaarts en stichtte er dermate allen die hem zagen, dat men hem «den Heilige van Loreto" heeft genoemd.

Wij hebben slechts de voornaamste heilige vereerders en bezoekers van Loreto's heiligdom vermeld, doch niet allen. Geef nu bovendien in deze luisterrijke rij de door de orde des tijds geëischte en de hun waardigheid toekomende plaats aan de doorluchtige opperhoofden der Kerk, die herwaarts togen, aan een Nicolaus V in 1449, Pius II in 1459, Julius II in 1508, en vervolgens aan Clemens VII, Paulus III, Clemens VIII, Urbanus VIII, Pius VI,

Pius VII, Gregorius XVI en eindelijk aan Pius IX, den 24sten Mei 1857. Tel wijders de keizers, koningen, vorsten en aanzienlijken en de steeds wisselende scharen van geloovigen, indien gij vermoogt, die gedurende bijna zes eeuwen hunne hulde en vereering kwamen bieden aan God en de H. Maagd in het H. Huis te Loreto.

Welke hemelsche verlichting en goddelijke vertroosting moet er door de heiligen en godvruchtigen dier eeuwen hier niet zijn genoten; welke hulp en redding moet in bange tijden hier door de hoofden der Kerk zijn verworven, wat schatten van genaden werden er door de duizenden en duizenden, die herwaarts kwamen, verzameld? Terwijl die optocht van heiligen, Pausen, bisschoppen, aanzienlijken en geringen van een zestal eeuwen zich voor de oogen onzes geestes voortbeweegt naar Loreto's heiligdom, ontsnapt onwillekeurig de kreet des verlangens aan onze lippen: Wie geeft het ons dat ook wij opwaarts mogen gaan naar het H. Huis, dat wij betreden mogen de heilige woontente, binnen wier wanden onze goddelijke Aanvoerder in den strijd, die de verovering des hemels ten doel heeft, zich met de wapenrusting onzer menschheid heeft omgord; dat wij mogen aanbidden ter plaatse waar zijne voeten hebben gestaan, waar de Onzichtbare in zichtbare gestalte is verschenen, al onze ellende aannemend behalve de zonde, om ons van alle ellende en haar oorzaak, de zonde, te verlossen! Wie geeft het ons dat wij spreken mogen: *Introibimus in tabernaculum eius: adorabimus in loco ubi steterunt pedes eius?* Ps. CXXXI: 7.

Gewis, het is een voorrecht niet aan allen gegeven neer te mogen knielen binnen de h. wanden, waar zoo groote geheimen hebben plaats gevonden, waar de talloozen door ons geschetst hunne ziel hebben gevoed met de overdenking van het geheim der geheimen, het geheim der Menschwording van Gods Zoon, en waar hun door de voorspraak der Allerheiligste Moeder des Heeren overvloedige genaden en zegeningen ten deele zijn geworden; het meest wezenlijke echter van dat voorrecht behoeft niemand, die het wenscht te genieten, te missen. Hij verlevendige zijn geloof, en de afstand zal verdwijnen, die hem van Loreto scheidt; in hoogeren zin en met meer vrucht zal hij het dierbaar heiligdom kunnen bezoeken, dan indien hij daar enkel lichamelijk verscheen ter bevrediging zijner nieuwsgierigheid, of er God en Maria slechts met de lippen vereerend, met zijn hart van beiden verwijderd bleef. Bij dit verlevendigd geloof voege hij een onbegrensd vertrouwen op Gods barmhartigheid en de voorbede der H. Maagd; en God, die den wil

aanneemt voor de daad, zal hem geen enkele der gunsten onthouden, welke hij te Loreto komend zou hebben verkregen.

Mogen deze bladzijden een dergelijke bedevaart der geesten en der gemoederen bevorderen en zoovelen mogelijk opwekken om, met levendiger vertrouwen dan ooit, van God door Maria's voorbede het eenig middel tot behoud voor de in onze dagen diep geschokte en ernstig bedreigde maatschappij en het hoogste goed der onsterfelijke zielen af te smeeken: de *zegepraal der Kerk* en de *eeuwige zaligheid*. Dat aldus de verwezenlijking van hetgene God heeft beoogd, toen Hij het H. Huis uit de handen der ongeloovigen verwijderend dit aan het geloovig Westen schonk, namelijk: de vertroosting en opbeuring der zwaar beproefde Kerk in bangen strijd, en de verlevendiging van het geloof en de godsvrucht harer leden, door ons aller gebeden worden verkregen voor onze rampvolle tijden, waarin veler geloof en liefde schipbreuk hebben geleden. De Kerk, in wier midden het H. Huis op wondervolle wijze werd overgebracht, zegeviere, de plannen der goddeloozen worden verijdeld en het bederf dat zij trachten te verspreiden worde geweerd, opdat wij en talloozen met ons den menschgeworden God en Koning met zijne H. Moeder eenmaal mogen begroeten in het huis zijner heerlijkheid.

Ziedaar den wensch, waarmede wij onzen verren en langen tocht besluiten; een wensch, dien de Kerk beaamt en waaraan zij haar zegel hecht, als zij de geloovigen het volgend gebed doet spreken: «O God, die het Huis der Zalige Maagd Maria door het geheim des menschgeworden Woords genadiglijk hebt geheiligd, en het op wondervolle wijze in den schoot uwer Kerk hebt geplaatst, geef dat wij, verre blijvend van de tabernakelen der zondaren, waardige bewoners mogen worden van uw eeuwig huis." *(In festo Translationis almae Domus B. M. V.)*

Florence, 31 *Juli* 1882. F. Heynen, s. j.

AANTEEKENINGEN.

HOOFDSTUK I. — Ter verklaring der cijfers op de plaat, die het inwendige van de kerk der Annunciatie te Nazareth voorstelt, strekke dat door 1, de ingang der crypta en door 2, 2 de koortrappen worden aangewezen.

Bij den platten grond van het heiligdom te Nazareth merke men op dat men nog vijf treden bij de daar geteekende trap te voegen heeft om de geheele lengte der doorsnede te verkrijgen, die dan 82½ Eng. voet bedraagt. Vijf treden werden weggelaten ter besparing van ruimte.

HOOFDSTUK IV. — Meermalen vonden wij melding gemaakt van het opschrift dat de H. Helena aan den gevel der basiliek van Nazareth liet plaatsen. Nu eens verwees men gelijk Mgr. Mislin naar Nicephorus Callistus Hist. lib. VII, c. 30, of gelijk Murri deed naar lib. I, 12 van denzelfden geschiedschrijver. Ik heb echter tevergeefs bij Nicephorus Callistus naar dit bericht gezocht, er moet hier dus eene verwisseling van namen hebben plaats gevonden. Bij Nic. Call. vond ik echter met Tursellinus het volgende: *Inde orientem versus descendens Nazareth pervenit: et Salutationis Angelicae domo reperta Dei Genitrici peramoenum excitavit templum;* „Van daar, namelijk van den Thabor, oostwaarts afdalend kwam de H. Helena te Nazareth: en het huis van den Groet des Engels (CHAIRETISMOU OIKOS) gevonden hebbende heeft zij der Moeder Gods een zeer sierlijken tempel gesticht." Nic. Call. lib. VIII, c. 30.

HOOFDSTUK. VI. — Hoe deerlijk Dr. Stanley zich vergist heeft omtrent vorm en ligging des heiligdoms te Nazareth, blijke uit de vergelijking van nevensgaande schets der kapel van de Annunciatie en der aangrenzende grotten, zooals Dr. Stanley zich deze dacht, met onzen plattengrond. Ziehier wat de Engelsche geleerde te Nazareth meende gezien te hebben.

HET H. HUIS TE NAZARETH VOLGENS Dr. STANLEY.

1. Vermeende ligging van het H. Huis.
2. De kolom van den engel.

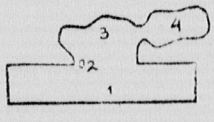

3. Grot der Annunciatie.
4. Grot der buren.

HOOFDSTUK. VII. — Wij verkozen het hier meegedeelde toereikend juiste grondplan boven het meer nauwkeurige dat men bij Hutchison vindt, dewijl dit laatste zich enkel bepaalt bij de lijnen van het H. Huis en geen voorstelling geeft van de structuur des marmeren bekleedsels. Ten einde echter de strengste eischen te bevredigen laten wij hier de afmetingen van het H. Huis volgen, gelijk deze door den architect Ferri met de uiterste zorg werden genomen en door Hutchison tot Engelsche maten werden herleid. Hij stelt den Rom. palmo gelijk aan: 8.792 inches of Engelsche duimen.

	Rom. palm.	Eng. vt. duim.
Lengte (binnen de muren)	42½	31.34 5
Breedte „ „ „	18¼	13.41 2
Breedte der oude deur in den noordermuur .	6½	4.6⅕
Afstand dier deur van den westermuur . . .	16	11.8¾
Dikte der muren	1⅚	1.41 8

DRUKFEILEN:

Op blz. 100 staat: door de heidenen *verachte*, lees *verwachte*.
« « 112 « *voltooid* geheel, lees *onvoltooid* geheel.
« « 117 in de noot staat: Mgr. *Baian*, lees *Balan*.
« « « « « « « *ella* Storia, lees *alla* Storia.

INHOUD.

Blz.

INLEIDING. 5

I. HET HEILIG HUIS TE NAZARETH 8

II. BERICHTEN VAN PHOCAS EN DEN ARCHIMANDRIET DANIËL, IN 1185 EN 1114, OVER DE BASILIEK DER H. HELENA EN DE PLAATS DER MENSCHWORDING 15

III. DE WONDERVOLLE GEHEIMEN WAARDOOR HET H. HUIS TE NAZARETH VERHEERLIJKT WERD 22

IV. LOTGEVALLEN VAN HET H. HUIS TE NAZARETH 34

V. OVERBRENGING VAN HET H. HUIS.

EERSTE VERPLAATSING. 45

TWEEDE VERPLAATSING 50

DERDE VERPLAATSING 54

VIERDE VERPLAATSING. 54

VI. DE IDENTITEIT VAN HET HEILIGDOM TE LORETO EN HET HEILIG HUIS TE NAZARETH. 56

VII. HET HEILIG HUIS TE LORETO.

DE MUREN, ORIËNTATIE EN LATERE WIJZIGING VAN HET HEILIGDOM . . . 68

VIII. MERKWAARDIGHEDEN IN HET H. HUIS 78

IX. HET H. BEELD VAN O. L. VROUWE VAN LORETO. 84

X. HET MARMEREN BEKLEEDSEL VAN HET H. HUIS.

DE OPRICHTING VAN HET MARMEREN MONUMENT 89

DE OOSTERGEVEL 92

DE NOORDERGEVEL. 94

DE WESTERGEVEL 97

DE ZUIDERGEVEL 99

HET MONUMENT UIT HET MIDDELSCHIP GEZIEN 101

XI. DE SCHATKAMER VAN HET H. HUIS EN DE KAPELLEN DER BASILIEK 104

XII. HET APOSTOLISCH PALEIS EN LORETO'S OMGEVING. 111

BESLUIT 118